

ЖАҢА АРХИВ

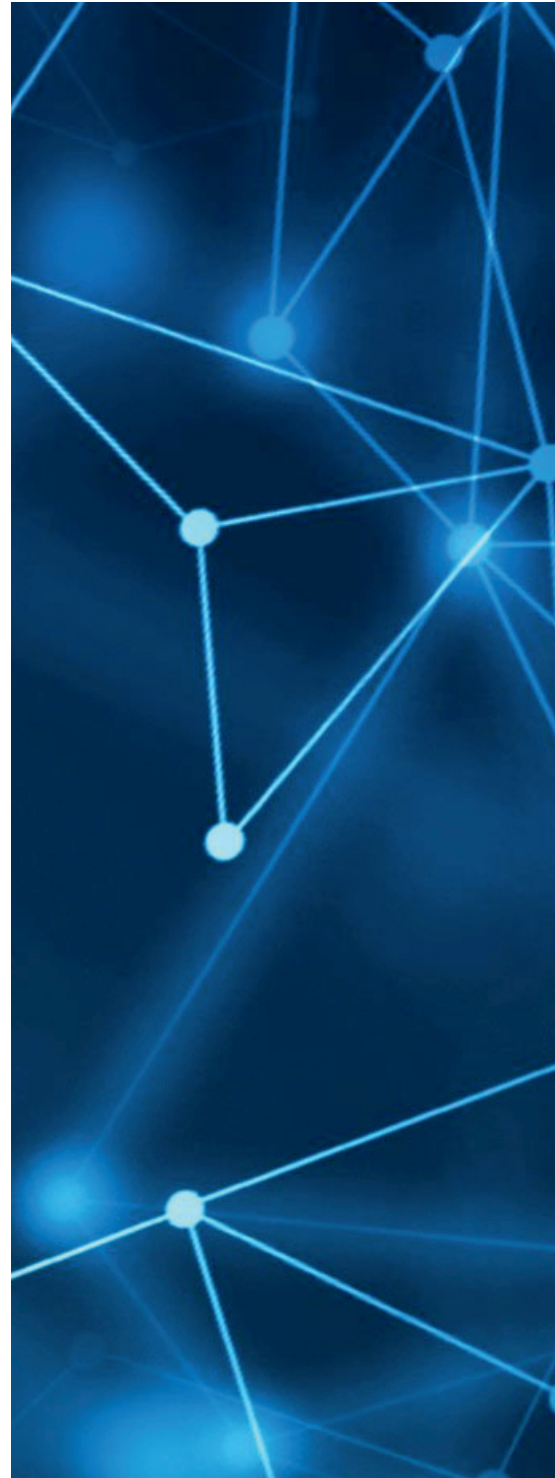
Ғылыми-әдістемелік журнал

Конгресс қарсаңында ●

Әдістемелік қамтамасыз ету ●

Сын және библиография ●

Жас архившілердің VII
халықаралық Жазғы мектебі ●

2024. Т 3. № 3.

ISSN: 2958-6593

ЖАҢА АРХИВ

Ғылыми-әдістемелік журнал

2024. Т. 3. № 3

«Жаңа Архив» журналы – архивтану, құжаттану және басқаруды құжаттамалық қамтамасыз ету, отан тарихы мәселелері бойынша кешенді зерттеулер мен ғылыми әзірлемелердің нәтижелерін жариялайтын, отандық және шетелдік мамандардың кәсіби қарым-қатынасын қамтамасыз ететін архившілер, құжаттанушылар мен іс жүргізушілеріне арналған кәсіби басылым.

«Жаңа Архив» журналының миссиясы – отандық және шетелдік архивтану мен құжаттанудың дамуына ықпал ету; архив ісі және құжаттану, отан тарихы мәселелері бойынша өзекті мақалаларды, шолуларды жариялау, сондай-ақ аталған бағыттардың өзекті мәселелері шеңберінде ғылыми зерттеулер деңгейін көтеру және халықаралық ынтымақтастықты дамыту.

Журналдың мақсаты – архив ісі және құжаттану саласындағы ғылыми зерттеулердің нәтижелерін сынаудың заманауи тәсілдеріне, қолжетімді дереккөздер мен архивтік материалдардың мүмкіндігінше кең ауқымына негізделген ғылыми-практикалық зерттеулердің жоғары деңгейін қалыптастыру, оқиғалар, өткен және қазіргі уақыттағы құбылыстар мен процестерді түсіну.

«Жаңа Архив» журналында архив ісі, құжаттану, басқаруды құжаттамалық қамтамасыз ету, отан тарихы саласындағы ғылыми-тәжірибелік бағыттағы еңбектер, сонымен қатар журналдың негізгі бағыттары бойынша жетекші сарапшылардың шолу мақалалары жарияланады.

Журнал қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде мақалалар жариялайды.

Журналдың бөлімдері:
архивтану (археография, архив құжаттары),
құжаттану, тарих (деректану,
тарихнама, өлкетану)

ISSN 2958-6593

Жазылу индексі 76221

Журнал 2022 ж. 23 қыркүйекте Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитетінде тіркелген.

Тіркеу № KZ29VPY00056058.

Басылу мерзімділігі жылына 4 рет

Құрылтайшы:
«Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві»
республикалық мемлекеттік мекемесі
(мекенжайы: Қазақстан Республикасы
050010 Алматы қ., Достық даңғ., 87 б)
Тел.: +7 (727) 264-69-07, факс: +7 (727) 264-68-21
e-mail: office@archive.president.kz
сайты: archive.president.kz

(RU / EN)

© Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, 2024

© Авторлар ұжымы, 2024

Бас редактор

Ә.Қ. Мұстафина, Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің директоры, тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан, Алматы қ.)

Бас редактордың орынбасары

Р.С. Кәрібжанова, Қазақстан Республикасы Президенті Архиві директорының орынбасары, (Қазақстан, Астана қ.)

Редакциялық топ:

Н.Т. Төлеев, Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің Жалпы бөлімінің меңгерушісі (Қазақстан, Астана қ.)

М.А. Алыбаева, Қырғыз Республикасы Цифрлық даму министрлігі жанындағы Архив қызметінің төрағасы (Қырғызстан, Бішкек қ.)

Аль-Ахмад Нидал Ибрагим Мухаммад, Иордания Хашимит Корольдігі Ұлттық кітапханасының бас директоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Иордания, Амман қ.)

Қ.Ш. Әлімғазин, Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің Қолданбалы және ғылыми жобалар орталығының басшысы, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан, Алматы қ.)

А.Г. Горак, Мария Кюри-Склодовская университетінің Архивтану және хабилитус көмекші тарихи пәндер кафедрасы доценті, тарих ғылымдарының докторы (Польша, Варшава қ.)

М.Т. Жылгелдинов, Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің Оқу-әдістемелік орталығының басшысы (Қазақстан, Алматы қ.)

З.Е. Қабылдинов, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы тарих және этнология институтының директоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Қазақстан, Алматы қ.)

П.А. Кюнг, Бүкілресейлік құжаттану және архив ісі ғылыми-зерттеу институтының директоры, тарих ғылымдарының кандидаты (Ресей, Мәскеу қ.)

Г.Ж. Мұқажанова, Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің Архив қорын қалыптастыру қызметінің басшысы (Қазақстан, Астана қ.)

Г.Р. Нұрымбетова, Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің ХХ ғасырдағы саяси қуғын-сүргін материалдарын зерделеу орталығының басшысы, саяси ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Алматы қ.)

Г.Ә. Сексенбаева, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан, Алматы қ.)

У.М. Юсупов, Өзбекстан Республикасы Әділет министрлігінің «Узархив» агенттігінің директоры (Өзбекстан, Ташкент қ.)

(RU / EN)

Редактор: *Ж.Ә. Мақатова*
Дизайн және компьютерде беттеу: *А.М. Дүйсембаев*
Жауапты хатшы: *С. Шайжанова*

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз.....	5
Конгресс қарсаңында	
<i>Б. Хамбар</i> Қазақстанда тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруды мемлекеттік реттеу.....	9
<i>О. Мецик</i> Стратегический менеджмент и форсайт технологии как ключевые компетенции управления развитием организации.....	18
<i>К. Кабарова, Ж. Тайбасарова</i> Современные вызовы управления данными.....	27
<i>Г. Бекішева</i> Заманауи сын-қатерлер жағдайында қағаз негізіндегі құжаттардың сақталуына сыртқы және ішкі факторлардың әсері.....	38
<i>К. Актаева</i> Конструктивный потенциал институтов наследия в контексте вызовов информационной эры.....	46
<i>Л. Мазур</i> Документальная память и историческая наука: какое прошлое хранят архивы?.....	53
<i>Б. Жангуттин</i> Саяси құғын-сүргін құрбандарын ақтаудың құқықтық негіздері.....	68
<i>A. Payne</i> History is a Verb! Why students should use archives in their study of history.....	75
<i>Н. Алпысбаева</i> Құжаттанушы және архивші мамандарды даярлауда тәжірибеге бағдарланған тәсіл.....	84
<i>Ғ. Нұрғалиева</i> ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» бағдарламасының Қазақстандағы Ұлттық комитетінің қызметі туралы.....	92
Әдістемелік қамтамасыз ету	
<i>Г. Мукажанова</i> Контроль сохранности документального наследия в современном архивном менеджменте (из опыта работы Архива Президента Республики Казахстан).....	98
Сын және библиография	
<i>Д. Аманжолова</i> Документы – основа преемственности поколений.....	106
Жас архившілердің VII халықаралық Жазғы мектебі	
<i>М. Жылгелдинов, Г. Шаукентаева</i> «Цифрлық трансформация жағдайында архивтерді жинақтаудың өзекті мәселелері» тақырыбындағы жас архившілердің VII халықаралық Жазғы мектебі.....	111
“Current Issues in Archival Collection Development in the Context of Digital Transformation” VII International Summer School of Young Archivists.....	117

Құрметті оқырмандар!

«Жаңа архив» журналының кезекті саны ІІ Архившілер Конгресінің басты тақырыбы – тұрақты даму мақсаттарын талдау контекстіндегі мұра институттары қызметінің өзекті мәселелеріне арналады. Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылы БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі саммитінде ТДМ қағидаттары еліміздің ұлттық стратегиялары мен бағдарламаларының негізі болып табылатынын, ал мемлекеттік бюджеттің 80% осы мақсаттармен үндестірілгенін атап өткен болатын.

Пандемияға байланысты соңғы төрт жылдағы сын-қатерлер сандық ақпараттың ресурс және өнім ретіндегі маңыздылығын көрсетті. Осыған байланысты архивтердің тарихи және мәдени маңызы бар деректердің үлкен көлемін қалыптастыру және өңдеумен айналысатын жетекші мұра институттарының бірі ретіндегі рөлі артты. Халықаралық диалог адамзаттың өткені мен болашағының негізгі ақпараттық іргетасы – архив жазбаларын, кітапхана мен музей қорларын сақтау мәселелерін шешуге мұра институттары тарапынан тәсілдердің келісімділігін қамтамасыз ететін шешуші фактор болып табылады.

ІІ Конгрестің ерекшелігі – оның Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің 30 жылдығында өтуінде. Бұл ұйымдастырушыларға белгілі жауапкершілікті жүктейді. Архив өз жұмысында қызметінің негізгі бағыттарын жаңғыртуға, цифрлық трансформация, құжаттану және архив ісі саласындағы әдістемелік, ғылыми-зерттеу және үйлестіру орталығы ретінде даму мәселелеріне үлкен мән береді.

Конгресс қатысушыларының географиясы кең. Форумға Орталық және Оңтүстік-Шығыс Азия, ТМД, Таяу Шығыс, Еуроодақ және АҚШ-тың 20 елінен архив қызметтерінің басшылары мен мамандары, ғалымдар мен сарапшылар қатысады деп күтілуде. Конгресс маңызды тақырыптар: климаттың өзгеруінің архивтерге әсері, тарихи жадыны қалыптастырудағы мұра институттарының рөлі, олардың халықаралық диалог пен құқық жүйесіндегі орны, деректерді басқару, кәсіби білім беруді жаңғырту және басқаларын талқылауға лайықты алаңға айналатынына сенімдіміз.

Журналдың осы санының авторлар корпусы негізінен Конгресс спикерлерінен тұрады. Біз алдымызға іс-шараға қатысушыларға Конгресс алаңдарында – диспут-сессиялар, дөңгелек үстелдер, панельдік сессиялар мен семинарларда талқыланатын

жаңа, серпілісті идеялар және сараптамалық-талдамалық пікірлермен бөлісу мүмкіндігін беру мақсатын қойдық. Журналдың бұл санын «конгреске дейінгі конгресс отырысы» деп қабылдауға болады.

Сонымен қатар, журналға Архивтің археографиялық қызметіне байланысты күнделікті маңызды жұмысын айғақтайтын жекелеген материалдар (2024 жылы жарияланған Халық Каһарманы, Қазақстанның тұңғыш Қорғаныс министрі С.Қ. Нұрмағамбетовке арналған құжаттар мен материалдар жинағына сын пікір), сондай-ақ тәжірибелі және жас архившілердің зерттеу жұмыстары кірді.

Конгресс алаңында өтетін кәсіби қауымдастықтың пікір алмасуы мен сындарлы диалогы озық тәжірибе мен инновациялық идеялардың трансферіне толық ықпал етеді деп сенеміз.

Құрметпен,
бас редактор **Әлия Мұстафина**

Уважаемые читатели!

Очередной номер журнала «Жана архив» посвящен актуальным вопросам функционирования институтов наследия в контексте анализа целей устойчивого развития – титульной теме II Конгресса архивистов. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев на Саммите ООН по Целям устойчивого развития в 2023 году подчеркнул, что принципы ЦУР являются основой национальных стратегий и программ нашей страны, а 80% государственного бюджета синхронизировано с этими целями.

Вызовы последних четырех лет, связанные с пандемией, продемонстрировали важность цифровой информации как ресурса и продукта. В связи с этим возросла роль архивов как одного из ведущих институтов наследия, занимающихся формированием и обработкой больших объемов данных, имеющих историческое и культурное значение. Ключевым фактором остается международный диалог, который может обеспечить согласованность подходов со стороны институтов наследия к решению проблем сохранности архивных записей, библиотечных и музейных фондов – основному информационному фундаменту прошлого и будущего человечества.

Особенностью II Конгресса является то, что он проходит в год 30-летия Архива Президента Республики Казахстан. Это накладывает на организаторов определенную ответственность. В своей работе Архив придает большое значение модернизации основных направлений деятельности, цифровой трансформации, вопросам развития как методического, научно-исследовательского и координационного центра в области документоведения и архивного дела.

География участников Конгресса обширна. Ожидается, что в форуме примут участие руководители и специалисты архивных служб, ученые и эксперты из 20 стран Центральной и Юго-Восточной Азии, СНГ, Ближнего Востока, Евросоюза и США. Уверены, что Конгресс станет достойной площадкой для обсуждения важных тем: влияния климатических изменений на архивы, роли институтов наследия в формировании исторической памяти, их места в системе международного диалога и права, модернизации управления данными, профессионального образования и других.

Авторский корпус этого номера журнала состоит в основном из спикеров Конгресса. Мы поставили цель – предоставить участникам мероприятия возможность поделиться новыми, прорывными идеями и экспертно-аналитическими мнениями, которые будут обсуждаться на площадках конгресса – диспут-сессиях, круглых столах, панельных сессиях и семинарах. Этот номер журнала можно рассматривать как своеобразное «заседание конгресса до конгресса».

В журнал, кроме того, вошли отдельные материалы, свидетельствующие о серьезной ежедневной работе Архива, связанной с его археографической деятельностью (рецензия на изданный в 2024 году сборник документов и материалов, посвященный Халык Кахарманы, первому министру обороны Казахстана С.К. Нурмагамбетову), а также исследовательские работы опытных и молодых архивистов.

Мы надеемся, что обмен мнениями и конструктивный диалог профессионального сообщества, который состоится на платформе Конгресса, будут всецело способствовать трансферу передового опыта, лучших практик и инновационных идей.

С уважением,
главный редактор **Алия Мустафина**

Dear readers!

The latest issue of the journal “Zhana arhiv” is devoted to the pressing issues related to the functioning of heritage institutions in the context of analyzing Sustainable Development Goals, the central theme of the II Congress of Archivists. During the 2023 UN summit on Sustainable Development Goals, the President of the Republic of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev emphasized that the principles of the SDGs form the foundation of the national strategies and programs of our country, and 80% of the state budget is synchronized with these goals.

The challenges of the past four years, particularly the pandemic, have highlighted the importance of digital information as both a resource and a product. As a result, archives have become more significant as leading heritage institutions responsible for managing and processing large volumes of data with historical and cultural importance. A key factor remains international dialogue, which can ensure that heritage institutions align their approaches to the challenges of preserving archival records, library collections, and museum funds – the core informational foundations of humanity’s past and future.

A special aspect of the II Congress is that it coincides with the 30th anniversary of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, placing additional responsibility on the organizers. In its work, the Archive prioritizes the modernization of its core activities, digital transformation, and its development as a methodological, research, and coordination center in the field of records management and archival studies.

The geographical scope of the Congress participants is vast. It is expected that leaders and specialists from archival services, scholars, and experts from 20 countries in Central and Southeast Asia, the CIS, the Middle East, the European Union, and the USA will take part in the forum. We are confident that the Congress will provide a valuable platform for discussing important topics such as the impact of climate change on archives, the role of heritage institutions in shaping historical memory, their place in the system of international dialogue and law, data management modernization, professional education, and more.

The authors contributing to this issue of the journal are mainly speakers of the Congress. Our goal is to give participants an opportunity to share groundbreaking ideas and expert analyses, which will be discussed in various Congress forums – debate sessions, round tables, panel discussions, and seminars. This issue of the journal can be seen as somewhat of a “pre-congress session.”

Additionally, the journal includes materials highlighting the serious day-to-day work of the Archive, such as its archaeographic activities (including a review of a 2024 publication of documents and materials dedicated to Halyq Qaharmany, the first Minister of Defense of Kazakhstan, Sagadat Nurmagambetov), as well as research by both experienced and young archivists.

We hope that the exchange of opinions and constructive dialogue among the professional community at the Congress will contribute fully to the transfer of cutting-edge experience, best practices and innovative ideas.

Sincerely,
Editor-in-Chief **Aliya Mustafina**

УДК / UDC 339.972

Қазақстанда тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруды мемлекеттік реттеу

Бақытгүл Хамбар¹

¹«Экономикалық зерттеулер институты» АҚ, Қазақстан, Астана, Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі хатшылық директоры, э.ғ.к.

Аннотация. Мақалада автор Қазақстанда тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыру жолында ұлттық және жергілікті деңгейде қолға алынып жатқан шараларға жан-жақты тоқталады. Елдің стратегиялық жоспарлау жүйесіндегі тұрақты даму мақсаттарының ролін саралаған. Сонымен қатар, тұрақты даму саласында атқарылып келе жатқан шараларға баға беретін халықаралық рейтингке салыстырмалы талдау жасаған. Мақала соңында автор елдегі тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруды реттеу жолында алда тұрған басым бағыттарды көрсеткен.

Түйін сөздер: Қазақстан, тұрақты даму, тұрақты даму мақсаттары, тұрақты даму мақсаттарының индексі, халықаралық қатынастар, Үйлестіру кеңесі, Ерікті ұлттық шолу.

Государственное регулирование реализации целей устойчивого развития в Казахстане

Бакытгуль Хамбар¹

¹АО «Институт экономических исследований», Казахстан, Астана, директор Секретариата по Целям устойчивого развития, к.э.н.

Аннотация. В статье автор детально рассматривает предпринимаемые Казахстаном меры на национальном и региональном уровнях по достижению целей устойчивого развития. Проанализирована роль целей устойчивого развития в стратегическом планировании страны. Также проведен сравнительный анализ международного рейтинга по оценке мер в области устойчивого развития. В заключении статьи автором представлены предстоящие приоритетные направления регулирования реализации целей устойчивого развития в стране.

Ключевые слова: Казахстан, устойчивое развитие, цели устойчивого развития, индекс целей устойчивого развития, Координационный совет, Добровольный национальный обзор.

State regulation of the implementation of sustainable development goals in Kazakhstan

Bakytgul Khambar¹

¹«Economic Research Institute» JSC, Kazakhstan, Astana, Astana, Director of the SDG Secretariat, candidate of economic sciences

Abstract. In the article, the author examines in detail the measures for the nationalization and localization of sustainable development goals in Kazakhstan. The role of sustainable development goals in the strategic planning of the country is analyzed. A comparative analysis of the international rating for assessing measures in the field of sustainable development is also conducted. At the end of the article, the author presents the upcoming priority areas for regulating the implementation of sustainable development goals in the country.

Keywords: Kazakhstan, sustainable development, sustainable development goals, SDG index, Coordination Council, Voluntary National Review.

Бүгінгі таңда тұрақты даму халықаралық экономикалық даму жүйесіндегі өзекті мәселе болып табылады. Тұрақты даму халықтың өмір сүру сапасын арттырудың жүйелі негізін құруды білдіреді. Сол себепті БҰҰ-ға мүше елдер 2030 жылға дейінгі тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруға ерекше мән беруде. 2015 жылы қабылданған Тұрақты даму саласындағы 2030 жылға дейінгі Жаһандық күн тәртібіне 193 елдің қатарында БҰҰ мүшесі ретінде Қазақстан да қосылды. Сондықтан тұрақты даму жолындағы міндеттемелерді сапалы іске асырып, стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу мақсатында 2018 жылдан бастап елімізде институционалды құрылым бекітіліп, жетілдіріліп келеді.

Соңғы жылдары белең алған пандемия, климаттың өзгеруі және геосаяси жағдайларға байланысты орын алған жаһандық дағдарыс әлем елдері үшін тұрақты дамудың қаншалықты маңызды екенін дәлелдеуде. Дағдарыстарды еңсерудің бірыңғай әдісі болмағанымен, елдер өзара тәжірибе алмасып, осы бағытта күштерін біріктіруі керек. Демек, тұрақты даму саласындағы 2030 жылға дейінгі мерзімге арналған жаһандық күн тәртібінің өзектілігі арта түсуде.

2015 жылға дейін БҰҰ бастамасымен іске асқан Мыңжылдықтар мақсаты белгілі бір нәтиже берді. Бірақ одан кейін де әлемдегі өзекті мәселелерді күш біріктіріп шешуге арналған ортақ жоспар қажет болды. Сондықтан әлемдегі 193 елдің мүддесін ескере отырып, 2015 жылғы қыркүйек айында БҰҰ Бас Ассамблеясында 2030 жылға дейінгі тұрақты даму мақсаттары қабылданды. Бұл – әлеуметтік, экономикалық, экологиялық салалардағы 17 түрлі мақсатты біріктіретін құжат.

Тұрақты даму мақсаттарын БҰҰ-да қабылдағанмен, оны іске асыратын ұйымдар мен амалдар дайындауға қойылған ортақ талап жоқ. 2030 жылға дейінгі тұрақты даму мақсаттары – жалпы стратегиялық даму жолындағы кезекті меже, елдерге берілген бағыт-бағдар. Сол себепті тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыру тиімділігін арттыру мақсатында әр мемлекет өз жолын таңдайды. Тұрақты даму мақсаттары мен міндеттерін сапалы жүзеге асыру үшін әр мемлекет өзінің басқару ерекшелігіне сай институционалды құрылымдарды анықтайды. Осы орайда тұрақты даму әлем елдерінің стратегиялық даму жолының басты мақсаты болғандықтан, мемлекеттердің көбі ел үкіметі деңгейінде басқарады.

Қазақстанның да тұрақты даму мәселелерін реттеудегі өзіндік ерекшелігі бар. Үкімет жанында тұрақты даму мақсаттарын (ары қарай – ТДМ) жүзеге асыруды реттейтін Үйлестіру кеңесі қызмет атқарып келеді. Күн өткен сайын тұрақты даму мақсаттарын тек республикалық деңгейде ғана емес, еліміздің өңірлерінде, жергілікті жерлерде жүзеге асыру аса өзекті болып отыр.

Тұрақты даму мақсаттарының теориялық негіздері жазылған әдебиет көп емес. Жалпы бұл жайында нақтырақ ақпараттарды отандық және халықаралық институттар зерттеулері бойынша жарияланатын есептерден, халықаралық рейтингтік ұйымдардың

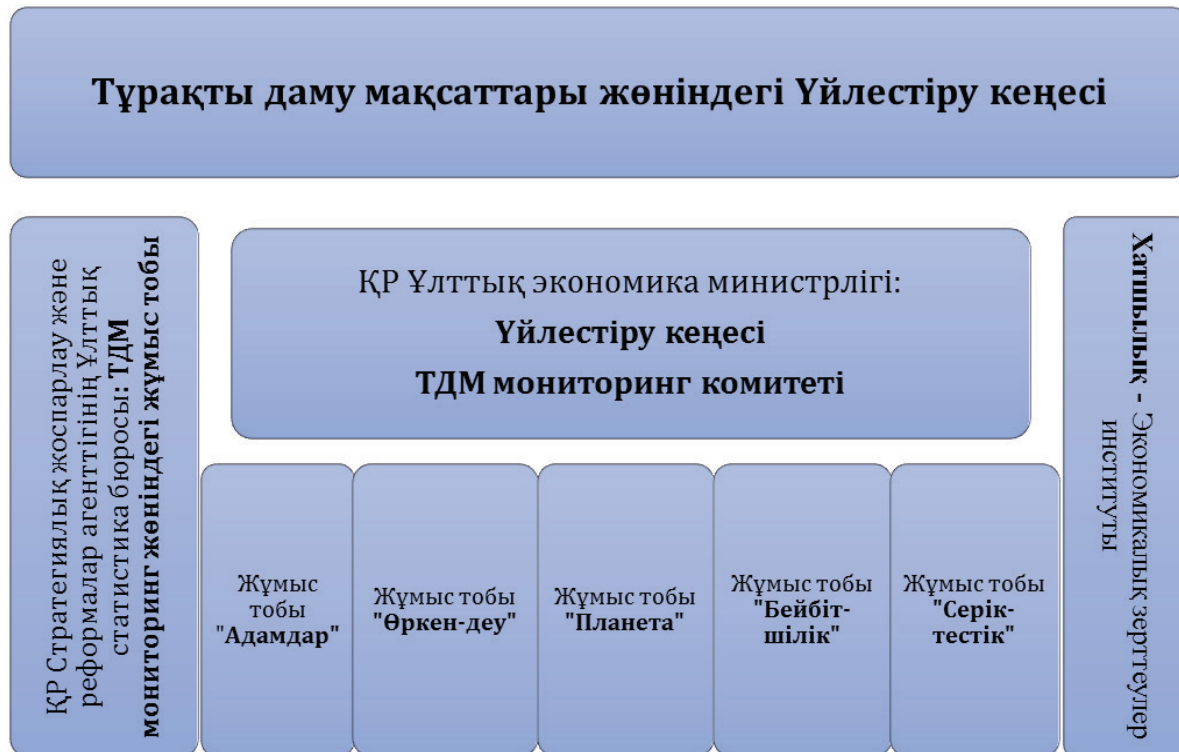
баяндамаларынан көруге болады. «Әлемімізді өзгертеміз: 2030 жылға дейінгі тұрақты дамудың күн тәртібі» (Күн тәртібі, 2015) деп аталатын құжатта 17 жаһандық мақсат жайлы айтылған ресми мәлімет берілген (Agenda, 2015: 35).

Тұрақты даму мақсаттары жөнінде теориялық мәліметтердің жинақталуына үлес қосып жүрген авторлар да баршылық. Мысалы, Утрехтский университеті (Нидерланды) қызметкерлері Н. Кани, Ф. Бирман және Р. Кимдердің еңбегінде тұрақты дамудың экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерінің бірігуі, нақты прогресті өлшеу қажеттілігі жөнінде айтылады (Bierman, Kanie, Kim, 2017: 26-31).

2030 жылға дейінгі Күн тәртібіне қосылған көптеген басқа елдер сияқты Қазақстан да оны жүзеге асыру бағытындағы жұмысты институционалды шараларды қолға алудан бастады.

Қазақстан Үкіметі тұрақты дамуға қашан да ерекше мән беріп келгенін айта кеткен жөн. Тұрақты даму қағидаттарына көшу қажеттігін 2012 жылы ел Президенті жариялаған «Қазақстан-2050» стратегиясы» жолдауында атап өткен болатын (Ерікті ұлттық шолуы, 2022). Сондықтан біздің елімізде тұрақты дамуды қамтамасыз етуге арналған институционалды шаралар Жаһандық күн тәртібінен бұрын қолға алына бастаған еді. Сонымен, елдегі тұрақты дамуды қамтамасыз етудің институционалды шаралары 20 жылдай бұрын пайда болды. 2004–2014 жж. аралығында Қазақстан Республикасының Тұрақты даму жөніндегі кеңесі қызмет атқарды (Постановление, 2004).

2015 жылы әлемдік деңгейде тұрақты даму мақсаттары қабылданғаннан кейін өз еліміздің және басқа мемлекеттердің тәжірибесіне талдау жасай отырып, Жаһандық күн тәртібін сапалы жүзеге асыру үшін мемлекеттік институционалды құрылымды анықтады (1-сурет). Сөйтіп, 2018 жылы Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің өкімімен Үкімет жанында Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі Үйлестіру кеңесі құрылды (ары қарай – Үйлестіру кеңесі) (Распоряжение, 2018).

Сурет 1. Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі Үйлестіру кеңесінің құрылымы¹

¹ автор құрастырған

Үйлестіру кеңесін Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі және Премьер-Министрдің бірінші орынбасары басқарып келеді.

Үйлестіруші орган қызметін Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі атқарады. Сараптамалық және әдістемелік қолдау көрсету үшін Экономикалық зерттеулер институты Үйлестіру кеңесінің хатшысы ретінде бекітілген. Институт қазіргі таңда Ұлттық экономика министрлігінің ведомстволық ұйымы ретінде зерттеу жұмыстары мен тұрақты даму жөніндегі ақпараттық-сараптамалық жұмыстарды жүзеге асыруда.

Үйлестіру кеңесінің құрамында мақсаттарды жүзеге асыруға арналған 5 жұмыс тобы бар. Әр жұмыс тобын бір министрлік басқарады. Кедейлікті жою, аштықты жою, жақсы денсаулық, сапалы білім мен гендерлік теңдік сұрақтары «Адамдар» деп аталатын жұмыс тобына біріктірілген. Аталмыш жұмыс тобын Қазақстан Республикасының Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі басқарады. Экономикалық бағыттағы лайықты жұмыс және экономикалық өсім, инфрақұрылым және инновация, теңсіздікті азайту, тұрақты қалалар мен елді мекендер, тұрақты өндіріске байланысты мақсаттар Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі басқаратын «Өркендеу» деп аталатын жұмыс тобына кіреді. Таза су және санитария, таза энергия көздері, климаттың өзгерісімен күрес, құрлықтың және теңіздің экожүйесімен байланысты экологиялық мақсаттар «Планета» деп аталатын жұмыс тобына кіреді. Бұл жұмыс тобын Қазақстан Республикасының Экология және табиғи ресурстар министрлігі басқарады. Тиімді институттарды дамытуға, заң үстемдігін арттыруға арналған жұмыс тобына Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі жауапты, ол жұмыс тобы «Бейбітшілік» деп аталады. «Серіктестік» деп аталатын жұмыс тобын Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі басқарады.

Тұрақты даму мақсаттарының тиімді жүзеге асуында мониторингтің рөлі зор. Ал деректердің базасы болмаса, сапалы мониторинг жүргізу мүмкін емес. Сондықтан мониторинг және статистика бойынша жеке жұмыс тобы бар. Оның жұмысын Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы жүргізеді.

Мониторингті жан-жақты жүргізіп, өзекті мәселелерді дер кезінде талқылау үшін 2021 жылдан бастап Ұлттық экономика министрлігі жанында Тұрақты даму мақсаттарына мониторинг жүргізу комитеті қызмет атқаруда.

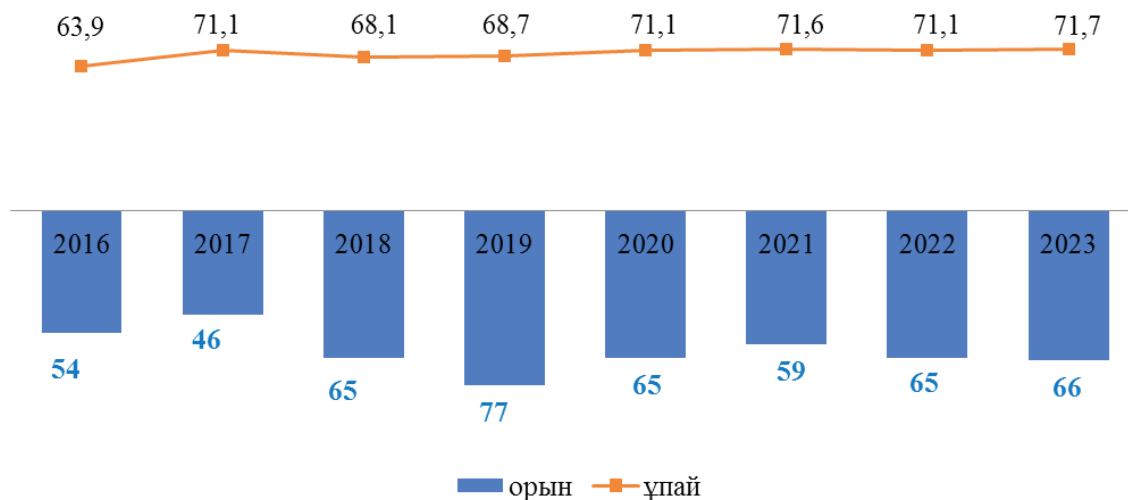
Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігінің алдындағы міндет тек «үкімет-бизнес-халық» деген үлгі бойынша үйлестіру жұмысын жүргізу емес, жаһандық, ұлттық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде тең дәрежеде ынтымақтастықты қамтамасыз ету болып отыр.

Халықаралық тәжірибеде тұрақты даму мақсатын институционалды деңгейде реттеуге Парламент жүйесі де белсенді қатысады және ол күрделі мәселелерді дер кезінде шешуге зор ықпал етеді. Шетелдердің озық тәжірибелерін саралап қана қоймай, еліміздің стратегиялық мақсаттарын іске асыруда тұрақты даму қағидаларына мән берудің маңыздылығын ескере отырып, 2023 жылы еліміздің Парламентінде Тұрақты даму мақсаттарына мониторинг жүргізетін Парламенттік комиссия құрылды.

Сонымен, бүгінгі күні Қазақстан тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруда мемлекеттік реттеудің барлық тетіктерін құрды деуге толық негіз бар.

Осыған қарамастан, халықаралық рейтинг институттарының бағасы бойынша елімізде әлеуметтік, экономикалық және экологиялық мақсаттарды біріктіретін тиімді саясат қажет екенін көрсетеді.

2023 жылы жарияланған тұрақты даму рейтингінде Қазақстан 167 елдің арасында 66 орынға иеленген болатын (2-сурет).

Сурет 2. Тұрақты даму мақсаттарының индексіндегі Қазақстанның орны²

2-суреттен Қазақстан 2020–2021 жж. тұрақты даму мақсаттарының іске асуы бойынша оң динамика көрсеткенін байқау қиын емес. Бұл осы кезеңде елімізде тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруға байланысты институционалды деңгейде шаралардың қолға алынуымен байланысты болуы мүмкін.

2022 жылдан бастап рейтингте біртіндеп құлдырау байқалады. Алайда 2022 жылғы рейтинг 163 елді қамтығанын ескерсек, 2023 жылғы нәтиже тым төмен емес. Өйткені, рейтинг 2023 жылы 167 ел арасында бағаланған. Халықаралық сарапшылардың бағасы бойынша еліміз денсаулық сақтау саласы, климаттың өзгерісі, таза энергия мәселелеріне ерекше мән беруі қажет.

Халықаралық рейтинг нәтижесі еліміздегі тұрақты даму мақсаттарын іске асыруды реттейтін ұйымдар қызметінің тиімділігін арттыру жолында нақты әдістемелік амалдарды қолға алу керектігін көрсетеді. Сонда ғана тұрақты даму мақсаттарының «Ешкімді назардан тыс қалдырмау» деген басты қағидасы іске асатын болады. Бұл қағиданың іске асуы нені білдіреді? Ол сұраққа жауап беру үшін тұрақты даму деген түсінікті жан-жақты қарастырған жөн. Тұрақты даму дегенміз қазіргі кездегі адамдардың мұқтаждығын қанағаттандыра отырып, болашақ ұрпаққа қалатын байлыққа зиян келтірмейтін деңгейде даму. Демек, қоршаған ортаның ресурсын және бүгінге дейін жиналған экономикалық ресурсты үнемдеп көбейте отырып, әлеуметтік-экономикалық дамуға қол жеткізу.

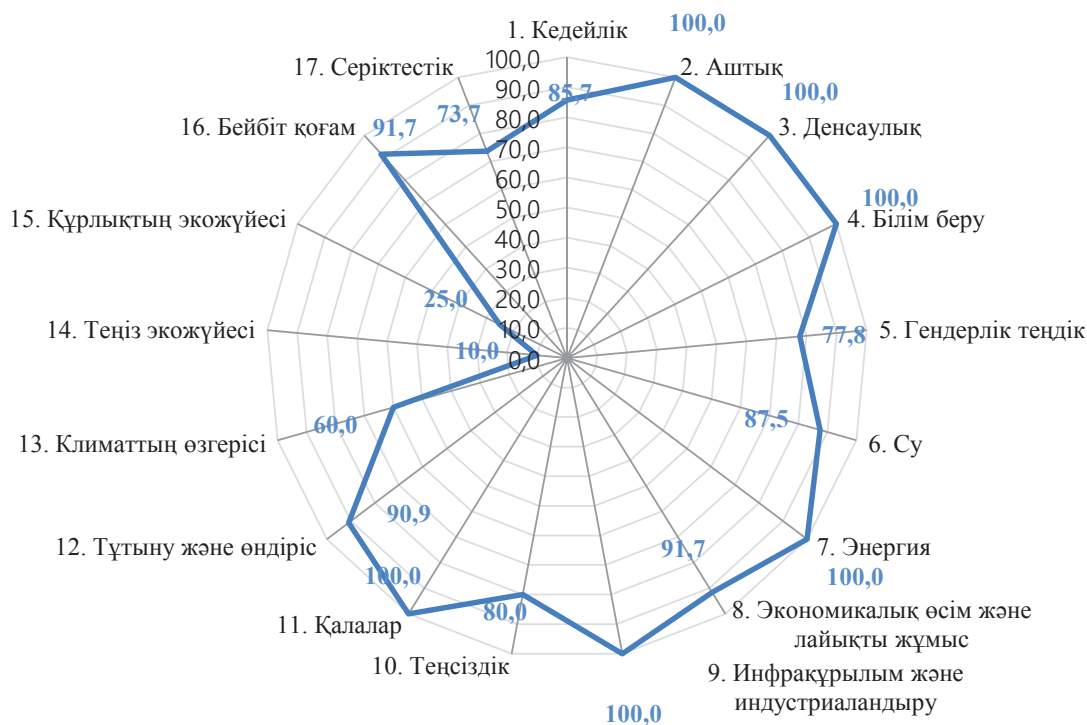
Тұрақты дамуды мемлекеттік реттеу тетіктерін анықтау алға қойған стратегиялық мақсаттарды тиімді жүзеге асыруға жол ашары сөзсіз. Ол үшін тұрақты даму қағидалары елдің стратегиялық даму мақсаттарын анықтаған кезде толық ескерілуі қажет. Ал анықталған мақсаттарды тиімді жүзеге асыру сапалы мониторинг және бағалау жүйесін құруды қажет етеді. Мониторинг пен бағалау жүйесі сапалы болу үшін стратегиялық мақсаттарды декомпозиция әдісімен нақты жобалар деңгейіне дейін бөліп, іске асу барысын бақылайтын жүйе құру ұсынылады.

Қазіргі таңда Қазақстан 2030 жылға дейінгі Күн тәртібіне ең жоғары деңгейде саяси қолдау көрсетіп отыр. Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асырудың нормативтік-құқықтық негіздері де қалыптасқан. 2021 жылы «Мемлекеттік жоспарлау жүйесі» туралы Үкімет қаулысына стратегиялық және бағдарламалық құжаттар әзірленген кезде БҰҰ-ның тұрақты даму мақсаттары міндетті түрде ескерілу қажеттігі туралы

² Дерек көзі: Sustainable Development Report

норма енгізілген (Постановление, 2021). Сол жылы Тұрақты даму мақсаттарының ұлттық индикаторлары бекітілді. Биыл ел Үкіметіндегі басқару жүйесіндегі өзгерістерге және әдістемелердің толығына байланысты ұлттық индикаторларға талдау жүргізіліп, тізімі қайта қаралды. Сонымен қатар, Үкімет жүйелі түрде халықаралық деңгейде Ерікті Ұлттық шолу жасап келеді, яғни жүйелі түрде атқарылып келе жатқан шараларға баға беріліп, мақсаттарға қол жеткізуге кедергі болып отырған мәселелер анықталуда. 2019 жылы Қазақстан алғаш рет тұрақты даму мақсаттары жөніндегі Ерікті Ұлттық шолуды жасады. Екінші Ерікті Ұлттық шолу 2022 жылы жасалды. Бұл құжатта әр мақсатты жүзеге асырудағы жетістіктер мен мәселелер жан-жақты көрсетілген, сол себепті оны елдің бір жолғы қысқаша мониторингі деп қарауға да болады.

Жалпы Қазақстандағы 2008 жылдан бері реформаланып келе жатқан стратегиялық жоспарлау жүйесі елдің басым бағыттарын жүйелі түрде қайта қарап, мақсатты бағдарламалар қабылдауымен ерекшеленеді. Сондықтан да еліміздің стратегиялық және бағдарламалық құжаттары негізінде тұрақты даму мақсаттарының қамтылуына берілген баға жоғары нәтиже көрсетіп келеді. Айталық, 2016 жылы БҰҰ-ның Даму бағдарламасының сарапшылары өткізген жедел кешенді бағалау мемлекеттік жоспарлау жүйесі құжаттарында 169 тұрақты даму міндеттерінің 60% қамтылғанын көрсеткен. Ал одан кейін 3 жыл өткен соң Экономикалық зерттеу институтының сарапшылары өткізген бағалау тұрақты даму мақсаттарының 79,9% мемлекеттік жоспарлау жүйесіндегі құжаттарда қамтылғанын көрсеткен (3-сурет) (Ерікті ұлттық шолуы, 2019). Алайда қамтылу деңгейі мақсаттардың орындалу дәрежесін көрсетпейді.

Сурет 3. Мемлекеттік жоспарлау жүйесі құжаттарындағы тұрақты даму міндеттерінің қамтылу деңгейі, %³

Алға қойылған мақсат орындалуы үшін жеткілікті ресурс болу қажет. Ресурстардың жеткіліктілігіне баға беру мақсатында жедел кешенді бағалау әдісін пайдаланып,

³ Дереккөзі: «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ

бюджеттік бағдарламаларға жасаған бағалау тұрақты даму мақсаттарының бюджеттік жоспарлау құжаттарында қамтылу деңгейі стратегиялық құжаттармен қамтылуға қарағанда төмен екенін көрсеткен. Қазақстанда мемлекеттік бюджет тұрақты даму мақсаттарын қаржыландырудың негізгі көзі болып саналатындықтан, қабылданған мақсаттарға қол жеткізу үшін бюджеттік жоспарлауды мемлекеттік реттеудің тиімділігін арттыратын шаралар қолға алынуы тиіс. Ол үшін халықаралық тәжірибені ескере отырып, тұрақты даму қағидаларына негізделген бюджет жүйесін енгізуге болады. Бұл халықтың мұқтаждығын ескере отырып, қаржыны жоспарлауға мүмкіндік береді. Осы салада жасалған зерттеулер елімізде бюджеттік жоспарлауға тұрақты даму қағидаларын енгізу әлі бастапқы сатыда екенін көрсетеді. Әйтсе де елімізде халықтың пікірін ескере отырып, жоспарланатын бюджет жергілікті деңгейде енгізіле бастады. Оған «халық қатысатын бюджет», «бюджеттің 4 деңгейі» сияқты жоспарлау амалдарын жатқызуға болады. Демек, еліміздегі жергілікті басқару жүйесінің біртіндеп дамуы тұрақты даму мақсаттарының негізгі қағидаларын іске асыруға толық мүмкіндік береді деп айтуға болады.

Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» қағидасын орнықтырудың қажеттілігін биылғы Жолдауында да айтты. Ол үшін еліміздің тұрақты дамуына мүмкіндік беретін жаңа тетіктерді қарастырған жөн екенін атап өтті (Жолдау, 2024). Демек, халықтың барлық тобының мүддесін ескере отырып, 2030 жылға дейінгі Күн тәртібін орындауға жағдай жасау – еліміздің ұзақ мерзімдегі маңызды міндеті.

Олай болса, тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыру жолында Қазақстан айтарлықтай нәтижеге жеткеніне қарамастан, әлі де ауқымды шаралар атқаруды талап етеді. Ал тұрақты даму мақсаттарын тиімді жүзеге асыру Үкімет пен халық арасындағы сенімді диалог орнатуды қажет етеді және оған өңірлерді тарту ісіне ерекше мән берілген жөн. Сондықтан бұл саладағы мемлекеттік реттеу стратегиялық жоспарлау жүйесін тұрақты даму қағидаларымен толықтыратын жүйе құруды қажет етеді.

Қазіргі таңда Қазақстанда ұзақ мерзімге мақсатты анықтау жақсы жолға қойылғанын айта кету керек. Елімізде нақты нәтижеге бағытталған бюджеттік жоспарлау, мониторинг пен бағалау жүйесін енгізу потенциалы жоғары. Сол потенциалды іске асыру үшін мемлекеттік жоспарлау жүйесіне тұрақты дамудың қағидаларын толық енгізуді жеделдету ұсынылады. Бұл тек ғана тұрақты даму мақсаттарын іске асыру тиімділігін арттырып қана қоймай, әртүрлі сипаттағы қауіп-қатердің алдын алатын жүйелі шаралар атқаруға мүмкіндік береді.

Сондықтан тұрақты даму жолындағы мемлекеттік реттеу аясында еліміздегі стратегиялық жоспарлау жүйесін тұрақты дамуды қамтамасыз ете алатындай амалдарды ескере отырып жетілдіру мәселесі алдыңғы қатардағы міндетке айналуы керек.

Әдебиеттер

Agenda, 2015 – Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015 [электрондық ресурс]. <https://sdgs.un.org/ru/2030agenda> (қараған күні: 10.09.2024)

Bierman, Kanie, Kim, 2017 – Bierman F., Kanie N., Kim R.E. Global Governance by Goalsetting: the Novel Approach of the UN Sustainable Development Goals. Current Opinion in Environmental Sustainability. vol. 26-27, 2017 [электрондық ресурс]. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877343517300209?via%3Dihub> (қараған күні: 10.09.2024)

Ерікті ұлттық шолуы, 2022 – 2030 жылға дейін тұрақты дамудың Күн тәртібін жүзеге асыру жөніндегі Қазақстанның ерікті ұлттық шолуы, 2022 [электрондық ресурс]. https://eri.kz/documents/SGD/END_KAZ_Report_DNO_07-2022.pdf (қараған күні: 10.09.2024)

Постановление, 2004 – Постановление Правительства Республики Казахстан «О

Совете по устойчивому развитию Республики Казахстан» от 19 марта 2004 года № 345. (Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 4 сентября 2014 года № 970) [электрондық ресурс]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P040000345_ (қараған күні: 10.09.2024)

Распоряжение, 2018 – Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 13 ноября 2018 года № 143-р «О Координационном совете по целям устойчивого развития» [электрондық ресурс]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R1800000143> (қараған күні: 10.09.2024)

Постановление, 2021 – Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 99 «О внесении изменения в постановление Правительства Республики Казахстан» от 29 ноября 2017 года № 790 «Об утверждении Системы государственного планирования в Республике Казахстан» [электрондық ресурс]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790> (қараған күні: 10.09.2024)

Ерікті ұлттық шолуы, 2019 – 2030 жылға дейін тұрақты дамудың Күн тәртібін жүзеге асыру жөніндегі Қазақстанның ерікті ұлттық шолуы, 2019 [электрондық ресурс]. https://eri.kz/documents/SGD/kaz_DNO2019.pdf (қараған күні: 10.09.2024)

Жолдау, 2024 – Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2024 [электрондық ресурс]. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adilet-ti-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659> (қараған күні: 10.09.2024)

References

Agenda, 2015 – Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015 [electronic resource]. <https://sdgs.un.org/ru/2030agenda> (access date: 10.09.2024) (in English)

Bierman, Kanie, Kim, 2017 – Bierman F., Kanie N., Kim R.E. Global Governance by Goalsetting: the Novel Approach of the UN Sustainable Development Goals. Current Opinion in Environmental Sustainability. vol. 26-27, 2017 [electronic resource]. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877343517300209?via%3Dihub> (access date: 10.09.2024) (in English)

Erikti ұлттық шолуы, 2022 - 2030 жылға дейін тұрақты дамудың Күн тәртібін жүзеге асыру жөніндегі Қазақстанның Ерікті ұлттық шолуы [Voluntary National Review of Kazakhstan on the implementation of the Sustainable Development Agenda until 2030], 2022 [electronic resource]. https://eri.kz/documents/SGD/END_KAZ_Report_DNO_07-2022.pdf (access date: 10.09.2024) (in Kazakh)

Postanovlenie, 2004 – Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazahstan «O Sovete po ustoichivomu razvitiyu Respubliki Kazahstan» ot 19 marta 2004 goda № 345 [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan “On the Council for Sustainable Development of the Republic of Kazakhstan” dated March 19, 2004 No. 345]. (Utratilo silu postanovleniem Pravitelstva Respubliki Kazahstan ot 4 sentyabrya 2014 goda № 970) [electronic resource]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P040000345_ (access date: 10.09.2024) (in Russian)

Rasporyajenie, 2018 – Rasporyajenie Premer-Ministra Respubliki Kazahstan ot 13 noyabrya 2018 goda № 143-r «O Koordinatsionnom sovete po tselyam ustoichivogo razvitiya» [Decree of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan dated November 13, 2018 No. 143-r “On the Coordinating Council for Sustainable Development Goals”] [electronic resource]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R1800000143>. (access date: 10.09.2024) (in Russian)

Postanovlenie, 2017 – Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazahstan ot 26 fevralya 2021 goda № 99 «O vnesenii izmeneniya v postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazahstan» ot 29 noyabrya 2017 goda № 790 «Ob utverjdenii Sistemy gosudarstvennogo planirovaniya

v Respublike Kazahstan» [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated February 26, 2021 No. 99 “On Amendments to the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan” dated November 29, 2017 No. 790 “On Approval of the State Planning System in the Republic of Kazakhstan”] [electronic resource]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790> (access date: 10.09.2024) (in Russian)

Erikti ұлттық шолу, 2019 – 2030 жылға дейін тұрақты дамудың Күн тәртібін жүзеге асыру жөніндегі Қазақстанның Erikti ұлттық шолуы [Voluntary National Review of Kazakhstan on the implementation of the Sustainable Development Agenda until 2030], 2019 [electronic resource]. https://eri.kz/documents/SGD/kaz_DNO2019.pdf (access date: 10.09.2024) (in Kazakh)

Joldau, 2024 – Memleket basshysy Qasym-Jomart Toqaevtyң «Ädiletti Qazaqstan: zaң men tartıp, ekonomikalyq ösim, qoғamdyq optimizm» atty Qazaqstan halkyna Joldaуy [Address of the head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan “fair Kazakhstan: law and order, economic growth, public optimism”] [electronic resource]. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adiletti-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdaуy-285659> (access date: 10.09.2024) (in Kazakh)

УДК / UDC 339.138

Стратегический менеджмент и форсайт технологии как ключевые компетенции управления развитием организации

Олег Игоревич Мецик¹

¹Фирма «SIMKON», Казахстан, Астана, директор, форсайт-методолог, эксперт по организационному развитию

Аннотация. Одним из ключевых направлений, рассматриваемых участниками II Конгресса архивистов является «Институализация и эффективное управление архивами». Актуальность этой темы связана с совершенствованием работы архивных учреждений. В статье рассматривается понятие стратегического менеджмента и форсайт-технологий, преимущества их применения в архивном деле. Определены четыре основных вызова, которые оказывают значительное давление на изменения в сфере работы архивов и тем самым ставят перед ними новые задачи. Рассматриваются основные тренды, а также основные технологии, которые активно развиваются в архивной отрасли и будут в ближайшее время оказывать на нее влияние. Предлагается применение форсайт-технологий, которые позволят архивам не только предвидеть будущие тенденции, но и формировать долгосрочные стратегии, способные гибко реагировать на изменения внешней среды. Это инновационный подход управления архивами, обеспечивающий их значимость как в сохранении исторического наследия, так и в формировании информационного общества будущего.

Ключевые слова: менеджмент, форсайт технологии, цифровизация, искусственный интеллект, данные, архив, стратегическое планирование.

Стратегиялық менеджмент және форсайт технологиялары ұйымды дамытуды басқарудағы негізгі қабілеттер

Олег Игоревич Мецик¹

¹«SIMKON» фирмасы, Қазақстан, Астана, директоры, форсайт-әдістемеші, ұйымдастыруды дамыту жөніндегі сарапшы

Аннотация. II Архившілер Конгресінің қатысушылары қарастырып отырған негізгі бағыттардың бірі – «Архивтерді институционализациялау және тиімді басқару». Бұл тақырыптың өзектілігі архив мекемелерінің жұмысын жетілдірумен байланысты. Мақалада стратегиялық менеджмент және форсайт-технологияларының ұғымы, оларды архив ісінде қолданудың артықшылықтары қарастырылады. Архивтер саласындағы өзгерістерге айтарлықтай әсер ететін төрт негізгі сын-қатер анықталып, олар архивтер алдында жаңа міндеттер қоятыны талқыланады. Архив саласында белсенді дамып жатқан негізгі трендтер мен жақын болашақта оған әсер ететін негізгі технологиялар қарастырылады. Архивтерге болашақ үрдістерді алдын ала болжауға ғана емес, сонымен қатар сыртқы ортаның өзгерістеріне икемді жауап беретін ұзақ мерзімді стратегияларды қалыптастыруға мүмкіндік беретін форсайт-технологияларын қолдану ұсынылады. Бұл архивтерді басқарудың инновациялық тәсілі, оларды тарихи мұраны сақтау мен болашақ ақпараттық қоғамды қалыптастыруда маңызды рөл

атқаруды қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: менеджмент, форсайт технологиялары, цифрландыру, жасанды интеллект, мәліметтер, архив, стратегиялық жоспарлау.

Strategic management and foresight technologies as key competencies in organizational development management

Oleg I. Metsik¹

¹ "SIMKON" company, Kazakhstan, Astana, director, foresight-methodologist, expert in organizational development

Abstract. One of the main directions being considered by the participants of the II Congress of Archivists is "Institutionalization and Effective Management of Archives." This topic is relevant to improving the operations of archival institutions. The article examines the concepts of strategic management and foresight technologies, as well as the advantages of their application in archival practices. Four major challenges that significantly influence changes in the archival field are identified, and it is discussed how these challenges pose new tasks for archives. Key trends actively developing in the archival sector and the main technologies that will affect it in the near future are also reviewed. The use of foresight technologies is proposed, which will enable archives not only to predict future trends but also to develop long-term strategies that respond flexibly to changes in the external environment. This is an innovative approach to archive management, ensuring that archives play a crucial role in preserving historical heritage and shaping the future information society.

Keywords: management, foresight technologies, digitization, artificial intelligence, data, archive, strategic planning.

Термин «стратегия» произошел от древнегреческого – strategos, дословно переводимого как «веду войско». Модель стратегического управления изначально появилась в военной сфере и отражала совокупность мер по анализу и разработке планов и реализации боевых операций с целью достижения победы.

Термин «стратегическое планирование» в культуру менеджмента впервые был введен в конце 60-х, начале 70-х годов XX-го века с целью определения отличий между планированием, осуществляемым высшим руководством организации и текущим планированием в организации. В начале 21 века стратегическое управление приходит к нам в основном из США и Западной Европы. Опыт стратегического управления на постсоветском пространстве начал нарабатываться в последние 30 лет.

Эволюция стратегического планирования раскрывается через исследование изменения содержания понятия «стратегического менеджмента» вызванного историческим развитием стиля управления в условиях развития внешней среды, ее технологической, социальной и политической трансформации. Выделяют четыре этапа развития «стратегического менеджмента», которые представлены в Таблице №1.

Таблица 1. Четыре основных этапа развития «стратегического менеджмента»

Этап	Первый этап	Второй этап	Третий этап	Четвертый этап
Период	1880 – 1950 гг.	1950 – 1960 гг.	1960 – 1970 гг.	1970 – н.в.
Центральное понятие	БЮДЖЕТИРОВАНИЕ	ДОЛГОСРОЧНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ (управление на основе экстраполяции)	СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ (управление на основе предвидения изменений)	СТРАТЕГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ (управление на основе гибких экстренных решений)
Допущение	Прошлое повторяется	Тенденции сохраняются	Новые явления/тенденции предсказуемы	Частичная предсказуемость по слабым сигналам
Основа управления	Контроль отклонений, комплексное управление	Прогнозирование роста, основ и возможностей	Предвидение изменения стратегических факторов	Учет развития рынка и внешней среды

Современные исследователи проблем стратегического управления, придерживающиеся хронологического, историко-методологического и этапно-временного подхода, отмечают, что появление приемов стратегического менеджмента и их использование на практике лучше всего понять в историческом контексте.

Пройдя четыре стадии, стратегический менеджмент в настоящее время переосмысливается и развивается. В условиях неопределенности и быстро меняющегося мира успешное управление организацией требует не только оперативного реагирования на текущие события, но и активного планирования будущего. Те компании, которые стремятся повысить свою устойчивость и готовность к будущим вызовам, должны не только адаптироваться к изменениям, на основе стратегического менеджмента, но и опережать их.

Прогнозирование будущего становится не просто преимуществом, а необходимостью для тех, кто хочет не только выжить, но и преуспеть в условиях, где новые вызовы могут обернуться потрясениями и кризисами. Организации, уделяющие внимание вопросам будущего, способны своевременно распознать угрозы и превратить их в возможности, что позволяет не только сохранить, но и укрепить свои позиции на рынке. Поэтому значимой технологией менеджмента становится – форсайт-технология.

Исторически форсайт начал свое развитие в зарубежных странах более полувека назад. Так называемые «фабрики мысли» (Think Tanks) были созданы сначала в США, затем в других странах, что позволило придать прогнозированию научный характер. В 1953 г. был разработан первый прогностический метод Delphi (Делфи), ставший в дальнейшем ведущим в форсайт-проектах.

Под форсайтом понимается «систематический процесс с привлечением многих участников, охватывающий сбор информации и опыта и формирование видения средне и долгосрочного будущего и нацеленный на получение информации для принятия текущих решений и мобилизации совместных действий». «Под флагом» Форсайта собраны самые разные методы, с помощью которых возможна интеграция знаний большого числа экспертов, представляющих все заинтересованные стороны. Форсайт как зонтичная технология группирует научные и менеджерские инструменты вокруг 4-х основной осей притяжения.

Методология форсайта сама по себе является собирательной, и объединяет множество уже известных научных и менеджерских технологий, вокруг четырех основных компонентов:

- экспертиза – инструменты, опирающиеся на сбор и систематизацию мнения

экспертов и их взаимодействие (экспертные панели, делфи, глубинные интервью, дорожные карты и др.);

- доказательность – инструменты, позволяющие провести проверку и верификацию гипотез, предложенные в рамках прогнозирования будущего (индикаторы, экстраполяция, обзор литературы и др.);
- креативность – инструменты, направленные на генерацию оригинального содержания будущего (научная фантастика, эссе, сценарирование и др.);
- взаимодействие – инструменты, направленные на достижения единства и взаимопонимания экспертов по поводу видения будущего (семинары, мозговые штурмы, конференции и др.)

Группировка этих инструментов представлена на рисунке 1 и является хорошим путеводителем по подбору того, какие инструменты должны быть использованы для того, чтобы сформировать форсайт-процесс в рамках стратегического планирования для той или иной организации. Отметим, что форсайт-исследования и форсайт-сессии проектируются под задачи стратегического планирования организации и являются глубоко кастомизированными исследованиями для каждой организации, отрасли или государства.

Рисунок 1. Форсайт-ромб

Таким образом, форсайт-технологии представляют собой важный инструмент стратегического планирования, поскольку они способствуют формированию долгосрочного видения будущего, что является критическим аспектом управления современной организацией. Для успешного функционирования каждая организация должна обладать четким представлением о возможных направлениях развития своей отрасли, учитывать актуальные тренды и прогнозировать ключевые технологические, социальные и политические факторы, которые могут оказать влияние на её деятельность в ближайшие 5–10 лет. Использование форсайт-технологий позволяет не только минимизировать риски, но и повысить адаптивность организации к изменяющейся внешней среде, обеспечивая гибкость и устойчивость стратегического управления в условиях неопределённости.

Применение стратегического менеджмента и форсайт-технологий в архивном деле требуют прежде всего формирования карты трендов или наброска основных вызовов, которые формируются в этой отрасли. Наш обзор современных публикаций в сфере архивного дела показывает, что они фокусируют исследовательскую активность вокруг оценки истории развития архивного дела, текущих проблем и вызовов, законодательных и методологических изменений. На наш взгляд, эту исследовательскую активность следует дополнить исследованиями по систематизации перспективных вызовов на основе форсайт-технологий. Поэтому, мы хотим предложить собственное видение основных вызовов, трендов, а также основных технологий, которые активно развиваются в этой значимой сфере и будут оказывать на нее влияние.

Одним из первых вызовов, которые следует поднять к обсуждению, по нашему мнению, это устаревшая логика рассмотрения роли архивного дела в жизни общества и государства. Доиндустриальное и индустриальное общество производило относительно небольшой объём информации и чаще всего эта информация касалась какого-либо значимого государственного, производственного или личного характера. Однако, начиная с начала 2000 гг, после наступления цифровой эры, когда каждый гражданин и организации стали создателем новостей и событий – мир кардинально изменился. Теперь рассмотрение архивного дела как сохранение сугубо важной государственной или значимой для общества информации уже недостаточно. Следует осмыслить и позиционировать архивоведческую деятельность как более широкую сферу культурного пласта общества, которое не только сохраняет, но и обеспечивает ежедневную связь граждан с прошлым, позволяя изучать его в режиме «реального» времени. Архивное дело становится не местом закрытых библиотек и архивов, а частью повседневной жизни для простых граждан и организации. Доступ к накопленным данным – стремиться к максимальной открытости, производимые данные становятся несоизмеримыми по сравнению с прошлыми десятилетиями.

Рисунок 2. Изменения роли архивного дела в информационном обществе

На основе вышеуказанного, мы считаем, что можно выделить четыре основных вызова, которые оказывают значительное давление на изменения в сфере работы архивов и тем самым ставят перед ними новые вызовы.

Таблица 2. Общественные изменения и вызовы для архивов

№	Общественные изменения	Вызовы для архивов
1	Рост объема производства информации как гос. сектора, так и в частном секторе (что ценно, а что не ценно)	Что подвергать и не подвергать архивированию в условиях огромного роста производства информации, событий и данных (как личных, так и частных и государственных организаций).
2	Кому принадлежат данные, тому кто их производит, или тому, кто их сохраняет?	Если данные собраны, заканчивается ли авторское право и как мы можем использовать данные, произведенные гражданами и организациями.
3	Рост открытости в обществе, потеря приватности, большой интерес к прошлому, размытие границ личное и общественное	Диффузия границ и определений (требований и ограничений) к какой информации давать доступ гражданам и организациям, а к какой не давать.
4	Информационная перегрузка в обществе и постановка вопроса о том, какая обязательная информация для открытого доступа	Какую агрегированную и аналитическую информацию публиковать, а какую оставить для закрытого использования.

Эти четыре вызова требуют ответов и в рамках форсайт-технологий – построения «видения будущего архивного дела» как части информационного общества, в котором производство, сохранение и трансляция информации становится приоритетной задачей. Содержательно сформулировать образ будущего достаточно сложно и требует проведения больших экспертных сессий, но общие границы этого будущего уже можно обрисовать исходя из 4-х вызовов.

Образ будущего архивного дела будет характеризоваться необходимостью адаптации к растущему объему информации, что потребует внедрения передовых технологий для автоматизации процессов оценки и отбора данных, подлежащих сохранению. В условиях неопределенности, связанной с правами на данные, архивы будут вынуждены пересмотреть подходы к авторскому праву и правам доступа к информации, особенно в цифровом формате. Усиление открытости общества и одновременно стремление к защите приватности приведут к разработке гибких политик, которые обеспечат баланс между доступом к общественно значимым архивам и защитой личных данных. В условиях информационной перегрузки архивы будущего станут важными центрами анализа и агрегирования данных, что позволит оптимизировать доступ к аналитической информации, полезной для общества, науки и образования.

Резюмируя образ будущего архивной сферы можно сказать так – в будущем, то общество (государство), которое научится быстро и «правильно» собирать и систематизировать информацию станет более конкурентным и свободным. И одна из ключевых ролей в этом процессе точно отведена архивам и людям, которые работают в этой сфере.

Говоря о структуре и численности сотрудников системы архивов в Казахстане, мы не будем углубляться в детали, так как это тема отдельного обсуждения, но отметим, что, учитывая все возрастающую роль данных, их сохранения, систематизации, архивы находятся в сфере, которые в ближайшие годы станут высоко-коммерческой. Надо лишь перестраивать эту сферу на основе государственно-частного партнерства как кластер сохранения и управления (предоставления доступа) информационными потоками жизни общества.

Помимо вызовов и эскиза образа будущего мы также хотим сказать о технологических и организационных решениях, которые все больше и больше оказывают влияние на сферу архивного дела. Они конечно же сфокусированы в сфере цифровизации и ее возможностях.

Цифровизация – цифровая конверсия физических документов и артефактов в электронный формат. Это обеспечивает не только сохранность оригиналов, но и упрощает работу документов с широкой аудиторией. Этот процесс уже идет последние 15–20 лет.

Электронное архивирование и каталогизация. Современная структура электронного документооборота позволяет эффективно управлять движением информации за счет ее каталогизации, индексации и хранения.

Искусственный интеллект и машинное обучение. Применение этих технологий находится на начальной стадии, но уже показывает значительные результаты в вопросах каталогизации и поиска информации. На наш взгляд, одним из перспективных направлений применения искусственного интеллекта является не только каталогизация, но и «перевязка» всех разрозненных данных и событий в единую историческую линию и последующая возможность глубокой реконструкции исторических событий.

Применение семантических веб-технологий и связанных данных: развитие методов публикации и связи структурированных данных через интернет – так называемых связанных данных (Linked Data) – позволяет объединять разрозненные архивные коллекции. Это способствует более глубокой интеграции данных и улучшению их доступности как для исследователей, так и для искусственного интеллекта.

Использование блокчейна: блокчейн также находит свое применение в архивной сфере, обеспечивая защиту подлинности документов и управление правами доступа к ним. Это технология позволяет создать прозрачные и неизменные записи, что особенно важно для архивов с чувствительной информацией.

Защита данных (как политика). Ожидается усиление внимания к соблюдению требований GDPR, особенно в контексте новых изменений и пересмотров в европейском и британском законодательстве по защите данных. В Казахстане назревает большая необходимость в активной разработке собственной версии GDPR, так как в дальнейшем сложных юридических коллизий в сфере защиты персональных данных будет все больше и больше.

Несмотря на то, что в приведенном выше перечне большая ставка делается на цифровые технологии, мы должны отметить, что обзор иностранной литературы в вопросах архивного дела показывает, что, проделав большую работу по цифровому архивированию они начинают уделять значительное внимание развитию классических методов архивирования из-за высокой опасности и подверженности цифровых носителей разрушению (вирусами и другими факторами сбоя и потери информации).

Помимо цифровых технологий следует конечно же уделить внимание и развитию новых форматов взаимодействия граждан с архивными структурами – это тоже требует отдельного проектирования и стратегической оценки. Учитывая большой интерес граждан к изучению генеалогии семей, исторических событий прошлого, следует активно развивать форматы (например):

- подписки на услуги доступа к архивам (это может быть интересно как гражданам, так и исследователям);
- специальные платные услуги целенаправленного изучения исторических вопросов;
- создание региональных комьюнити, изучающих региональную историю (цифровой музей региональной истории) для продвижения услуг и повестки истории в регионе;

- подписка/пакеты на услуги по каталогизации и систематизации для организации и семей (для семей это тоже может быть интересно, в силу того, что часто там хранятся большие архивы личных фотографии и документов).

Резюмируя вопрос вызовов, трендов, образа будущего, можно сказать о том, что в архивной сфере доминирует ставка на цифровые технологии. Однако, очевидно, что также следует уделять внимание и все большему вовлечению простых граждан и организации к взаимодействию с архивным делом. Следует отдельно уделить внимание развитию и внедрению новых форматов взаимодействия граждан с архивами. В настоящее время форматы взаимодействия через письменные запросы «морально устарели» и не отвечают современным вызовам и возможностям. Новые форматы для архивной сферы могут быть очень критичны, так как они позволяют переосмыслить роль архивного дела в жизни простых граждан и организации и сделать эту сферу коммерчески привлекательной. Это позволит привлечь в эту сферу клиентские деньги и обеспечить материальное обновление всей сферы, а также улучшить социально-экономические условия труда работников.

Применение форсайт-технологий как части стратегического менеджмента развития архивного дела в Казахстане может быть построено по организационной схеме, которая уже апробируется в Казахстане. Начиная с 2019 г. в Казахстане началось активное применение практик стратегических брейнштормов (мозговых штурмов) на основе форсайт-технологий. Так, были реализованы проекты по разработке «Атласа новых профессий» для 9 крупных отраслей Казахстана (нефтегазовая, энергетическая, металлургические и др.) по заказу Министерства труда и социальной защиты населения РК. Также форсайт-технологии применяются в работе Министерства науки и высшего образования (с лета 2024 г. проводятся Хакатоны с элементами форсайт-технологий).

Основная логика проведения таких стратегических брейнштормов может быть представлена следующими этапами:

1. Определение темы стратегического брейншторма на основе форсайт-технологий.
2. Подбор команды экспертов (участников встречи).
3. Проведение глубинных интервью с участниками, для построения первичных трендов и сценариев будущего.
4. Проведение преданализики командой форсайт-методологов для первичной верификации трендов (полученных в результате глубинных интервью).
5. Проведение стратегических брейнштормов (основная часть форсайт исследования). В рамках брейнштормов эксперты проводят дискуссии и поляризуют мнения о будущем для построения различных сценариев, определения желаемого и стратегического будущего, а также ищут точки соприкосновения, компромисса для совместной работы над достижением будущего.
6. Пост-форсайтная сборка и подготовка итогового отчета, в котором резюмируется видение будущего, определяются ключевые технологий, форматы и политики, которые будут значимы для построения (достижения) будущего.

Полный цикл работ занимает от 3 до 6 месяцев. Далее организации распределяются в том, какая из организации или ее сотрудники закрепляются за той или иной задачей дорожной карты, достижения «образа будущего». Это позволит выстроить общую дорожную карту на 3-5 лет для всех организации, работающих в сфере архивного дела, определить какие законодательные инициативы должны быть реализованы, какие форматы должны быть выстроены и какие технологии внедрены. Вызовы будущего должны становиться частью стратегических планов, а не тем, что мешает и создает трудности в работе.

В заключении можно отметить, что стратегический менеджмент и форсайт-

технологии могут стать важными подходами к развитию архивной сферы в условиях быстро меняющегося мира. Архивная сфера сталкивается с новыми вызовами, такими как рост объема информации, вопросы авторского права на данные, баланс между открытостью и приватностью, а также информационная перегрузка. Для успешного функционирования архивов требуется не только адаптация к этим вызовам, но и проактивное использование современных технологий, таких как цифровизация, искусственный интеллект, блокчейн и семантические веб-технологии, но и делать ставку на развитие новых форматов взаимодействия общества (граждан и организации) с архивами. Применение форсайт-технологий позволит архивам не только предвидеть будущие тенденции, но и формировать долгосрочные стратегии, способные гибко реагировать на изменения внешней среды. Это подчеркивает важность инновационного подхода к управлению архивами, обеспечивающего их значимость как в сохранении исторического наследия, так и в формировании информационного общества будущего.

Литература

Бражник, 2009 – Бражник М.В. Эволюция теории и практики стратегического менеджмента (конец XIX – первое десятилетие XX века). Проблемы современной экономики, N 2 (30), 2009. С.129-134

Назарова, 2014 – Назарова И.Р. Форсайт в исследованиях будущего российского образования. Высшее образование в России. - №7 2014. С.22-29

A Practical Guide to Regional Foresight in the United Kingdom, European Commission, 2002

Соколов, 2007 – А.В. Соколов. Форсайт: взгляд в будущее. Журнал «Форсайт», №1 (1) 2007. С. 13

References

Brazhnik, 2009 – Brazhnik M.V. Evolyuciya teorii i praktiki strategicheskogo menedzhmenta (konec XIX – pervoe desyatiletie KHKH veka) [The evolution of the theory and practice of strategic management (late 19 – first decade of the 20th century)]. Problemy sovremennoj ekonomiki, N 2 (30), 2009. S.129-134 (In Russian)

Nazarova, 2014 – Nazarova I.R. Forsajt v issledovaniyakh buduschego rossijskogo obrazovaniya [Foresight in the research of future Russian education]. Vysshee obrazovanie v Rossii. - №7 2014. S.22-29 (In Russian)

A Practical Guide to Regional Foresight in the United Kingdom, European Commission, 2002. (In English)

Sokolov, 2007 – A.V. Sokolov. Forsajt: vzglyad v budushee [Foresight: a look into the future]. Zhurnal «ForsajT», №1 (1) 2007. S. 13. (In Russian)

УДК / UDC 004.023

Современные вызовы управления данными

Куралай Маратовна Кабарова¹, Жанар Жанболатовна Тайбасарова²

¹Архив Президента Республики Казахстан, Казахстан, Астана, руководитель Службы цифровизации и развития электронных архивов

²Архив Президента Республики Казахстан, Казахстан, Астана, старший эксперт Службы цифровизации и развития электронных архивов

Аннотация. В статье представлены основные типы источников данных, созданных и управляемых в цифровой среде. Определены общие и отличительные признаки, выработаны критерии их классификации. Обобщены наиболее распространенные значения ключевых терминов. Обоснована актуальность нормативно-методологического сопровождения процедур проведения оценки, обеспечения сохранения и использования сведений из современных источников данных.

Ключевые слова: электронная почта, мессенджеры, чат-бот, веб-сайты, веб-порталы, веб-агрегаторы, системы проектирования и управления, базы данных и системы автоматизированного проектирования, файловые данные, цифровая аудио-визуальная документация

Деректерді басқарудың заманауи мәселелері

Куралай Маратқызы Кабарова¹, Жанар Жанболатқызы Тайбасарова²

¹Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Қазақстан, Астана, Электрондық архивтерді цифрландыру және дамыту қызметінің басшысы

²Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Қазақстан, Астана, Электрондық архивтерді цифрландыру және дамыту қызметінің аға сарапшысы

Аннотация. Мақалада цифрлық ортада жасалған және басқарылатын деректер көздерінің негізгі түрлері берілген. Жалпы және ерекше белгілері анықталып, олардың жіктеу критерийлері жасалды. Ең көп тараған негізгі терминдердің мағыналары жинақталған. Бағалау рәсімдерін нормативтік және әдістемелік қамтамасыз етудің өзектілігі, қазіргі заманғы деректер көздерінен ақпараттың сақталуы мен пайдаланылуын қамтамасыз ету негізделген.

Түйін сөздер: электрондық пошта, жедел хабаршылар, чат-бот, веб-сайттар, веб-порталдар, веб-агрегаторлар, дизайн және басқару жүйелері, мәліметтер базасы және компьютерлік дизайн жүйелері, файлдық деректер, цифрлық аудио-визуалды құжаттама

Modern Data Management Challenges

Kuralay M. Kabarova¹, Zhanar.Zh. Taybasarova²

¹Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Astana, Head of the Service for Digitalization and Development of Electronic Archives

²Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Astana, Senior Expert of the Service for Digitalization and Development of Electronic Archives

Abstract. The article presents the main types of data sources created and managed in the digital environment. The general and distinctive features of data are defined, and criteria for their classification are developed. The most common meanings of key terms are summarized. The relevance of normative and methodological support for procedures for assessing, ensuring the safety and use of information from modern data sources is substantiated.

Keywords: e-mail, instant messengers, chat bot, websites, web portals, web aggregators, design and management systems, databases and computer-aided design systems, file data, digital audio-visual documentation

Основная доля информации, которую традиционно нес в себе документ, в настоящее время создается и передается в цифровой среде. При этом развитие цифровых технологий достигло такого уровня, что основными источниками информации в деловой и повседневной жизни общества сегодня служат мессенджеры, чат-боты, сервисы электронной почты, социальных сетей, платформ электронной коммерции, бирж, медиаканалов и их смешанных форм. Таким образом, все больше сведений передается в форме коротких электронных сообщений, писем, цифровых аудиовизуальных нарезок, транслируемых в основном в реальном режиме времени. Кроме этого, цифровые данные создаются, хранятся и презентуются в разных типах баз данных и программах цифрового проектирования.

Причины популярности современных программ, баз данных и средств коммуникаций очевидны. Каждый пользователь может подтвердить достоинства, которые заключаются прежде всего, в их:

- доступности, обеспечиваемой за счет повсеместного развития сети Интернет, многообразия поставщиков мобильных устройств и

программ;

- простоте использования;
- возможности экономить время на транзит информации и совершение бизнес-операций.

Наблюдаемая за счет этого экспансия информационных потоков и переход части реальных событий в виртуальное пространство ведут к пониманию того, что архивирование данных, накапливаемых в современных источниках, является необходимым условием формирования доказательной базы событий и хроник современного мира.

На сегодняшний день опыт регламентирования процессов архивирования сообщений электронной почты и веб-сайтов встречается в документах и на веб-сайтах Национальных архивов стран Европы и США (NARA). Например, широкий аппарат и требования к некоторым современным типам источников представлены в Бюллетене NARA 2014-04 «Руководство по формату передачи постоянных электронных записей» (Бюллетень NARA, 2018).

Ранее Архивом Президента Республики Казахстан не разрабатывались детальные

нормативные положения или стандарты на подобные темы. Задача усложнялась и тем, что сведения, поступающие из таких типов источников, обладают весьма противоречивыми признаками, затрудняющими процессы управления данными (отбор, классификацию, оценку ценности, хранение, использование), например:

- при высоком уровне экспансии данные не в полном объеме соответствуют критериям достоверности и актуальности;
- постоянный прирост и удаление сведений меняет конечный вид набора данных;
- необходимость дополнительного документационного сопровождения и подтверждения достоверности источника (фотографии либо скрины экранов технических устройств и их нотариальное заверение).

Таким образом, современные технологии передачи и распространения данных бросают вызов традиционной методологии архивного дела и требуют изучения технических, правовых, экспертных и прочих аспектов управления данными в целях адекватного отражения и передачи текущей исторической реальности для будущих поколений (как на уровне личности, общественности, так и на уровне всех ветвей власти).

В связи с этим, Архивом Президента Республики Казахстан инициировано научное исследование по поиску рациональных путей решения или нивелирования вышеуказанных проблем при планировании и организации процессов архивирования данных. Поскольку данный вопрос носит междисциплинарный и долгосрочный характер исследование проводится поэтапно.

На первом этапе в отношении современных типов источников данных были определены их:

- 1) общие и отличительные характеристики;
- 2) признаки и подходы к классификации;
- 3) понятийный аппарат.

Эти шаги позволят сформировать базу для создания в дальнейшем новых элементов методологии управления данными с учетом современных вызовов.

Целью настоящей статьи является ознакомить с предварительными итогами первого этапа исследования и пригласить профессиональное сообщество всех смежных с архивным делом сфер к дальнейшим совместным поискам, дискуссиям и решениям по данному направлению.

Сегодня мы можем наблюдать как ускоренные тенденции развития цифровых технологий изменили способы коммуникаций, распространения информации, образования, воспитания, медицины, коммерции и др. отраслей и сфер деятельности. Технологии коммуникаций характеризуются мгновенностью процессов обмена информацией, возможностью принятия управленческих решений, основываясь на полученных в реальном времени данных:

- в СМИ новости и репортажи имеют больше просмотров на стриминговых площадках (You-Tube) и мэйн-стримах (Tik-Tok, Reels, Story);
- образование (онлайн) способствовало распространению различных образовательных платформ, предоставляемых в том числе услуги на платной основе;
- в коммерции – это платформы для интернет-магазинов;
- в банковской сфере самым быстро развивающимся стал интернет-банкинг, интегрированный с интернет-продажами, оплатой различных коммерческих услуг и обязательных платежей в госбюджет.

Все вместе они служат источниками данных, которые отражают текущую историческую хронологию.

Несмотря на отмеченную распространенность и доступность современных

источников данных, как показало наше исследование, с точки зрения качества содержания они обладают общими характеристиками, которые в совокупности оцениваются как недостаточно надежные и недостаточно защищенные данные.

К общим характеристикам можно отнести:

- быстрое устаревание информации;
- более высокие риски потери данных;
- низкий уровень достоверности данных;
- низкий уровень возможности идентификации данных;
- высокий уровень экспансии;
- непостоянство объема и содержания данных (прирост, удаление данных);
- комплексность (наличие вложений, вкладок) и интегрируемость;
- возможность их создания, корректировки, обработки, уничтожения, сохранения, перемещения в реальном режиме времени;
- потребность в наличии интернет- или мобильной связи;
- легкость восприятия и анализа данных;
- высокий уровень доступности данных;
- непрозрачность процессов и технологий защиты данных.

Отличительные характеристики проявляются при рассмотрении их через следующие критерии:

- типы данных (личные, публичные, официальные и т. д.);
- электронные форматы (графический, текстовый, табличный, презентации, видео и т. д.).

При решении задач классификации современных типов документов, по-нашему мнению, целесообразно в качестве основного признака использовать формат работы с данными (обмен, трансляция и доступ, накопление и управление, документный формат), поскольку это сопряжено с компьютерными программами, языками и средами, в которых они разработаны (таблица 1).

Таким образом, источниками частных и государственных данных для работы и архивирования в современном мире выступают:

1. Службы мобильной связи и интернет-связи, отвечающие за обмен информацией;
2. Веб-сайты, обеспечивающие трансляцию доступ к информации;
3. Хранилища данных и системы автоматизированного проектирования, направленные на хранение и управление информацией;
4. Файловые данные, представляющие собой информацию документную, куда входят: текстовые электронные документы, созданные в электронном виде; электронная аудио-визуальная документация; электронные образы бумажных документов и оцифрованная аудиовизуальная документация.

Таблица 1. Классификация современных типов источников данных по функционально-целевому признаку

№ п/п	Критерии классификации	Тип источника данных	Подтип источника данных	Форма источника данных	Примеры: наименования наиболее популярных агрегаторов информации
1.	Обмен информацией	Службы мобильной связи и интернет-связи	Электронные сообщения	SMS	Служба коротких сообщений, не требующая наличия интернет связи
				Мессенджеры	1. Signal; 2. iMessage; 3. Line; 4. Silense; 5. Viber; 6. WhatsApp; 7. Telegram.
				Чат-бот	ChatGPT: творческий собеседник; Google Bard: помощник экосистемы Google; Claude AI: безопасное ИИ-решение; Bing Chat: помощник на основе веб-поиска; OORT AI: ориентированный на конфиденциальность и настраиваемость ИИ.
			Электронная почта	1. live.com; 2. mail.ru; 3. gmail.com; 4. outlook.com; 5. web.de; 6. gmx.net; 7. list-manage.com; 8. hotmail.com; 9. sendgrid.net; 10. evite.com.	
			Аудиозапись звонков	1. Truecaller (Android, iOS); 2. Call Recorder (Android); 3. Cube ACR (Android); 4. Call Master (Android); 5. CallsBOX (Android); 6. REKK (iOS); 7. RecMyCalls (iOS); 8. Recostar (Android, iOS); 9. Cally (iOS); 10. Call & Voice Recorder App (Android, iOS).	
			Аудио- и видеозапись звонков	1. WhatsApp; 2. Viber; 3. Signal; 4. WeChat	
Аудио- и видеозапись онлайн-конференций	1. TrueConf; 2. Zoom; 3. Jitsi Meet; 4. Microsoft Teams; 5. Google Meet; 6. GoToMeeting; 7. RingCentral Video; 8. Lifesize; 9. Discord; 10. Skype; 11. Slack; 12. CyberLink U Meeting; 13. BlueJeans; 14. Free Conference; 15. StarLeaf; 16. Webex Meetings; 17. BigBlueButton; 18. MTC Линк (ранее Webinar.ru); 19. Сферум.				
2.	Трансляция и доступ к информации	Веб-сайты	Веб-порталы, Веб-агрегаторы	Веб-сайт – это набор логически связанных между собой веб-страниц, расположенных в Сети под единым именем – доменом. Состоит из одной или нескольких веб-страниц – минимальная единица (например информация, принадлежащая одной организации или теме). Веб-портал – это веб-сайт, предоставляющий широкий спектр услуг, таких как поисковые системы, электронная почта, интернет-магазины и форумы: Pathfinder, Excite, Netscape NetCenter, MSN, Yahoo!, Google Search, Yandex, Mail.ru. Существуют порталы: правительственные (E-gov), персональные порталы (для портфолио), культуры, корпоративные, поисковые, хостинг (Nubifer Cloud Portal), специфичные Сайт-агрегатор – это веб-сервис, который собирает информацию в определенной тематике или нише и выдает его пользователю. Больше нет необходимости изучать разные сайты в поиске нужной информации: все собрано в одном месте, например: Wildberries, Aviasales, Aliexpress.	
				Социальные сети	1. Facebook, 2. YouTube, 3. Twitter, 4. Instagram, 5. WhatsApp, 6. TikTok, 7. LinkedIn, 8. Telegram, 9. Pinterest, 10. Reddit
			Медиа-платформы	Стриминговые платформы	1. Netflix; 2. Uscreen; 3. LiveStream; 4. UStream; 5. DaCast; 6. StreamShark; 7. YouTube; 8. Facebook live; 9. Periscope twitter; 10. Funny or Die; 11. Crackle.
				Видеохостинги	1. YouTube; 2. Dailymotion; 3. Twitch; 4. Vimeo; 5. Google Drive; 6. ВКонтакте; 7. DTube; 2. 8. Vevo; 9. Flickr; 10. Vimple; 11. Tik Tok.
			Электронная торговля (e-commerce)	Электронная торговая платформа (компьютерная система)	Лучшие торговые платформы для начинающих: 1. Robinhood; 2. ТД Америктрейд; 3. E*TRADE Лучшие платформы для торговли акциями на 2024 год: 1. Интерактивные брокеры (IBKR); 2. Etoro Лучшие торговые платформы Форекс на 2024 год: 1. cТрейдер; 2. TradingView Лучшие криптовалютные торговые платформы на 2024 год: 1. Binance; 2. Coinbase.
				Интернет-магазин (Веб-сайт / мобильное приложение)	1. Amazon – 2,012 млрд посещений в месяц; 2. eBay – 936 млн.; 3. Rakuten – 533,56 млн.; 4. Walmart – 423,79 млн.; 5. Etsy – 358,55 млн.; 6. Mercado Libre (Бразилия) – 331 млн.; 7. Home Depot (США) – 242,55 млн.; 8. Allegro (Польша) – 220,85 млн.; 9. Flipkart (Индия) – 215,03 млн.; 10. Target – 128 млн.
Научные и образовательные платформы	Научные 1. Чердак; 2. MinutePhysics; 3. TheBackyardScientist; 4. Научпок; 5. SmarterEveryDay; 6. DeepSkyVideos; 7. Простая наука; 8. Nerdist; 9. Kreosan; 10. Vsauce. Образовательные 1. EdX; 2. Coursera; 3. FutureLearn; 4. Udemu; 5. Khanacademy; 6. Openlearning; 7. Alison; 8. Stanford Online; 9. Canvas; 10. Yale				

3.	Накопление и управление информацией	Хранилища данных и системы автоматизированного проектирования	Системы хранения данных	Базы данных (структурированных данных)	Базы данных систем государственной службы: Е-қызмет – система управления персоналом и кадровым потенциалом государственной службы Республики Казахстан; Е-заңнама – система автоматизированного нормотворческого процесса; Е-етініш – система автоматизированного приема и контроля исполнения обращений физических и юридических лиц. А также: клиентские базы (финансовых структур, медицинских учреждений); базы нормативных документов; базы финансовой государственной системы; и др. ПО, необходимые в работе организации (например, системы бухучета, системы по управлению документами, системы международных платежей).	
				Базы неструктурированных, полу- и структурированных данных	Data Warehouse (хранилище данных) – хранит преобразованные и структурированные данные из разных источников: CRM- и транзакционных систем, сервисов. Прежде чем попасть в хранилище, данные проходят первоначальную обработку. Data Lake (озеро данных) – централизованное хранилище, в котором хранятся структурированные, полу- и неструктурированные исходные данные. Озёра данных могут получать информацию в режиме реального времени. В data lake можно загружать данные без информационных потерь. Когда вам понадобятся данные, вы сможете извлечь их из хранилища и обработать для конкретного дела – проверки, классификации, обобщения и т. п. Озеро данных – это масштабируемое, гибкое решение хранения данных. Data Lakehouse – это система управления данными, которая объединяет преимущества озер данных и хранилищ данных.	
				Базы знаний	Участники консалтинговой «Большой четвёрки» (Deloitte Touche Tohmatsu, PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young, KPMG) одним из основных своих активов считают глобальные базы знаний, которые охватывают все направления их деятельности. Его может использовать сотрудник любого отделения в мире. Это сильно сокращает издержки компаний на обучение и поддержание компетенций своих работников.	
				Компьютерное проектирование (САПР)	1. ZWCAD; 2. Adobe Substance 3D; 3. Planner5d; 4. AutoCAD; 5. FreeCAD	
4.	Документная информация	Файловые данные	Текстовые электронные документы, созданные в электронном виде	Цифровые кино- и видеодокументы	Художественные, документальные 3D фильмы; анимационные 3D анимация, 2D анимация	
				Цифровая аудио-визуальная документация	Цифровые фотодокументы	Цифровые кадры, панорамные кадры: 360-фото, 3D-обзоры и 3D-фото
				Цифровые аудиофайлы	MP3, AAC, WMA и OGG VORBIS.	
			Виртуальная реальность	Презентации, выставки, история, культура и т. д. на основе VR и AR технологий.		
			Цифровые образы бумажных документов и оцифрованная аудиовизуальная документация (перезаписанная)			

Сравнительный анализ источников показывает, что базовые значения терминов, применяемых по отношению к продуктам информационных технологий, стали весьма устойчивыми и описываются практически одинаково. Понятийный аппарат ключевых терминов мы попытались представить в обобщенном виде:

SMS (Short Message Service) – служба коротких сообщений, не требующих наличие интернет связи, обычно называемая «текстовыми сообщениями», представляет собой службу отправки коротких сообщений, длиной до 160 символов (ограничение в 224 символа при использовании 5-битного режима) на мобильные устройства, включая

сотовые телефоны и смартфоны (Террелл, 2022; Архипова, 2010).

Мессенджеры – программы для мгновенного обмена сообщениями через интернет. Мессенджеры позволяют общаться в личных и групповых чатах, отправлять изображения, GIF и видео, совершать аудио- и видеозвонки, пользоваться чат-ботами (Игнатьева, 2024).

Чат-бот (от англ. chatbot) – это коммуникационная программа, которая имитирует общение с пользователями через текст или аудиосообщения по заданному сценарию. Главная задача чат-ботов – предоставление быстрых и точных ответов, помощь в решении задач и выполнение рутинных операций (Смирнова-Матрос, 2024).

Электронная почта «email» – электронный сервис по обмену электронными сообщениями, файлами через прямую связь между компьютерами, локальную сеть (LAN), глобальные сети или отдельные сети (Фергюсон, Хебельс, 2003).

Аудиозапись звонков – мобильное приложение, работающее на основе диктофона и проигрывателя.

Аудио- и видеозапись звонков предоставляется сервисами межличностного общения при наличии интернет-сети.

Аудио- и видеозапись онлайн-конференций – серверное, облачное или гибридное решение, обеспечивающее видео-встречи и выступления перед аудиториями в реальном режиме времени (Крюкова, 2024).

Веб-сайт – это набор логически связанных между собой веб-страниц, расположенных в Сети под единым именем – доменом. Состоит из одной или нескольких веб-страниц – минимальная единица (например информация, принадлежащая одной организации или теме).

Веб-портал – это веб-сайт, предоставляющий широкий спектр услуг, таких как поисковые системы, электронная почта, интернет-магазины и форумы (Панов, 2023)

Сайт-агрегатор – это веб-сервис, который собирает информацию по определенной тематике или нише и выдает его пользователю. Больше нет необходимости изучать разные сайты в поиске нужной информации: все собрано в одном месте. (Сибдев, 2021)

Социальные сети – это интернет-платформы, предназначенные для обмена информацией и контентом, для общения и других социальных взаимосвязей. Их используют для отдыха, работы и развлечений. Как правило, они имеют большой набор разнообразных функций и дают возможность выкладывать на общее обозрение и потреблять контент, в отличие от простых мессенджеров. (Тищенко, 2023).

Медиа-платформы – веб-сайт с развитой интерактивностью, позволяющий получать или создавать доступ к различной медиа продукции или информации (Красноярова, 2016).

Электронная коммерция (e-commerce) — это покупка и продажа товаров и услуг или передача средств или данных по электронной сети, в первую очередь через Интернет. Эти транзакции электронной коммерции обычно делятся на четыре типа: бизнес-бизнес (B2B), бизнес-потребитель (B2C), потребитель-потребитель или потребитель-бизнес. Электронная коммерция работает в различных типах сегментов рынка и может осуществляться с помощью компьютеров, планшетов, смартфонов и других интеллектуальных устройств (Кэмерон, 2023; Блюменталь, 2024).

Научные платформы – современные мультимедийные порталы по науке и научным опытам.

Образовательные платформы – платформы для онлайн-обучения – это сервисы, которые выступают посредником между обучающимся и преподавателем при дистанционном обучении через Интернет.

База данных – это упорядоченный набор структурированной информации или

данных, которые обычно хранятся в электронном виде в компьютерной системе.

Data Warehouse (хранилище данных) хранит преобразованные и структурированные данные из разных источников: CRM- и транзакционных систем, сервисов. Прежде чем попасть в хранилище данные проходят первоначальную обработку.

Data Lake (озеро данных) – централизованное хранилище, в котором хранятся структурированные, полу- и неструктурированные исходные данные. Озёра данных могут получать информацию в режиме реального времени. В data lake можно загружать данные без информационных потерь. Когда вам понадобятся данные, вы сможете извлечь их из хранилища и обработать для конкретного дела – проверки, классификации, обобщения и т. п. Озеро данных – это масштабируемое, гибкое решение хранения данных.

Data Lakehouse – это система управления данными, которая объединяет преимущества озер данных и хранилищ данных (Саргсян, 2023).

База знаний – единое хранилище документов, регламентов и рекомендаций в компании.

Программное обеспечение САПР – это программа автоматизированного проектирования, используемая инженерами и дизайнерами для создания 2D- и 3D-моделей физических компонентов (Купер, 2024).

Геопространственная база данных – база данных, оптимизированная для хранения и выполнения запросов к данным о геопространственных объектах. Служит наилучшим способом систематизации и представления атрибутивных и пространственных данных (Колесник и др., 2022).

Электронные календари – онлайн сервисы, предоставляющие календарь, в котором составляют расписание на день.

Файл – это именованная область данных на носителе информации, используемая как базовый объект взаимодействия с данными в операционных системах.

В целом, понятийный аппарат разных типов источников данных может строиться на описании не только контента, его назначения, но и на кратком описании того, к какой технологии они принадлежат и каковы их дополнительные функциональные возможности. В данной работе ставилась цель подчеркнуть их основную функциональную принадлежность.

Мы полагаем, что ценность итогов первого этапа исследовательской работы заключается в обобщении и систематизации первичных сведений о большинстве популярных типов источников информации с приведением конкретных примеров наиболее используемых сервисов электронной и мобильной связи.

Так, выявленные в рамках первой задачи исследования общие характеристики указывают на высокую зависимость данных от субъективных (авторских) и объективных (наличие интернет-связи, загруженность сетей, вирусы и кибератаки) рисков их утраты с точки зрения исторической ценности на личном и государственном уровне, утечки с позиции защиты персональных данных, потери полноты и достоверности к моменту, когда они будут востребованы для архивирования или использования в качестве доказательной базы.

Представленный в рамках второй задачи понятийный аппарат показывает, что при установлении требований к данным и проектировании бизнес-процессов их архивирования необходимо использовать агрегированный подход, исключая фактор их multifunctionality и дублирования данных.

Предложенный для реализации третьей исследовательской задачи подход к классификации современных типов источников данных позволяет систематизировать источники информации, облегчает поиск ценных и достоверных сведений, дает возможность выбрать правильную методику и технику оценки ценности, электронного

архивирования и установления сроков хранения данных.

Опираясь на результаты проведенной работы, в ходе следующих этапов исследования планируется изучить практический опыт и найти ответы на следующие вопросы:

- какие из элементов сведений источника данных или их совокупность подлежат архивированию;
- на какой из стадий жизненного цикла данных следует их архивировать;
- какова должна быть периодичность архивации данных;
- каким образом проводить экспертизу ценности данных и какая часть их содержания имеет важное значение и др.

Учитывая, что в современных условиях развитие цифровых технологий не имеет межгосударственных границ, приглашаем читателей и участников II Конгресса архивистов Казахстана с международным участием объединить усилия в подобных стратегических исследованиях и разработках, ориентированных на будущее.

Литература

Архипова, 2010 – Архипова Н.А. Об использовании SMS-сообщений в ходе раскрытия и расследования преступлений [Электронный ресурс] – 2010. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/ob-ispolzovanii-sms-soobscheniy-v-hode-raskrytiya-i-rassledovaniya-prestupleniy.pdf (Дата обращения 02.07.2024).

Блюменталь, 2024 – Блюменталь Эндрю. Определение электронной коммерции: типы, история и примеры [Электронный ресурс] – 2024. URL: <https://www.investopedia.com/terms/e/ecommerce.asp> (Дата обращения 02.07.2024).

Бюллетень NARA, 2018 – Официальный сайт Национального архива США. Бюллетень NARA 2014-04 «Руководство по формату передачи постоянных электронных записей» [Электронный ресурс] – 2018. URL: <https://www.archives.gov/records-mgmt/bulletins/2018/2018-01> (дата обращения 02.07.2024).

Игнатъева, 2024 – Игнатъева А. Что такое мессенджеры и чем они полезны пользователям и бизнесу [Электронный ресурс] – 2024. URL: <https://skillbox.ru/media/marketing/chto-takoe-messendzhery-i-chem-oni-polezny-polzovatelyam-i-biznesu/> (Дата обращения 02.07.2024).

Колесник, 2022 – Колесник О. А., Демидова П. М., Санникова А. П. Создание геопространственной базы данных особо ценных продуктивных сельскохозяйственных угодий с учетом геодезических данных в целях обеспечения мониторинга сельскохозяйственных земель [Электронный ресурс] – 2022. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/sozдание-geoprostranstvennoy-bazy-dannyh-osobo-tsennyh-produktivnyh-selskohozyaystvennyh-ugodiy-s-uchetom-geodezicheskikh-dannyh-v-tselyah-obespecheniya-monitoringa-selskohozyaystvennyh-zemel.pdf (Дата обращения 02.07.2024).

Красноярова, 2016 – Красноярова О.В. Новые медиаплатформы: принципы функционирования и классификация видов [Электронный ресурс] – 2016. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-mediaplatformy-printsipy-funktsionirovaniya-i-klassifikatsiya> (Дата обращения 02.07.2024).

Крюкова, 2024 – Крюкова А. 19 лучших программ для видеоконференцсвязи на 2024 год [Электронный ресурс] – 2024. URL: <https://trueconf.ru/blog/reviews/15-luchshih-programm-dlya-videokonferenczsvyazi-na-2021-god.html> (Дата обращения 02.07.2024).

Купер, 2024 – Купер Г. 13 лучших бесплатных программ САПР (2024 г.) [Электронный ресурс] – 2024. URL: https://www.guru99.com/ru/best-free-cad-software.html?gpp&gpp_sid (Дата обращения 02.07.2024).

Кэмерон, 2023 – Кэмерон Хашеми-Пур. Электронная коммерция [Электронный ресурс] – 2023. URL: <https://www.techtarget.com/searchcio/definition/e-commerce> (Дата

обращения 02.07.2024).

Панов, 2023 – Панов Р. Что такое веб-сайт, как он работает и как создают сайты [Электронный ресурс] – 2023. URL: <https://skillbox.ru/media/marketing/chto-takoe-vebsayt-kak-on-rabotaet-i-kak-sozdayut-sayty/> (Дата обращения 02.07.2024).

Саргсян, 2023 – Саргсян Гая. Data warehouse, Data Lake или Data Lakehouse: какое решение выбрать [Электронный ресурс] – 2023. URL: <https://renta.im/ru/blog/data-warehouse-vs-data-lake-vs-data-lakehouse/> (Дата обращения 02.07.2024).

Сибдев, 2021 – Официальный сайт ИТ компании «Sibdev сделано в Сибири» Что такое сайт-агрегатор и как на нем заработать [Электронный ресурс] – 2021. URL: <https://sibdev.pro/blog/articles/chto-takoe-sayt-agregator-i-kak-na-nem-zarabotat> (Дата обращения 02.07.2024).

Смирнова-Матрос, 2024 – Смирнова-Матрос М. Как создать чат-бот для бизнеса своими руками [Электронный ресурс] – 2024. URL: <https://www.unisender.com/ru/blog/chat-boty-dlya-biznesa/> (Дата обращения 02.07.2024).

Террелл, 2022 – Террелл Ханна Кэти. Что такое SMS (служба коротких сообщений)? [Электронный ресурс] – 2022/ URL: <https://www.techtarget.com/searchmobilecomputing/definition/Short-Message-Service> (Дата обращения 02.07.2024).

Тищенко, 2023 – Тищенко О. Самые популярные соцсети [Электронный ресурс] – 2023. URL: <https://wedex.com.ua/ru/blog/samye-populyarnye-sotsseti/> (Дата обращения 02.07.2024).

Фергюсон, Хебельс, 2003 – Фергюсон Стюарт, Хебельс Родни. Электронная почта [Электронный ресурс] – 2003. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/electronic-mail> (Дата обращения 02.07.2024).

References

Arkhipova, 2010 – Arkhipova N.A. Ob ispolzovanii SMS-soobshchenii v khode raskrytiia i rassledovaniia prestuplenii [On the use of SMS messages in the course of solving and investigating crimes] [Electronic resource] – 2010. URL: <file:///C:/Users/1/Downloads/ob-ispolzovanii-sms-soobscheniy-v-hode-raskrytiya-i-rassledovaniya-prestupleniy.pdf> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Bloomenthal, 2024 – Bloomenthal Andrew. Opredelenie elektronnoi kommertcii: tipy, istoriia i primery [E-commerce Defined: Types, History, and Examples] [Electronic resource] – 2024. URL: <https://www.investopedia.com/terms/e/ecommerce.asp> (date of access 02.07.2024) (in English).

Biulleten NARA, 2018 – Ofitcialnyi sait Nacionalnogo arkhiva SShA. Biulleten NARA 2014-04 «Rukovodstvo po formatu peredachi postoiannykh elektronnykh zapisei» [Format Guidance for the Transfer of Permanent Electronic Records] [Electronic resource] – 2018. URL: <https://www.archives.gov/records-mgmt/bulletins/2018/2018-01> (date of access 07/02/2024) (in English).

Ignateva, 2024 – Ignateva A. Chto takoe messendzhery i chem oni polezny polzovateliam i biznesu [What are messengers and how are they useful for users and businesses] [Electronic resource] – 2024. URL: <https://skillbox.ru/media/marketing/chto-takoe-messendzhery-i-chem-oni-polezny-polzovatelyam-i-biznesu/> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Kolesnik, 2022 – Kolesnik O. A., Demidova P. M., Sannikova A. P. Sozdanie geoprostranstvennoy bazy dannykh osobo tcennykh produktivnykh selskokhoziaistvennykh ugodii s uchetom geodezicheskikh dannykh v tseliakh obespecheniia monitoringa selskokhoziaistvennykh zemel [Creation of a geospatial database of particularly valuable productive agricultural lands taking into account geodetic data in order to ensure monitoring of agricultural lands] [Электронный ресурс] – 2022. URL: <file:///C:/Users/1/Downloads/sozdanie-geoprostranstvennoy->

bazy-dannyh-osobo-tsennyh-produktivnyh-selskohozyaystvennyh-ugodiy-s-uchetom-geodezicheskikh-dannyh-v-tselyah-obespecheniya-monitoringa-selskohozyaystvennyh-zemel.pdf (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Krasnoiarova, 2016 – Krasnoiarova O.V. Novye mediaplatformy: printcipy funkcionirovaniia i klassifikatsiia vidov [New media platforms: principles of operation and classification of types] [Electronic resource] – 2016. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-mediaplatformy-printcipy-funksionirovaniya-i-klassifikatsiya> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Kriukova, 2024 – Kriukova A. 19 luchshikh programm dlia videokonferentssvyazi na 2024 god [19 Best Video Conferencing Software for 2024] [Electronic resource] – 2024. URL: <https://trueconf.ru/blog/reviews/15-luchshih-programm-dlya-videokonferentszsvyazi-na-2021-god.html> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Kuper, 2024 – Kuper G. 13 luchshikh besplatnykh programm SAPR (2024 г.) [13 Best Free CAD Software (2024)] [Electronic resource] – 2024. URL: https://www.guru99.com/ru/best-free-cad-software.html?gpp&gpp_sid (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Cameron, 2023 – Cameron Hashemi-Pour. Elektronnaia kommertsiia [E-commerce] [Electronic resource] – 2023. URL: <https://www.techtarget.com/searchcio/definition/e-commerce> (date of access 02.07.2024) (in English).

Panov, 2023 – Panov R. Chto takoe veb-sait, kak on rabotaet i kak sozdaiut saity [What is a website, how does it work and how are websites created] [Electronic resource] – 2023. URL: <https://skillbox.ru/media/marketing/chto-takoe-vebsayt-kak-on-rabotaet-i-kak-sozdayut-sayt/> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Sargsyan, 2023 – Sargsyan Gaya. Data warehouse, Data Lake ili Data Lakehouse: kakoe reshenie vybrat [Data warehouse, Data Lake or Data Lakehouse: which solution to choose] [Electronic resource] – 2023. URL: <https://renta.im/ru/blog/data-warehouse-vs-data-lake-vs-data-lakehouse/> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Sibdev, 2021 – Ofitcialnyi sait IT kompanii «Sibdev sdelano v Sibiri» Chto takoe sait-agregator i kak na nem zarabotat [What is an aggregator site and how to make money on it] [Electronic resource] – 2021. URL: <https://sibdev.pro/blog/articles/chto-takoe-sayt-agregator-i-kak-na-nem-zarabotat> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Smirnova-Matros, 2024 – Smirnova-Matros M. Kak sozdat chat-bot dlia biznesa svoimi rukami [How to Create a Chatbot for Business with Your Own Hands] [Electronic resource] – 2024. URL: <https://www.unisender.com/ru/blog/chat-boty-dlya-biznesa/> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Terrell, 2022 – Terrell Hanna Katie. Chto takoe SMS (sluzhba korotkikh soobshchenii)? [What is SMS (Short Message Service)?] [Electronic resource] – 2022/ URL: <https://www.techtarget.com/searchmobilecomputing/definition/Short-Message-Service> (date of access 02.07.2024) (in English).

Tishchenko, 2023 – Tishchenko O. Samye populiarnye sotcseti [The most popular social networks] [Electronic resource] – 2023. URL: <https://wedex.com.ua/ru/blog/samye-populyarnye-sotsseti/> (date of access 02.07.2024) (in Russian).

Ferguson, Hebels, 2003 – Ferguson Stuart, Hebels Rodney. Elektronnaia pochta [Electronic Mail] [Electronic resource] – 2003. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/electronic-mail> (date of access 07/02/2024) (in English).

УДК / UDC 651.512

Заманауи сын-қатерлер жағдайында қағаз негізіндегі құжаттардың сақталуына сыртқы және ішкі факторлардың әсері

Гаухар Оразайқызы Бекішева¹

¹Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Қазақстан, Алматы, Архивтік құжаттарды сақтауды қамтамасыз ету, есепке алу және цифрлау қызметінің басшысы

Аннотация. Мақалада климаттың өзгеруі, техногендік апаттар және цифрландыру сияқты заманауи сын-қатерлер жағдайындағы қағаз негізіндегі құжаттардың қауіпсіздігіне әсер ететін сыртқы және ішкі факторлар қарастырылады. Құжаттарды қорғау және сақтау әдістеріне ерекше назар аударылады. Мақалада осы мәселенің зерттелуінің тарихнамасы мен зерттеудің негізгі бағыттары да берілген.

Түйін сөздер: құжаттардың қауіпсіздігі, қағаз негізіндегі құжаттар, температуралық режим, ылғалдылық, өрттер, су тасқындары, цифрландыру, заманауи сын-қатерлер.

Воздействие внешних и внутренних факторов на сохранность бумажных документов в условиях современных вызовов

Гаухар Оразаевна Бекишева¹

¹Архив Президента Республики Казахстан, Казахстан, Алматы, руководитель Службы обеспечения сохранности, учета и оцифровки архивных документов

Аннотация. В статье рассматриваются внешние и внутренние факторы, влияющие на сохранность бумажных документов в условиях современных вызовов, такие как изменение климата, техногенные катастрофы и цифровизация. Особое внимание уделяется методам защиты и сохранности документов. В статье также представлена историография изучения данной проблемы и основные направления исследований.

Ключевые слова: сохранность документов, бумажные документы, температурный режим, влажность, пожары, наводнения, цифровизация, современные вызовы.

The impact of external and internal factors on the safety of paper documents in the context of modern challenges

Gaukhar O. Bekisheva¹

¹Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Almaty, head of the Service for ensuring the safety, recording and digitization of archival documents

Abstract. The article examines external and internal factors affecting the safety of paper documents in the face of modern challenges, such as climate change, man-made disasters and digitalization. Particular attention is paid to methods of protecting and preserving documents. The article also presents the historiography of the study of this problem and the main directions

of research.

Key words: security of documents, paper documents, temperature conditions, humidity, fires, floods, digitalization, modern challenges.

Климаттың өзгеруі – бұл адамзат алдында тұрған қазіргі кездегі ең үлкен экологиялық мәселелердің бірі, оның салдарынан теңіз деңгейінің қауіпті көтерілуі және гидрологиялық циклдің бұзылуы орын алады, бұл өз кезегінде, экстремалды ауа райы құбылыстарының жиі пайда болуына әкеледі. Климаттың өзгеруіне байланысты мәселелерді шешу қандай да бір ел үшін емес, бүкіл әлем үшін міндет болып отыр.

Қағаз құжаттарды сақтау тарихи құжаттармен жұмыс істейтін архивтер үшін маңызды міндет болып табылады. Цифрландыру ақпаратты сақтау мен беру тәсілдерін қарқынды түрде өзгертіп жатқан әлемде бірегей қағаз тасымалдағыштарды қорғауға баса назар аудару қажет. Бұл құжаттарда мәдени, тарихи, саяси және экономикалық құндылықтардың болуы, оларды қорғау мен сақтау қажеттілігін бірінші орынға қояды. Климаттың өзгеруі, техногендік апаттар және жылдам цифрландыру сияқты заманауи мәселелер жағдайында қағаздың ұзақ сақталуы жайлы сұрақтар ерекше өткір болып отыр. Бұл мақалада архивтердегі қағаз құжаттардың сақталуына әсер ететін сыртқы және ішкі факторлар, сондай-ақ заманауи мәселелермен күресу жолдары қарастырылады.

Архивтерде қағаз негізіндегі құжаттарды сақтау мәселесі көп жылдар бойы зерттеліп келеді. Алғашқы елеулі зерттеулердің бірі Р. Уилсонның «Архивтерді сақтау» еңбегінде қағаздың бұзылуына әкелетін физикалық және химиялық процестерге мән берілген. Уилсон температура мен ылғалдылықты бақылау әдістерін және арнайы материалдарды пайдаланудың маңыздылығын сипаттады (Уилер, 2018: 225-238).

А. Куликова мен Н. Смирнова қағаздан жасалатын материалдардың оның сақталу ұзақтығына тигізетін әсерін зерттеді. Олардың пікірінше қышқылды-бейтарап материалдар мен архивтік құжаттарды сақтаудың дұрыс шарттары маңызға ие (Смирнова, 2019: 45-52).

Архив қорларындағы қағаз негіздегі құжаттардың сақталуына қатысты ең маңызды мәселелердің бірі климаттың өзгеруі болып табылады. И. Тихомиров жоғары ылғалдылық пен температура қағаздың тез бұзылуына ықпал етіп, көгеру мен зеңнің пайда болуына әкеледі деп санайды. Ылғалдылығы жоғары жағдайларда сақталатын құжаттар оңтайлы сақтау шарттарында сақталатын құжаттарға қарағанда едәуір бұзылуға ұшырайды. Сонымен қатар, ауаның ластануымен байланысты факторлар қағаздың сапасын нашарлатып, оның тозуын тездетуі мүмкін (Тихомиров, 2020: 123-130).

Н. Смирнованың айтуынша, сапасыз қағазды пайдалану құжаттардың ұзақ мерзімділігіне кері әсерін тигізеді. Ол жоғары сапалы, қышқылсыз материалдарды таңдаудың маңыздылығын атап өтеді.

О.И. Кузнецова заманауи технологиялар ғана емес, сақтау әдістері де маңызды рөл атқарады деп есептейді. Архив қоймалары зақымдануды болдырмау үшін температура мен ылғалдылықты бақылау жүйелерімен жабдықталуы керек. Дұрыс сақтау әдістері сыртқы факторлардың әсерін азайтуға, құжаттардың сақталу мерзімін ұзартуға көмектеседі. Атап айтқанда, зерттеулер оңтайлы сақтау шарттары (температура және ылғалдылық) жойылудың алдын алу үшін маңызды екенін көрсетті (Кузнецова, 2022: 87–96).

бар реакциялар (тікелей күн сәулесі, терезе әйнегі арқылы өтетін және ақ беттерден шағылысқан күн сәулесі; сынапты-кварцтық лампалардан, кейбір люминесцентті лампалардан және қуатты қыздыру лампаларынан түсетін жарық) жарық көзі өшіріліп және құжат қараңғы қоймаға орналастырылғаннан кейін де жалғасады. Жарық әсерінен болатын зақым қайтымсыз. Жарықтан ескірудің алдын алудың бірден-бір тиімді шарасы – құжаттарды қараңғы жерде сақтау. Жабық қоймалар немесе арнайы терезе сүзгілері қағазды жарық әсерінен қорғауға көмектеседі.

2. Техногендік қауіптер. Өрт, су тасқыны сияқты техногендік апаттар архивке үлкен зиян келтіруі мүмкін.

Архив құжаттарына қауіп төндіретін басты қауіптердің бірі – өрт. Заманауи автоматты өрт сөндіру жүйелері мен күзет дабылдарын орнату қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызды қадам болып табылады. Жабдықты жүйелі түрде тексеру және өрт кезінде қызметкерлерді оқыту тәуекелдерді айтарлықтай төмендетуі мүмкін.

Құжаттарды биік сөрелерде сақтау және суға төзімді арнайы контейнерлерді пайдалану оларды су тасқыны кезінде зақымданудан сақтайды. Сондай-ақ, су басу қаупін барынша азайту үшін архивтер сақталатын ғимараттардың жергілікті жағдайлары мен архитектуралық ерекшеліктерін ескеру қажет.

Түтін, шаң және химиялық түтіндер сияқты ауадағы ластаушы заттар қағаздың нашарлауын тездетуі мүмкін. Фильтрациялық жүйелерді пайдалану және қоймаларды үнемі ылғалды тазалау ластану деңгейін төмендетуге көмектеседі (Смирнова, 2019: 34–45).

3. Цифрландыру архив ісінің жаңа көкжиектерін ашады, сонымен қатар өз тәуекелдерін де әкеледі.

Цифрландыру құжаттарға қолжетімділікті арттыруға мүмкіндік береді, бірақ түпнұсқаларды сақтауды ұмытпаған жөн. Сандық көшірмелер әрқашан физикалық құжаттарды алмастыра алмайды, әсіресе түпнұсқаларда бірегей ақпарат болса.

Көбінесе цифрландырудан кейін түпнұсқаларды жою туралы ой пайда болады, бірақ бұл маңызды ақпараттың жоғалуына әкелуі мүмкін. Түпнұсқа цифрланған, бірақ физикалық нысан ретінде құнды болып қалатын жағдайдағы саясатты әзірлеу қажеттілікті талап етеді (Суворова, 2023: 72–80).

Құжаттардың сақталуына әсер ететін ішкі факторларға мыналар жатады: сақтау жағдайлары, құжаттарды пайдалану және оларға қол жеткізу, архивтік құжаттардың бар-жоғы мен жай-күйін тексеру.

Құжаттардың сақталуына әсер ететін ішкі факторларды толығырақ қарастырайық: Сақтау шарттары. Сақтаудың дұрыс шарттары құжаттардың ұзақ мерзімділігі үшін негіз болып табылады.

Оңтайлы температура мен ылғалдылықты сақтау үшін климаттық бақылау жүйелерін пайдалану. Жүйелердің күйін мерзімді тексеру күтпеген бұзылуларды болдырмауға көмектеседі.

Арнайы сақтау құралдары. Қышқылды бейтарап папкалар мен архивтік қораптар құжаттарды механикалық зақымданудан және ауа әсерінен қорғай алады. Мұндай материалдарды пайдалану құжаттардың қызмет ету мерзімін ұзартып қана қоймайды, сонымен қатар қышқылдану процестерін болдырмайды.

Санитарлық-гигиеналық режим. Құжаттарды мерзімінен бұрын зақымдануының себептерінің бірі олардың биологиялық зиянкестермен, яғни әртүрлі зиянды бактериялар, зеңдер мен жәндіктермен зақымдануы. Архив қоймаларында тұрақты тазалықты, жәндіктердің пайда болуын, зең мен шаңның жиналуын болдырмайтын жағдайларды қамтамасыз ету қажет болып табылады.

2. Құжаттарды пайдалану және оларға қол жеткізу. Құжаттармен жиі жұмыс істеу

олардың тозуына әкелуі мүмкін.

Пайдалануды азайту. Ең құнды және сынғыш құжаттарға қол жеткізуді шектеу құжаттарға физикалық зақым келтірмеуге көмектеседі. Құжаттардың электрондық көшірмелерін пайдалану түпнұсқаларды қорғаудың тиімді әдісі болып табылады.

Дұрыс қолдану. Құжаттардың бүлінуін болдырмау үшін қызметкерлерді құжаттарды өңдеу және сақтау әдістеріне үйрету маңызды. Бұған сынғыш құжаттармен жұмыс істегенде қолғап кию, архивтік құжаттарды дұрыс өңдеу және сақтаудың барлық ережелерін орындау кіреді.

Құжаттардың жай-күйінің есебін жүргізу. Құжаттардың жай-күйін, олардың қозғалысын және оларға қол жеткізуді есепке алу кез келген өзгерістер мен ықтимал қауіптерді бақылауға көмектеседі. Бұл ерекше назар аударуды қажет ететін ерекше құнды және бірегей құжаттар үшін өте маңызды.

3. Архивтік құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін тексеру.

Тұрақты тексерулер. Архивтік құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін, оларды сақтау шарттарын тексеру ықтимал мәселелерді ерте кезеңде анықтауға көмектеседі. Бұл тек көзбен шолып тексеруді ғана емес, сонымен қатар қағаз және басқа материалдардың күйін бағалау үшін технологияны пайдалануды қамтиды.

Сақтау стратегиясы. Ұзақ мерзімді сақтау стратегияларын әзірлеу, оның ішінде цифрландыру, қалпына келтіру және консервациялау, сондай-ақ жойылып кету қаупі төнген мәтіндерді қалпына келтіру жоспарлары архив жұмыстарының сәтті жүргізілуіне негіз болады.

Қағаз негіздегі құжаттарды сәтті сақтау үшін қажет іс-шаралар:

1. Құжаттарды сақтау мен өңдеудің нақты стандарттарын әзірлеу және енгізу. Бұған қызметкерлерді оқыту, тұрақты тексерулер және заманауи технологияларды пайдалану кіреді.

2. Архивтерді қорғау үшін климаттық бақылау жүйелерін, автоматты өрт сөндіру және басқа технологияларды орнатуға инвестициялар. Бұл инвестициялар құжаттардың қауіпсіздігі мен ұзақ мерзімділігін айтарлықтай жақсарта алады.

3. Басқа архивтермен ынтымақтастық, тәжірибе және ресурстармен алмасу тиімді шешімдер мен озық тәжірибелерге әкелуі мүмкін.

4. Халыққа архив ісінің маңыздылығын және құжаттарды сақтау қажеттілігін түсіндіруге бағытталған танымдық іс-шараларды өткізу.

5. Төтенше жағдайлар жоспарларын әзірлеу өрт және су тасқыны сияқты ықтимал қауіптерге жылдам әрекет ету үшін нақты іс-қимыл жоспарларын жасайды. Бұған эвакуациялау және құжаттарды сақтау жоспарлары кіреді.

Технологияның дамуымен құжаттарды цифрландыру архив мекемелері үшін әрі мүмкіндікке, әрі қиындыққа айналады. Бір жағынан, цифрландыру ақпаратты цифрлық түрде сақтауға мүмкіндік береді және оған қол жеткізуді жеңілдетеді, бірақ екінші жағынан, цифрлық көшірмелердің сенімділігі мен ұзақ мерзімді қауіпсіздігі туралы сұрақтар тудырады (Браун, Тейлор 2021: 78–92).

Сонымен қатар, наноматериалдар және тосқауыл қаптаулары секілді жаңа технологиялар қағаздың сыртқы әсерлерге төзімділігін арттыру үшін белсенді түрде зерттелуде. Мысалы, қағаз құжаттарын қаптау үшін наноматериалдарды пайдалану олардың ластану мен механикалық тозуға төзімділігін айтарлықтай арттыруы мүмкін (Андерсон, 2022: 34–49).

Осылайша, архив мекемелерінің алдында келесі заманауи сын-қатерлер тұр:

- Цифрландырудың рөлі: құжаттарды цифрландырудың мүмкіндіктері мен қауіптері және цифрлық және физикалық сақтау арасындағы теңгерімнің болуы.

- Жаһандық климат пен әлеуметтік өзгерістердің әсері. Жаһандық жылыну және

басқа климаттық өзгерістер құжаттарды сақтау шарттарына және қолданыстағы әдістерді бейімдеу қажеттілігіне әсер етуі мүмкін. Әлеуметтік сын-қатерлер архив құжаттарының сақталуына деген көзқарастың өзгеруін және архивтердің қолжетімділігі мен оларды қоғамның жаңа талаптарына бейімдеу мәселелерін анықтайды.

Архивтердегі қағаз құжаттардың сақталуы дәстүрлі консервация әдістерін де, заманауи технологияларды да қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Қағаз құжаттарын сақтау – бұл барлық деңгейде ерекше назар аударуды және күш салуды қажет ететін көп қырлы және күрделі процесс. Климаттың өзгеруі, технологиялық қауіптер және цифрландыру сияқты заманауи сын-қатерлер жағдайында тарихи құжаттардың сенімді қорғалуын және қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет. Бұл ұжымдық күш-жігерді, стратегиялық жоспарлауды және барлық қолда бар ресурстарды пайдалануды қажет ететін маңызды, бірақ жиі көрінбейтін жұмыс. Архив мекемелері жаңа жағдайларға бейімделіп, заманауи технологияларды игеріп, мәдени мұрамызды қорғау мен сақтауда белсенді жұмыс істеуге дайын болуы керек.

Әрбір құжат тек сақтау бірлігі емес, тарихымыздың маңызды элементі болып табылады. Ол біздің қоғамды қалыптастыратын оқиғалар, адамдар мен мәдениеттер туралы бірегей ақпаратты қамтуы мүмкін. Бұл құжаттарды сақтау архивисттердің ғана емес, бүкіл қоғамның міндеті. Біз өз мұрамызға қамқорлық жасау болашақ ұрпаққа өткеннің тәжірибесінен сабақ алуға мүмкіндік беретін болашаққа инвестиция екенін есте ұстауымыз керек.

Архивші, зерттеуші немесе жай ғана алаңдаушы азамат болсын, бұл миссияда әрқайсымыз белгілі бір рөл атқарамыз. Біздің бүгінгі іс-әрекетіміз болашақ ұрпақтың тарих пен мәдениетке қалай қол жеткізе алатынын анықтайтынын есте ұстауымыз керек. Сондықтан өткенімізді қорғау арқылы біз ортақ мұрамызды түсінуге, құрметтеуге және бағалауға негізделген болашақтың берік негізін жасаймыз.

Қағаз құжаттарын сақтау бойынша зерттеулер жалғасуда, жаңа әдістерді енгізу болашақ ұрпақ үшін мәдени мұраны сақтауға көмектеседі. Қағаз құжаттарын сақтау саласында одан әрі зерттеулер жүргізу пәнаралық тәсілді қолдануды және жаңа материалдар мен технологияларды қолдануды талап етеді.

Құжаттардың сақталуын зерттеуде пәнаралық тәсілді қолдану химия, физика және ақпараттық технологиялар саласындағы мамандардың өзара әрекеттесуіне құжаттарды сақтаудың жаңа тәсілдерін әзірлеуге мүмкіндік береді. Заманауи материалдарды пайдалану бойынша зерттеулер құжаттардың төзімділігін және олардың қауіпсіз сақталуын қамтамасыз ететін технологияларды жақсартып алады.

Әдебиеттер

Уилер, 2018 – Уилер С. Кислотная бумага: причины и профилактика. Бумажный консерватор, 12(4) 2018 г.

Смирнова, 2019 – Смирнова Е.А. Выбор материалов для архивного хранения документов. Журнал «Научные записи», 4(1) 2019 г.

Тихомиров, 2020 – Тихомиров И. Воздействие климатических факторов на сохранность документов. «Архивное дело», 5(2) 2020 г.

Кузнецова, 2022 – Кузнецова О.И. Оптимизация условий хранения архивных материалов. «Архивы и документы», 3(2) 2022 г.

Браун, Тейлор, 2021 – Браун Дж., Тейлор С. Цифровая сохранность: проблемы и стратегии архивной стабильности. Обзор цифровых архивов, 8(2) 2021 г.

Иванов, 2021 – Иванов А.П. Цифровизация и ее влияние на сохранность архивов. «Современные технологии архивирования», 12(3), 2021 г.

Чижова, 2021 – Чижова Л.А. Кибербезопасность архивов: вызовы и решения.

«Современные технологии хранения данных», 5(4) 2021 г.

Петров, 2023 – Петров С.В. Гибридные архивы: новые тенденции в сохранности документов. «Архивная наука», 10(1) 2023 г.

Смирнова, 2019 – Смирнова Е.А. Устойчивость архивных материалов в условиях изменения климата. «Архивная наука», 10(1) 2019 г.

Суворова, 2023 – Суворова О.И. Цифровизация архивов в условиях пандемии: вызовы и возможности. «Консервация и реставрация документов», 6(2) 2023 г.

Андерсон, 2022 – Андерсон Л. Наноматериалы в консервации бумаги: достижения и применение. Журнал «Нанотехнологии в культурном наследии», 5(1) 2022 г.

Коваленко, 2022 – Коваленко Т.С. Перспективы устойчивого архивного хранения. «Экологические аспекты хранения документов», 8(2) 2022 г.

Никитина, 2020 – Никитина М.И. Химические составы бумаги и их влияние на долговечность. «Научные записки по материалам», 7(1) 2020 г.

Александрова, 2022 – Александрова Е.В. Адаптация архивного дела к условиям постпандемии. «Научно-методическая работа в архиве», 15(3) 2022 г.

References

Uiler, 2018 – Uiler S. Kislota bumaга: prichiny i profilaktika [Acid paper: causes and prevention]. Bumazhnyj konservator, 12(4) 2018 g. (in Russian)

Smirnova, (4) 2019 – Smirnova E.A. Vybor materialov dlja arhivnogo hranenija dokumentov [Selection of materials for archival storage of documents]. Zhurnal «Nauchnye zapisi», 4(1) 2019 g. (in Russian)

Tihomirov, 2020 – Tihomirov I. Vozdejstvie klimaticeskikh faktorov na sohrannost' dokumentov [The impact of climatic factors on the safety of documents]. «Arhivnoe delo», 5(2) 2020 g. (in Russian)

Kuznecova, 2022 – Kuznecova O.I. Optimizacija uslovij hranenija arhivnyh materialov [Optimization of archival materials storage conditions]. «Arhivy i dokumenty», 3(2) 2022 g. (in Russian)

Braun, Tejlor, 2021 – Braun Dzh., Tejlor S. Cifrovaja sohrannost': problemy i strategii arhivnoj stabil'nosti [Digital preservation: problems and strategies of archival stability]. Obzor cifrovyyh arhivov, 8(2) 2021 g. (in Russian)

Ivanov, 2021 – Ivanov A.P. Cifrovizacija i ee vlijanie na sohrannost' arhivov [Digitalization and its impact on the preservation of archives]. «Sovremennye tehnologii arhivirovanija», 12(3), 2021 g. (in Russian)

Chizhova, 2023 – Chizhova L.A. Kiberbezopasnost' arhivov: vyzovy i reshenija [Cybersecurity of archives: challenges and solutions]. «Sovremennye tehnologii hranenija dannyh», 5(4) 2021 g. (in Russian)

Petrov, 2023 – Petrov S.V. Gibridnye arhivy: novye tendencii v sohrannosti dokumentov [Hybrid archives: new trends in document preservation]. «Arhivnaja nauka», 10(1) 2023 g. (in Russian)

Smirnova, (10) 2019 – Smirnova E.A. Ustojchivost' arhivnyh materialov v uslovijah izmenenija klimata [Sustainability of archival materials in the context of climate change]. «Arhivnaja nauka», 10(1) 2019 g. (in Russian)

Suvorova, 2023 – Suvorova O.I. Cifrovizacija arhivov v uslovijah pandemii: vyzovy i vozmozhnosti [Digitalization of archives in the context of a pandemic: challenges and opportunities]. «Konservacija i restavracija dokumentov», 6(2) 2023 g. (in Russian)

Anderson, 2022 – Anderson L. Nanomaterialy v konservacii bumagi: dostizhenija i primenenie [Nanomaterials in paper preservation: achievements and applications]. Zhurnal «Nanotehnologii v kul'turnom nasledii», 5(1) 2022 g. (in Russian)

Kovalenko, 2022 – Kovalenko T.S. Perspektivy ustojchivogo arhivnogo hranenija [Prospects for sustainable archival storage]. «Jekologi-cheskie aspekty hranenija dokumentov», 8(2) 2022 g. (in Russian)

Nikitina, 2020 – Nikitina M.I. Himicheskie sostavy bumagi i ih vlijanie na dolgovechnost' [Chemical compositions of paper and their effect on durability]. «Nauchnye zapiski po materialam», 7(1) 2020 g. (in Russian)

Aleksandrova, 2022 – Aleksandrova E.V. Adaptacija arhivnogo dela k uslovijam postpandemii [Adaptation of the archive business to the conditions of the post-pandemic]. «Nauchno-metodicheskaja rabota v arhive», 15(3) 2022 g. (in Russian)

УДК / UDC 93/94

Конструктивный потенциал институтов наследия в контексте вызовов информационной эры

Куляйша Кабдуалиевна Актаева¹

¹Музей Первого Президента Республики Казахстан, Казахстан, Астана, директор

Аннотация. В статье анализируются основные направления развития конструктивного потенциала музеев, архивов и библиотек в условиях глобализации и цифровизации. В качестве основных вызовов информационной эры рассматриваются скорость и объем информации, имеющей потенциал искажения, ревизии исторической памяти. Мифологизация истории как памяти разных типов сообществ в условиях активных информационных войн «всех против всех» переживает этап активного поиска новых парадигм исторического сознания. Институты наследия имеют богатейшие комплексы исторической, мемориальной, нарративной информации, которые могут формировать каналы воздействия на память поколений, способствовать восстановлению и конструированию моделей политической, национальной и личностной идентичности. Для музеев, архивов и библиотек, обладающих серьезным информативным ресурсом, открываются новые возможности интеграции в современную повестку дня в качестве инсайдеров историко-культурного наследия.

Ключевые слова: институты наследия, мифологизация истории, историческое сознание, информационные войны, идентичность, междисциплинарные связи, информационные подсистемы музеев, архивов, библиотек.

Ақпараттық дәуірдің сын-қатерлері аясында мұра институттарының сындарлы әлеуеті

Күләйша Кабдуәлиқызы Ақтаева¹

¹Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің Музейі, Қазақстан, Астана., директоры

Аннотация. Мақалада жаһандану және цифрландыру жағдайларында музейлердің, архивтер мен кітапханалардың сындарлы әлеуетін дамытудың негізгі бағыттары талданады. Ақпараттық дәуірдің негізгі сын-қатерлері ретінде тарихи жадыны бұрмалау, қайта қарау әлеуеті бар ақпараттың жылдамдығы мен көлемі қарастырылады. «Бәрінің барлығына қарсы» белсенді ақпараттық соғыстар жағдайында әр түрлі типтегі қауымдастықтардың жады ретіндегі тарихты мифологизациялау тарихи сананың жаңа парадигмаларын белсенді іздеу кезеңін бастан кешуде. Мұра институттарында ұрпақтар жадына әсер ету арналарын қалыптастыра алатын, саяси, ұлттық және жеке сәйкестілік модельдерін қалпына келтіруге және құруға ықпал ететін тарихи, мемориалдық, нарративті ақпараттардың бай кешендері бар. Маңызды ақпараттық ресурсы бар музей, архив және кітапханалар үшін тарихи-мәдени мұра инсайдерлері ретінде қазіргі күн тәртібіне интеграциялаудың жаңа мүмкіндіктері ашылуда.

Түйін сөздер: мұра институттары, тарихты мифологизациялау, тарихи сана, ақпараттық соғыстар, сәйкестілік, пәнаралық байланыстар, музейлердің, архивтердің, кітапханалардың ақпараттық қосалқы жүйелері.

The constructive potential of heritage institutions in the context of the challenges of the information age

Kulaisha K. Aktayeva¹

¹Museum of the First President of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Astana, Director

Abstract. The article examines the main directions for developing the constructive potential of museums, archives, and libraries under the conditions of globalization and digitalization. The speed and volume of information, with the potential for distortion and revision of historical memory, are considered the main challenges of the information age. Mythologization of history as the memory of different types of communities in the conditions of active information wars “all against all” is going through a stage of active search for new paradigms of historical consciousness. Heritage institutions have the richest complexes of historical, memorial, and narrative information that can form channels of influence on the memory of generations and contribute to the restoration and construction of models of political, national, and personal identity. For museums, archives, and libraries, which have a serious informative resource, new opportunities for integration into the modern agenda as insiders of historical and cultural heritage are opening up.

Keywords: heritage institutions; mythologization of history; historical consciousness; information wars; identity; interdisciplinary links; information subsystems of museums, archives, libraries.

Институты наследия как хранители исторической памяти человечества переживают непростой, но чрезвычайно интересный период в своей эволюции, обусловленный вызовами информационной эры. Эта эра дала мощнейший ресурс в виде ускорения процессов обработки источников информации, но вместе с тем поставила под сомнение традиционные, устоявшиеся принципы организации деятельности институтов наследия.

Важно при этом учитывать, что собирательный образ «институтов наследия» складывается из сложного переплетения междисциплинарных связей. «По определению и фактически музеи, библиотеки и архивы являются основными хранителями исторической памяти, будучи таковыми на протяжении всей датируемой истории человечества. Эти три информационные подсистемы единой системы накопления, хранения и использования исторической памяти при всей общности своего функционального предназначения, тем не менее, имеют свои специфические черты, прямо находящие отражение и в характере, и в организации их деятельности» (Козлов, 2004: 29).

Музеи, архивы и библиотеки испытывают на себе весь груз ответственности за состояние исторической памяти, политической, национальной и личностной идентичности современного социума. Информационные вызовы эпохи глобализации стали определяющими факторами эволюции ресурсного потенциала институтов памяти. Виртуализация мира в категории вызовов является системообразующим вектором эволюции современных национальных и глобальных сообществ. Пандемия COVID-19 в гипертрофированной форме способствовала этому.

Институтам наследия необходимо решать методологические и прикладные задачи

интеграции в современную систему общественных отношений в качестве открытых площадок, источников достоверной информации, успешно конкурирующих с соблазнами цифровых сервисов, геймификации всех уровней и видов обратной связи.

Музеи, архивы и библиотеки, представляя единое сообщество институтов наследия, обладают разными ресурсами хранения, изучения и презентации наследия, «специфическими чертами», отмеченными выше. Информационные тренды последнего десятилетия вынуждают специалистов этих сфер быть более внимательными к тенденциям и новациям, происходящим друг у друга.

Привычные стандарты разработки и реализации государственной культурной политики предполагают четкое разделение задач для музейной, архивной или библиотечной институций, формирование программ и проектов, ориентированных на использование традиционных ресурсов культурных учреждений (при этом им ставятся задачи изыскивать инновации в подходах и решениях). Нужно признать, и сделать это как можно быстрее и осознаннее, что такой подход безнадежно устарел и при любых массивных «вливаниях» бюджетных и внебюджетных средств институты наследия не смогут конкурировать с информационными каналами, предоставляемыми виртуальными, облачными и прочими цифровыми сервисами. При этом решение – не за оцифровкой источников. Как показала практика повсеместной оцифровки, без должного методологического обеспечения и менеджмента, она беспомощна и лишь добавляет новые проблемы в регулировании доступа, использования, защиты от искажения и фальсификации и т. п.

Государственные системы т. н. «доинформационной эры» нуждались в ресурсах институтов наследия как мест памяти, не подверженной критике или умолчанию. Сейчас мы с сожалением признаем и констатируем шаткость именно этих конструкций.

Жертвами информационных войн являются историческое сознание общества и идентичность личности, гражданина, нации «...смысловая неопределенность дает, по существу, неограниченные возможности политического использования естественного стремления индивида ощущать себя частью сообщества. Очевидно и то, что картина мира современного человека в условиях новых угроз социальной (в широком смысле) безопасности подвержена разным влияниям и уязвима для манипулирования» (Семененко, 2020: 16).

Манипулирование сознанием не является при этом категорией сугубо политологической, охватывая пласты культуры и искусства, формирующих психоэмоциональный интеллект как основу идентичности. Преемственность и целостность наследия как системы общечеловеческих ценностей – еще один из ресурсов формирования и развития идентичности – также оказались под угрозой размывания и поглощения тиражированными шаблонами понимания и толкования. Извечный конфликт поколений в информационном обществе усугубляется новыми индикаторами успешности и значимости культурного явления, проекта: количество просмотров, подписчиков, репостов и т.п. «Произведения литературы, кино, научное наследие, многое другое явно не являются развлекательным контентом, требуют осмысления и на порядки больше времени, чем «шорты» в соцсетях, а значит, им гораздо сложнее конкурировать с контентом, ориентированным на массовое потребление» (Наумов, 2023). Связь поколений, на которой основывается историческая память, испытывает серьезное давление технологических и технократических новаций. Неслучайно поэтому проблематика актуализации и упрочения национальных ценностей, идей стала важнейшим пунктом современной повестки дня.

В Информационной доктрине Республики Казахстан подчеркивается: «...популярность короткого и неперегруженного контента в виде отрывка текста или

фрагмента видео приводит к изменению привычек медиапотребления, когда массовая аудитория перестает воспринимать сложную и структурированную информацию. Восприятие потока информации через короткие и яркие образы не дает целостного представления, приводит к фрагментарности знания. При отсутствии навыков критического мышления это создает риски масштабной дезинформации и манипуляции общественным мнением» (Доктрина, 2023). Извечное стремление человечества к высоким стандартам потребления как результата неустанного труда многих и многих поколений привело к уникальным возможностям улучшения качества жизни за счет увеличения количества, объема «быстрых знаний», информации и, вместе с тем, утрате или игнорированию больших, сложных, но фундаментальных знаний/информации, на которых и выстроено это качество жизни.

В этом контексте конструктивный потенциал институтов наследия занимает место, достойное их статусу и предназначению. В условиях активных информационных «вбросов» все участники информационной среды начинают ощущать потребность в неких первоисточниках, которые могут повысить шансы на успех того или иного месседжа. Как правило, речь идет об исторической памяти, причем, не столь отдаленной, а в пределах жизни одного поколения. То, что является предметом полемики, вокруг чего выстраиваются новые проекты общественного развития – все это и есть ресурс, который в виде музейных, архивных, библиотечных собраний в нужное время должны быть представлены как для отражения повестки дня, актуальной для системы государственного управления, так и для индивидуальных, групповых запросов.

Каждая информационная подсистема, входящая в сообщество институтов наследия (музейная, архивная, библиотечная) в процессе конструирования коллективной исторической памяти формирует нарратив достоверности, воссоздания картины мира той или иной эпохи. И здесь неизбежно возникает противоречие между достоверностью и актуальным политическим дискурсом, поскольку картина мира выстраивается с точки зрения и знания человека, специалиста нынешней эпохи, а не той, о которой повествует воссозданная историческая конструкция. Мифологизация истории в данном контексте является неизбежным результатом отбора и систематизации источников в рамках утвержденной научной концепции. В отличие от предшествующих этапов формирования и распространения информации эпоха активного развития интернет-ресурсов породила форматы и технологии общественных коммуникаций, использующих любые возможности для информационных атак на ранее незыблемые исторические конструкции.

Мы неслучайно выше подчеркнули влияние пандемии на изменение стандартов восприятия реальности, на уровень критической самооценки знаний и навыков получения и обработки информации. Весь предшествующий опыт цивилизационного развития, основанный на личном общении, визуальном и вербальном контакте, казалось бы, возможном только в реальном режиме, был перечеркнут виртуальным, удаленным общением. Произошла подмена понятий общностей, навыков социализации, что не могло пройти бесследно для системы человеческих ценностей. Этот коммуникативный вакуум заполнился поисками идентичности на личностном уровне, получившем проекцию на критику и ревизию памяти поколений.

Что может противопоставить этим объективным процессам и явлениям триада «музей-архив-библиотека»? «Строй новых экспозиций призван пригласить человека к диалогу, к осмыслению своего места в истории, к поискам ответа на вопрос, что память о прошлом значит для него лично, как она интегрируется в его личный опыт. Практики «новой музеологии» предлагают посетителю активно взаимодействовать с информацией, соответственно, расширяется круг вовлеченных в «производство памяти»

участников» (Семененко, 2020: 18).

Никогда еще институты наследия не получали столь непростые, но перспективные возможности для развития собственного потенциала как мест хранения и презентации опыта поколений. Исходя из того, что «музеи, библиотеки и архивы являются равноценными, взаимодополняющими друг друга частями единой системы исторической памяти» (Козлов, 2004: 31), необходимы совместные решения, отражающие этот институциональный ресурс. Ничто не сможет в этом быстро меняющемся мире заменить веками формировавшиеся в них пласты исторической информации. Вопрос только в том, кто будет более инициативен, креативен, предприимчив в использовании этой информации. Усилия по оцифровке исторической информации и систематизации всех ее видов уже приносят свои плоды. Эффективность этого процесса не столь высока, судя по качеству и количеству тиражируемой в электронных и печатных ресурсах информации – фрагментарной и поверхностной. Самая большая беда – отсутствие или сознательное игнорирование исторического контекста во всех случаях. Мифологизация истории и манипулирование сознанием благодаря высокой скорости распространения информации находятся на пике своего развития.

К совместным решениям могут быть отнесены проекты, предусматривающие коллаборацию музеев-архивов-библиотек в информационно ориентированных проектах. Ни одна, даже самая богатая, насыщенная музейная, архивная или библиотечная коллекция с точки зрения сегодняшнего потребительского спроса («потребление» как категорию, продвигающую актуальные общественные запросы, необходимо оценивать по достоинству) не будет иметь должного отклика без активного использования разных по жанрам и видам источников. Понимание степени ценности, уникальности архивного источника современным потребителем информации значительно нагляднее и убедительнее в тандеме с визуализированным фрагментом эпохи в музейном предмете, книжном издании. Информационный потенциал исторических артефактов неизмеримо возрастает при правильном сочетании разных типов источниковых комплексов. Это создает пространство совместного творчества, интерактивность, ставшую основным трендом восприятия материалов, относящихся к категории исторической памяти.

Понятие «актуального прошлого», в отличие от презентации наследия, удаленного веками и тысячелетиями, предполагает разносторонность и умеренность в стремлениях к политкорректности или, напротив, к мотивированности. Конструирование исторической памяти в первом случае (политкорректность) может привести к замалчиванию, игнорированию элементов памяти, во втором (мотивированность) – к непозволительной для института наследия эмоциональности, вовлеченности. Строго говоря, конструктивный потенциал перерастает в реконструктивный, со всеми сопутствующими характеристиками.

Судьба каждого элемента триады институтов наследия в современном обществе потребления определяется тем, насколько успешно они смогут подтвердить репутацию инсайдеров. «В современных условиях цифровой революции архивы, продолжая выполнять функции хранения ретроспективной информации (документов), постепенно расширяют зону своего присутствия и влияния. Однако возможны различные варианты их трансформации — все зависит от той роли, которую архивам отводит общество и/или государство» (Мазур, 2021: 100).

Все более очевидно, что «зоны присутствия» в информационной среде не только архивов, но и музеев и библиотек объективно будут расширяться, независимо от того, каким образом государственные системы смогут преодолеть привычные шаблоны линейного управления по вертикали. Конструктивный потенциал институтов наследия в информационной эре имеет тенденцию к росту и углублению содержания за счет

новых характеристик. Их репутация как мест хранения информации уже сейчас не соответствует общественным ожиданиям и технологическим возможностям. Они выходят за пределы установленных нормативов, которые не поспевают за изменениями в экосистеме институциональных взаимосвязей. Активное освоение институтами наследия пространства виртуальной реальности, электронных СМИ, цифровых сервисов в качестве инсайдеров исторической информации является важнейшим ресурсом, который по достоинству оценят и государство, и общество. Этот путь только начинается, и вызовы информационной эры откроют, по мере их преодоления, новые возможности в деятельности институтов наследия.

Глобализация открыла новые каналы коммуникаций с превалирующим значением скорости распространения информации. Картина мира стала многообразной и динамичной. Появились новые тренды в развитии информационной экосистемы: инсайдерская информация; фейковая информация; критика / ревизия исторических событий, эпох; удаленный доступ к источникам информации; защита данных и т.п. В этой реальности преимущества бюрократической системы институционального управления не выдерживают конкуренции с динамикой и креативом акторов информационной среды. У музеев-архивов-библиотек появилась уникальная возможность стать источниками достоверной информации как в качестве инсайдеров, так и институтов нового типа, имеющих автономные права на объемы, качество и пути ее распространения в соответствии с актуальной повесткой дня. Такого рода автономизация уже произошла в сфере образования многих стран, результатами которой, собственно, прямо или косвенно стали информационные запросы общества на содержание национальных ценностей, идентичности личностной и гражданской. Готовы ли институты наследия сделать шаг навстречу друг другу в этом направлении?

Литература

Доктрина, 2023 – Информационная доктрина Республики Казахстан. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 20 марта 2023 года №145 [электронный ресурс]. <https://akorda.kz/ru/ob-utverzhdanii-informacionnoy-doktriny-respubliki-kazahstan-2025248> (дата обращения: 15.08.2024)

Козлов, 2004 – Козлов В. Музеи, библиотеки, архивы в системе исторической памяти [электронный ресурс]. <https://cyberleninka.ru/article/n/muzei-biblioteki-arhivy-v-sisteme-istoricheskoy-pamyati/viewer> (дата обращения: 15.08.2024)

Мазур, 2021 – Мазур Л. Архив как институт памяти: особенности институциональной трансформации [электронный ресурс]. <http://elar.urfu.ru/handle/10995/104684> (дата обращения: 13.08.2024)

Наумов, 2023 – Наумов В. Над цифрой во «лжи». Как развитие технологий влияет на наше восприятие культуры [электронный ресурс]. <https://www.kommersant.ru/doc/6184449> (дата обращения: 13.08.2024)

Семененко, 2020 – Семененко И. Новые ракурсы политики идентичности: трудная память в музеях истории XX века. Мировая экономика и международные отношения, 2020, том 64, № 5: 16-32.

References

Doctrine, 2023 – Informacionnaja doktrina Respubliki Kazahstan. Utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 20 marta 2023 goda № 145 [Information Doctrine of the Republic of Kazakhstan. Approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan from March 20, 2023 № 145] [electronic resource]. <https://akorda.kz/ru/ob-utverzhdanii-informacionnoy-doktriny-respubliki-kazahstan-2025248> (access date: 15.08.2024) (in

Russian)

Kozlov, 2004 – Kozlov V. Muzei, biblioteki, arhivy v sisteme istoricheskoi pamiati [Museums, libraries, archives in the historical memory system] [electronic resource]. <https://cyberleninka.ru/article/n/muzei-biblioteki-arhivy-v-sisteme-istoricheskoy-pamyati/viewer> (access date:15.08.2024) (in Russian)

Mazur, 2021 – Mazur L. Arhiv kak institut pamjati: osobennosti institucional'noj transformacii [The Archive as an Institution of Memory: Features of Institutional Transformation] [electronic resource]. <http://elar.urfu.ru/handle/10995/104684> (access date:13.08.2024) (in Russian)

Naumov, 2023 – Naumov V. Nad cifroju vo «lzi». Kak razvitie tehnologij vlijaet na nashe vosprijatie kul'tury [Above the digital in “lies”. How the development of technology affects our perception of culture] [electronic resource]. <https://www.kommersant.ru/doc/6184449> (date of reference: 13.08.2024) (in Russian)

Semenenko, 2020 – Semenenko I. Novye rakursy politiki identichnosti: trudnaja pamjat' v muzejah istorii XX veka [New Dimensions of Identity Politics: Contested Memories in History Museums of the 20th Century]. World Economy and International Relations, 2020, v. 64, issue 5 16-32. (in Russian)

УДК / UDC 930.253

Документальная память и историческая наука: какое прошлое хранят архивы?

Людмила Николаевна Мазур¹

¹ФГАОУ ВО «Уральский федеральный университет им. первого Президента России Б.Н. Ельцина», Россия, Екатеринбург, заведующая кафедрой документоведения, архивоведения и истории государственного управления, д.и.н., доцент

Аннотация. Архивы хранят документы, которые составляют информационный ресурс исторической науки. Может быть, поэтому в современной литературе применительно к государственному архивному фонду все чаще используется понятие документальной памяти, которая рассматривается как совокупность свидетельств о разных аспектах исторической реальности, зафиксированных в документах. Документальная память обладает рядом свойств – системность и оперативность (непосредственность фиксации происходящего), неполнота и избирательность. Эти свойства могут быть врожденные (системность и непосредственность) и приобретенные (неполнота и избирательность). Приобретенные свойства в значительной мере представляют собой результат реализации архивных практик комплектования. Особое внимание уделено характеристике тематико-видовой структуры документальной памяти. Состав архивных документов во многом определяет тематику исследований и используемые историками методологические подходы, ориентируя их на изучение официальной институциональной истории. Между тем современные тенденции развития исторической науки связаны с изучением проблем повседневности, ментальности, традиций, образа жизни, т. е. того, что называют «несобытийной» историей. Она практически не нашла отражение в архивных массивах. Почему это произошло? Автор предпринял попытку найти ответ на эти вопросы.

Ключевые слова: архив, комплектование фондов, экспертиза ценности, документальная память, разбор документов.

Құжаттық жады және тарих ғылымы: Архивтер қандай өткенді сақтайды?

Людмила Николаевна Мазур¹

¹Ресейдің Тұңғыш Президенті Б.Н. Ельцин ат. Орал федералды университеті, Ресей, Екатеринбург, құжаттану, архивтану және мемлекеттік басқару тарихы кафедрасының меңгерушісі, т.ғ.д., доцент

Аннотация. Архивтер тарих ғылымының ақпараттық ресурсын құрайтын құжаттарды сақтайды. Сондықтан да болар, қазіргі әдебиетте мемлекеттік мұрағат қорына қатысты құжаттарда жазылған тарихи шындықтың сан алуан аспектілері туралы дәлелдер жиынтығы ретінде қарастырылатын құжаттық жады ұғымы жиі қолданылуда. Құжаттық жадының бірқатар қасиеттері бар - жүйелілік пен тиімділік (болып жатқан нәрсені жазудың жеделдігі), толық еместігі және таңдамалылығы. Бұл қасиеттер туа

біткен (жүйелі және стихиялық) және жүре пайда болған (толық емес және таңдамалы) болуы мүмкін. Сатып алынған мүліктер негізінен мұрағаттық жинақтау тәжірибесінің нәтижесі болып табылады. Құжаттық жадының тақырыптық және нақты құрылымын сипаттауға ерекше көңіл бөлінеді. Архив құжаттарының құрамы көбінесе зерттеу тақырыптары мен тарихшылар қолданатын әдістемелік тәсілдерді анықтайды, оларды ресми институтциналды тарихты зерттеуге бағыттайды. Сонымен қатар, тарих ғылымының дамуының қазіргі заманғы тенденциялары күнделікті өмір, менталитет, дәстүрлер, өмір салты мәселелерін зерттеумен байланысты, т. б. «оқиға емес» тарих деп аталатын нәрсе. Мұрағаттарда іс жүзінде көрсетілмеді. Неліктен бұл орын алды? Автор бұл сұрақтарға жауап іздеуге тырысты.

Түйін сөздер: мұрағат, қорларды алу, құндылық сараптамасы, құжаттық жады, құжаттарды талдау.

Documentary memory and historical science: What past do archives preserve?

Ludmila N. Mazur¹

¹Ural Federal University named after the first President of Russia B.N. Yeltsin, Russia, Yekaterinburg, head of the Department of Documentation, Archival Science and History of Public Administration, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

Abstract. Archives preserve documents that constitute the information resource of historical science. Perhaps, that is why in modern literature, in relation to the state archival fund, the concept of documentary memory is increasingly used, which is considered as a set of evidence about different aspects of historical reality recorded in documents. Documentary memory has a number of properties - systematicity and efficiency (immediacy of recording what is happening), incompleteness and selectivity. These properties can be innate (systematicity and immediacy) and acquired (incompleteness and selectivity). Acquired properties largely represent the result of the implementation of archival acquisition practices.

Particular attention is paid to the characteristics of the thematic and specific structure of documentary memory. The composition of archival documents largely determines the topics of research and the methodological approaches used by historians, orienting them toward the study of official institutional history. Meanwhile, modern trends in the development of historical science are associated with the study of problems of everyday life, mentality, traditions, lifestyle, i. e. what is called “non-event” history. It is practically not reflected in archival arrays. Why did this happen? The author attempted to find answers to this question.

Keywords: archive, acquisition of funds, value assessment, documentary memory, document analysis.

Архивы и архивная отрасль прошли длительный путь развития. В настоящее время они занимают одно из центральных мест в информационном пространстве общества, предоставляя информацию органам управления, организациям и учреждениям, а также частным лицам – историкам и не-историкам, которые по разным причинам проявляют интерес к прошлому. И в этом сегодня видится основная миссия архивов – формирование исторической памяти и исторического сознания общества, хотя она стала осознаваться сравнительно недавно – в XX в. (Дроков, 2017; Вольфганг, 2005).

Основы архивной системы в России были заложены в начале XVIII в. Согласно Генеральному регламенту (1720 г.) архивы создавались в структуре коллегий и выполняли функции хранения и использования документов для внутренних нужд. В XIX в. функции архива заметно расширились, включив в число пользователей представителей науки – прежде всего историков. С этого времени архивные документы стали незаменимым ресурсом знаний о прошлом, а работа историков в архивах – непременным условием и обязательным этапом научной исторической реконструкции. Высказанное еще в 1884 г. А.Н. Веселовским мнение, что «архивы хранят основные источники, на которых только и может созидаться правдивая история русского народа и русского права» (Самоковасов, 1902: 9) на долгие годы предопределило методы изучения прошлого и ориентацию историков на изучение в первую очередь архивных источников.

Во второй половине XX в. число посетителей архивов резко выросло за счет рядовых граждан, обращающихся в архив, как правило, с информационно-правовыми запросами, но среди них все чаще встречаются те, кто интересуется краеведением, историей своей семьи. Изменился не только круг пользователей архивной информации, но и функции архивов. В XVIII–XIX вв. их основной задачей было хранение документов и, соответственно, вся работа архивистов концентрировалась вокруг вопросов, связанных с разбором и систематизацией (описанием) дел, а точнее с решением вопроса, какие из них подлежат уничтожению, а какие нужно «хранить вечно». В советский период были разработаны и получили научно-методическое обоснование технологии избирательного комплектования, сохранившиеся с незначительными изменениями вплоть до настоящего времени.

В современных условиях задачи архива еще более усложнились. Помимо функций комплектования, учета и хранения все большую роль играет использование архивных документов не только в интересах государственного управления и науки, но и всего общества. Архивы переживают кардинальную перестройку из хранителей историко-документального наследия в ресурсные информационные центры, ответственные за формирование исторической памяти общества (Козлов, 2011).

В этой связи возникает вопрос, какой образ прошлого они хранят? Обозначенная проблема включает несколько задач: анализ структуры и свойств архивной документальной памяти, а также особенностей ее формирования.

Понятие «документальной памяти» было введено чл.-корр. РАН Владимиром Петровичем Козловым для обозначения того информационного ресурса, который сформирован обществом и представлен совокупностью исторических документов, преимущественно сосредоточенных в архивах (Козлов, 2013).

Помимо документальной В.П. Козлов выделяет также обыденный, научно-познавательный и конструктивистский типы исторической памяти. Обыденная память формируется на индивидуальном и коллективном уровне и представляет собой совокупность представлений о прошлом. Она конструируется системой образования, медийной средой, местами памяти и конечно, личным опытом. Научно-познавательный тип памяти является результатом научных практик изучения прошлого с опорой на исторические источники – свидетельства ушедших эпох (Козлов 2021). Выделенные В. П. Козловым типы памяти находятся в тесном взаимодействии, накладываются и пересекаются, что позволяет говорить о контактных зонах – коммуникативном пространстве памяти. (см. Рисунок 1).

Носителем документальной памяти выступает документ – это не только архивные документы, но и книги (научные, научно-популярные, художественные), медийные продукты (СМИ, фильм, передача, видеоролик, сайт и т. д.). Они различаются способом документирования, технологиями хранения, режимами использования, институциональными аспектами функционирования.

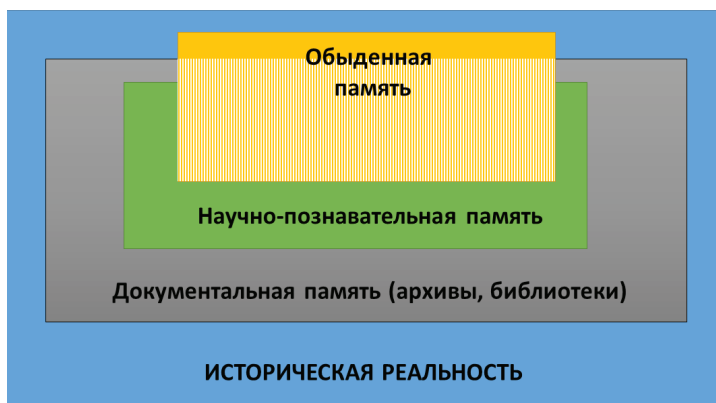

Рисунок 1. Схема взаимодействия типов памяти.

Таким образом, понятие документальной памяти включает различные формы документирования, использования информации о прошлом и настоящем, а также институции. Архивная, библиотечная системы и медийная среда представляют собой взаимосвязанные, но вполне самостоятельные информационные институты, в совокупности формирующие каркас информационного пространства. Мы остановимся более подробно на архивной подсистеме.

Документальную архивную память можно рассматривать в качестве фундамента, на который опираются научно-исследовательские практики, а также система исторического образования, пропаганда, культурно-просветительская деятельность. По мнению В.П. Козлова, документальная архивная память характеризуется рядом свойств – системным характером; комплексностью отражения исторической реальности; непосредственностью фиксации событий и явлений прошлого; и независимостью от современного социального заказа, что позволяет оценить ее информационный ресурс как наиболее объективный и устойчивый к влиянию искажающих факторов (Козлов, 2017).

Не останавливаясь подробно на характеристике этих свойств¹, уточним только, что понятие объективности – это базовый принцип научного познания, который обеспечивается строгими научными процедурами. Поэтому можно говорить об уровне объективности только по отношению к научно-познавательной памяти, зафиксированной в документах – научных публикациях, учебниках, энциклопедиях.

Применительно к архивному документу на уровне источниковедческого анализа обычно применяется понятие достоверности². Архивный документ есть результат человеческой деятельности, созданный с определенной целью и несущий на себе печать личности автора, т.е. содержит субъектно-объектную информацию, которая нуждается в критическом осмыслении. В дополнение к субъектности источника нужно учитывать субъектность историка, изучающего этот документ и интерпретирующего его (Румянцева, 2017), что не отрицает возможность получения объективного научного знания о прошлом.

К перечисленным выше свойствам документальной архивной памяти (системность, комплексность, независимость от социального заказа и др.) необходимо выделить еще два

¹ Их анализ представлен в монографии и учебнике В.П. Козлова (Козлов, 2017; 2021).

² В.П. Козлов обозначает субъектность исторического документа понятием «пристрастность», подчеркивая не просто целеполагание автора при создании документа, а его эмоциональное переживание (Козлов, 2021).

– уровень включенности в общественные практики (пассивность/активированность)³, а также *полноту* отражения исторической реальности.

Обществом «осваивается» далеко не весь архивный ресурс, что позволяет говорить о пассивной и актуализированной документальной памяти. По подсчетам Е.В. Старостина, обществом используется не более 20% архивной информации, а 80% остается не востребованной (Старостин, 2010: 17). Это либо недоступные для использования документы, либо не представляющие исторической ценности. «Идеальный» архив, реализующий функции института памяти, должен иметь зеркальные показатели.

Если информационный ресурс не востребован обществом, в том числе не включен в обыденную память, он имеет пассивный статус. Документальная архивная память актуализируется через различные формы использования документов. Речь идет о справочном, научно-исследовательском и информационно-просветительском режиме актуализации документального наследия.

Формы использования документов можно разделить на 2 группы: предоставление документов по запросу пользователей (информационно-правовые запросы и выдача архивных документов в читальный зал); инициативное информирование (публикации архивных документов, проведение выставок, создание общедоступных интернет-ресурсов). До недавнего времени основное внимание архивов было сосредоточено на удовлетворении запросов. Сейчас все большее внимание уделяется созданию информационных продуктов, в том числе с использованием компьютерных технологий: архивы предлагают общедоступные базы данных регионального и всероссийского масштаба⁴; растет выставочная активность; архивы тесно взаимодействуют с массмедиа и сами открывают корпоративные журналы и газеты, наращивают свое присутствие в интернете и социальных сетях; проводят различные мероприятия (научные и просветительские), посвященные историческим событиям и юбилейным датам. Преобразование архивов из закрытых хранилищ в публичные информационные центры – закономерный шаг, требующий от архивных работников совершенно новых компетенций, меняющих привычный облик архивиста, сосредоточенного только на бумажной работе с документами.

Наиболее сложным и важным для характеристики информационного потенциала сохранившегося в архивах историко-документального ресурса является оценка его полноты. По умолчанию считается, что архивы хранят документированное прошлое «как оно было на самом деле», но *de facto* это прошлое неполное, поскольку комплексы архивных документов – это остатки, на основе которых историки пытаются реконструировать историческую реальность. Этот образ всегда будет неполным и незавершенным. Более того необходимо учитывать избирательность архивной памяти.

Можно выделить несколько факторов, влияющих на полноту, а также тематико-видовую структуру документальной архивной памяти: 1 – полнота фиксации/документирования исторической реальности; 2 – особенности комплектования архивов (принципы отбора документов на хранение, включая источники комплектования); 3 – теоретические и практические аспекты экспертизы ценности, от чего зависит отбор документов на хранение; 4 – политика государства в отношении архивов, их доступности, финансового и кадрового обеспечения.

В.П. Козлов, характеризуя свойство полноты документальной архивной памяти,

³ В.П. Козлов предлагает использовать термин «свернутость» документальной памяти, т. е. пребывание документальной памяти в невостребованном состоянии, в ожидании актуализации (Козлов, 2021).

⁴ См., например, межархивный проект БД «Книга Памяти раскулаченных Свердловской области» (<https://xn--80aapawgqaulx4c1c.xn--p1ai/>); Портал «Памяти героев Великой войны 1914–1918 годов» URL: <https://gwar.mil.ru/about/>.

вводит понятие «репрезентативности», которую оценивает в двух измерениях: во-первых, представительность сохранившихся архивных материалов по отношению к изучаемой конкретно-исторической проблеме (относительная репрезентативность); во-вторых, по отношению к исходному объему документальной памяти (абсолютная репрезентативность), установить который не всегда представляется возможным. Следует отметить, что документирование текущих событий и процессов менялось с течением времени с тенденцией к росту объемов документооборота, особенно в управленческой и хозяйственной сферах, но никогда не охватывало все аспекты исторической реальности. Документирование было и остается избирательным процессом.

Всегда особое внимание уделялось документированию правоотношений, административно-управленческих решений, учету. Соответственно, и уровень сохранности этих видов документов (законодательные акты, судебные дела, международные договоры, фискальная и учетная документация и пр.) в архивах заметно выше. И, напротив, повседневность, индивидуальные и семейные хозяйственные, культурные и бытовые практики и отношения получили слабое отражение в архивных документах.

Ситуация мало изменилась в новый и новейший период – преимущественно документировалась публичная/официальная сфера, деятельность государственных органов власти и управления. В результате формируемый в российских архивах массив документов позволяет реконструировать управленческие практики и не охватывая в полной мере такие стороны жизни общества как повседневность, частная жизнь, личностные отношения и настроения, культурно-интеллектуальные практики.

Избирательность документирования исторической реальности нашла отражение в исторически сложившейся структуре источников комплектования. П. Нора выделяет три основных источника пополнения архивов – это знатный род, церковь и государство (Нора, 1999: 26). Для российских архивов характерна обратная последовательность: на первом месте стояло государство.

Архивы создавались в России как часть системы государственного управления и с целью обеспечения ее потребностей. В соответствии с Генеральным регламентом (1720 г.) в Российской империи каждое ведомство формировало свой архив, передавая дела, утратившие справочное значение в исторические архивы. Ведомственность сохранялась и в советский период, несмотря на создание Государственного архивного фонда и выделение архивного дела в самостоятельную отрасль. Она проявлялась не столько в системе управления архивами и архивным делом, сколько в ориентации деятельности архивов на государственный «заказ» и запрос. Наиболее явно эта зависимость сказалось на работе архивов, когда они находились в структуре НКВД/МВД в 1938–1961 гг.

Церковь, а также общественные организации в структуре источников формирования документальной памяти будут занимать второе после государства место. В традиционном обществе церковные архивы хранили документы, отражающие не только собственно религиозные практики, но и приходской учет демографических событий, образовательные, просветительские и социальные направления деятельности церкви, отражая ее значимую роль в жизни общества. В XIX в. в общественной жизни возрастает роль общественных организаций, в том числе партий. В советский период общественные организации становятся важным звеном государственного управления – «приводным ремнем» правящей партии. Церковь, отделенная от государства, была оттеснена в зону «невидимости». Зато документальные фонды правящей партии были выделены в отдельную архивную подсистему, сохраняя для будущих поколений документы, отражающие партийно-политический фокус восприятия жизни общества во всем ее разнообразии, начиная с частной жизни и заканчивая разработкой стратегических решений.

В настоящее время общественные организации, включая политические, религиозные, культурные и проч., сохраняют роль значимых акторов общественной жизни и источников формирования документального ресурса общества.

Удельный вес личных фондов в структуре документальной памяти российского общества относительно небольшой – приблизительно 0,6% (Козлов, 2021). В досоветский период правительственные архивы не занимались хранением личных фондов. Семейные (усадебные) архивы представителей высших слоев российского общества комплектовались частным образом и заметно пострадали в годы революции (Бурова, 2021).

В советское время изменились объекты фондирования. По состоянию на 1970-е гг. в структуре ГАФ 51% составляли фонды деятелей литературы и искусства; 25% – руководителей народного хозяйства и культуры; 18% – государственных и общественных деятелей, участников Октябрьской революции, Гражданской и Великой Отечественной войн; 6% – передовиков производства и героев труда (Бурова, 2021: 137). Применительно к советскому периоду личные фонды носили в значительной степени мемориальный характер, что влияло на отбор документов.

Таким образом, тематический состав документальной архивной памяти с учетом структуры источников комплектования был нацелен на информационное обеспечение управления и прежде всего потребностей и запросов государства, наиболее полно фиксируя политическую и экономическую историю страны, в меньшей степени – общественную жизнь и совсем незначительно – частную.

Немаловажным фактором, влияющим на полноту и комплексность документальной архивной памяти, были практики «разбора» документов, в результате чего систематически уничтожалась часть документов, иногда очень значимая. Любопытно, что на начальной стадии формирования архивной системы в имперский период разбор и уничтожение архивных документов не предусматривались.

В советской России вплоть до 1950-х гг. практически все структуры – организации, учреждения и предприятия – оставляли свой «след» в архивохранилищах. Примерные списки источников комплектования появляются только в 1960-е гг., ограничивая круг фондообразователей.

Таким образом, архивы разными способами пытались решить проблему «полноты»: в дореволюционной ведомственной системе ставка делалась на видовую полноту документальной памяти, в советской – представительскую (по отношению к источникам комплектования). В обоих случаях обеспечить и сохранить полноту комплектования фондов архивам не удавалось главным образом из-за нехватки площадей для организации архивохранилищ, а также кадров и материальных условий. Финансирование архивной отрасли всегда отставало от потребностей и осуществлялось по остаточному принципу.

Уже в начале XIX в. архивы переживают кризис, не справляясь с возросшими потоками документов. Состояние дел в ведомственных архивах, в том числе в исторических, Д.Я. Самоквасов обозначил емким словом «нестроение» архивной службы (Самоквасов, 1902), причиной которого он считал разнорядность в организации архивов, отсутствие общего архивного законодательства и централизации, а результатом – «разрушение» архивных фондов, что составляло угрозу развитию отечественной исторической науки.

В 1835 г. на высочайшем уровне было принято распоряжение о разборе и описании архивов министерств Двора, Юстиции и Внутренних дел. Чиновники, ответственные за выполнение этого поручения, не имея представления о ценности архивных документов, решали проблему просто – «они топили печи вязками древних документов». Эта практика была перенята и другими ведомствами, а также губернскими правлениями.

В 1860 г. Комитетом министров было принято постановление, чтобы каждое

министерство составило правила хранения архивов и уничтожения ненужных дел. Все дела распределялись по 3 разрядам: 1 – передавались для «вечного» хранения в государственные архивы с допуском частных лиц по особому распоряжению; дела 2 и 3 разрядов подлежали уничтожению по истечении сроков, установленных ведомствами. Для разбора документов учреждалась специальная комиссия из чиновников и ученых по назначению министров/губернаторов. На практике разбором, описанием и уничтожением архивных документов чаще всего занимались чиновники низших разрядов.

Уничтожение документов продолжалось в дальнейшем, но уже с участием Губернских архивных комиссий, созданных в 1884 г. «для сосредоточения и вечного хранения архивных дел и документов, не требующихся для текущего делопроизводства, но более или менее важных в историческом отношении» (Самоковасов, 1902: 21).

Итог деятельности губернских архивных комиссий довольно противоречив: с одной стороны, с ними были связаны несомненные достижения в сфере археологии, краеведения и архивоведения, были обнаружены и введены в научный оборот сотни погребенных под горами бумаг древних актов и рукописей; с другой – получила распространение практика разбора документов, основанная на оценке значимости исторических документов по описям без полистного просмотра архивных дел.

В результате были уничтожены тысячи документов. В своей книге Д.Я. Самоковасов приводит десятки подобных случаев. Так, например, при рассмотрении описи дел Симферопольского окружного суда архивной комиссией были назначены к уничтожению 28 811 дел и только 6 определены к архивному хранению. Из 671 дела Бессарабской Казенной палаты в исторический архив было направлено 217 дел (Самоковасов, 1902: 37, 43). Причиной такого положения Д.Я. Самоковасов считал некомпетентность членов архивной комиссии, а также отсутствие обязательных для исполнения инструкций, в которых закреплено правило обязательного «фактического рассмотрения» архивными комиссиями дел, выделенных к уничтожению (Самоковасов, 1902: 38).

Кардинальные изменения в архивном деле произошли в советский период. В 1918 г. был принят декрет «О реорганизации и централизации архивного дела», в соответствии с которым все архивы передавались в распоряжение Главного управления архивным делом (ГУАД) (О реорганизации, 1918). В 1919 г. был принят еще ряд документов: «Положение о губернских архивных фондах», декрет «О хранении и уничтожении архивных дел», в соответствии с которыми все советские учреждения и организации должны хранить все документы 5 лет, по истечении этого срока передавать их в архивное отделение (Положение о губернских..., 1919; О хранении..., 1919). Дела, «не имеющие значения для истории, дипломатических отношений, политической, общественной, экономической и вообще каждой жизни в разных ее проявлениях», подлежали уничтожению и передавались на предприятия бумажной промышленности ВСНХ (Там же). Так, началась эпоха «макулатурных кампаний».

Для разбора архивных дел создавались Разборочные комиссии. Первоначально они формировались из представителей архивных органов и организации, чьи дела подлежали разбору, а также ученых. В конце 1920-х гг. комиссии стали создаваться непосредственно в учреждениях и получили право без согласования с архивным отделом уничтожать отдельные виды документов в соответствии с разработанными и утвержденными перечнями документов, подлежащих уничтожению (подробно см.: Богоявленский, 1926; Нагорова, Карпоухова, 1938; Работа Научно-исследовательского Кабинета ..., 1938).

В инструкции, утвержденной постановлением СНК РСФСР от 13 апреля 1928 г. «О порядке ликвидации не подлежащего хранению архивного материала», списывались документы в соответствии со следующими критериям: не имеющие научной ценности;

навсегда утратившие справочное значение; документы «массового и трафаретного характера» (квитанции, разносные книги, финансовая отчетность и др.) (О порядке ликвидации: 1928).

Вред, нанесенный документальной памяти, трудно переоценить. Всего в РСФСР, по неполным данным, было уничтожено 14 069 тонн архивных документов, что составляло приблизительно 28 млн дел. В составе ГАФ РСФСР после «макулатурной» кампании осталось 27 млн архивных дел (Хорхордина, 2003).

«Макулатурные кампании» продолжались вплоть до второй половины 1930-х гг., до передачи архивов под управление НКВД. С этого времени и вплоть до середины 1960-х гг. развитие архивной сети продолжалось в особом режиме. С одной стороны, архив был превращен в закрытое учреждение – был резко ограничен доступ в архивы, в том числе историков, с другой – было приостановлено бездумное уничтожение документов, наведен порядок в их учете. Была налажена работа экспертно-проверочных комиссий, деятельность которой строилась на оценке отборочных списков, собственно экспертиза содержания материалов проводилась в редких случаях.

В 1950-е гг. в практиках работы архивов происходят важные изменения: во-первых, было принято решение о необходимости разработки перечней учреждений – источников комплектования, документы которых подлежат первоочередному приему на государственное хранение, и учреждений, от которых прием материалов должен быть временно прекращен; во-вторых, изменился фокус оценки документов: вместо перечней документов на уничтожение разрабатываются перечни документов, подлежащие передаче на государственное хранение.

Так от практики разбора документов архивы перешли к избирательному комплектованию, основанному на теоретических положениях экспертизы ценности документов и практическом использовании перечней типовых документов с установленными сроками хранения для отбора документов, а также списков учреждений, рекомендованных к передаче документов на государственное хранение (Булюлина, 2008: 6–7).

Принципы избирательного комплектования архивов получили название «экспертиза ценности документов». Это понятие, как и термин «источник комплектования», появляется в архивном тезаурусе в 1940-е гг. (Митяев, 1946; 1958) и непосредственно связано с задачей теоретического обоснования сложившихся практик разбора документов. Новые понятия были закреплены в «Правилах экспертизы научной и практической ценности документальных материалов в госархивах» в 1957 г. Были сформулированы общие критерии отбора документов на постоянное хранение – принципы историзма, партийности, всесторонности, комплексности, а также более конкретные требования к документам. На постоянное хранение принимались: 1) подлинники; 2) документы определенного вида; 3) правильно оформленные; и 4) прошедшие научно-техническую обработку (Правила, 1957).

В 1960-е гг. критерии экспертизы ценности были сгруппированы в три группы: 1) оценки содержания; 2) оценки документов с совпадающим содержанием; 3) оценки внешних особенностей документов. Из них первая группа критериев была ориентирована на качественную экспертизу справочной и научной значимости документов, а вторая и третья – в большей степени носили технический характер.

Таким образом, в основе теоретического обоснования экспертизы ценности лежали критерии, реализовать которые на практике было нереально в силу ограниченности числа экспертов, обладающих компетенциями историков-архивистов. Выходом из сложившейся ситуации было использование перечней типовых документов.

Еще в 1935 г. Б.И. Анфилов предлагал использовать перечни документов не только

как справочники для определения сроков хранения, но и как пособие по комплектованию государственных архивов (Анфилов, 1935). В 1943 г. появился «Перечень типовых документальных материалов, образующихся в деятельности народных комиссариатов и других учреждений, организаций и предприятий, с указанием сроков хранения материалов» и на его основе были созданы ведомственные перечни (Экспертиза, 2007: 8). Они были обновлены в 1957 г. (Булюлина, 2008: 8–9). В 1959 г. вышла работа Н.А. Орловой, в которой были подведены итоги работы по созданию перечней документов (Орлова, 1959). Всего с 1965 по 1969 гг. были изданы четыре выпуска Перечня документальных материалов, подлежащих приему в государственные архивы СССР (Кюнг, 2021).

В дополнение к перечням типовых документов были уточнены принципы отбора учреждений, организаций и предприятий, документы которых подлежали включению в ГАФ. Они были включены в Положение о ГАФ СССР от 4 апреля 1980 г. В 1987 г. были подготовлены Методические рекомендации по определению источников комплектования государственных архивов и Примерные списки видов учреждений, организаций, предприятий, являющихся и не являющихся источниками комплектования государственных архивов. К источникам комплектования были отнесены, в первую очередь, органы власти и управления, крупные предприятия и организации, составляющие основу народнохозяйственного комплекса.

С небольшими изменениями процедуры проведения экспертизы ценности документов перешли в постсоветскую реальность и получили отражение в Правилах 2007 г. (п.4.3.1) и 2023 г. (п.14–17). ВНИИДАД в 2007 г. опубликовал исследование по теме «Отбор на государственное хранение документов, образующихся в деятельности негосударственных организаций и предприятий», в котором были сформулированы предложения о совершенствовании процедуры экспертизы. Было рекомендовано разбить ее на несколько этапов: сначала выявить документы по каждой функции управления, а затем – выделить наиболее ценные из них (Экспертиза, 2007)⁵. Но на практике основным инструментом отбора оставались перечни типовых документов без качественной экспертной оценки содержания документов с ограниченными сроками хранения. Их систематически перерабатывали и уточняли, что принципиально не влияло на результаты отбора.

Проблема состояла в том, что Перечни составлялись с целью удовлетворения типичных информационных потребностей учреждений-источников комплектования, которые могли возникнуть в обозримом будущем. Примерно, через 10–50 лет справочный потенциал этих документов иссякает, а с научной точки зрения они не представляют интерес. Со временем значительная часть документов, указанных в перечне, превращается в балласт, обостряя проблемы хранения и создавая шум при поиске релевантных исторических документов.

Историческая ценность сформированных с использованием перечней архивных фондов становится очевидной при анализе востребованности их историками. Многие дела, фондированные во второй половине XX в., рискуют быть невостребованными «вечно» и рано или поздно подлежат списанию. В большей степени подобная ситуация характерна для региональных и муниципальных архивов, в меньшей – для федеральных.

Для того, чтобы прогнозировать историческую ценность передаваемых на хранение документов необходимо учитывать тенденции развития исторической науки и ее потребности в документальных материалах.

Приведу пример с так называемыми «массовыми и трафаретными» материалами, которые с 1920-х гг. подлежали уничтожению. Уже в 1960-е гг. интерес историков

⁵ Экспертиза ценности управленческих документов и комплектование ими государственных архивов (теория и методика) / сост.: М.П. Жукова [и др.]. М.:

к подобным комплексам массовых источников (анкетным материалам, первичным статистическим формам и т. д.) существенно вырос, благодаря применению количественных методов анализа и использованию компьютерных технологий, в частности баз данных.

С появлением Big Data в научной среде вырос спрос на первичные материалы переписей населения, открыв новые перспективы для историко-демографических исследований. Межархивный поиск первичных материалов российских переписей зафиксировал сохранившиеся немногочисленные локальные комплексы документов, позволяющие изучить некоторые тенденции, но не решить задачи, связанные с восстановлением персональных историй обычных людей и семей, актуализировать информацию, которая была собрана органами статистики, но не попала в опубликованные итоги переписей (Брюханова, 2020).

Подводя итог характеристике структуры и свойств документальной архивной памяти, отметим, что применяемые в настоящее время технологии экспертизы ценности с использованием перечней типовых документов не соответствуют современным тенденциями развития исторической науки и архивов как информационных центров. Назрела необходимость совершенствования методов экспертизы, преодоления раскола между теорией и практикой, в противном случае архив может остаться без историков. В большей степени это касается тех, кто изучает новую и особенно новейшую историю России второй половины XX века. Уже сейчас очевиден дрейф исследователей позднесоветского общества из архивов в сторону изучения библиотечных ресурсов, периодической печати, литературных текстов, материалов устной истории, визуальных источников. Одной из причин этого поворота является информационная ограниченность архивных материалов.

Что касается структуры и свойств документальной архивной памяти, они нуждаются в дополнительном изучении. Но уже сейчас ясно, что рассматриваемое понятие содержит значительный эвристический потенциал, позволяющий подойти более строго к анализу и использованию архивных материалов с учетом не только приемов источниковедческого анализа, но и особенностей российской архивной системы и создаваемого в ее недрах информационного ресурса.

Литература

Анфилов, 1935 – Анфилов Б. И. Пересмотр состава государственных архивов. Архивное дело, 1935. № 2 (35). С. 26—33.

Богоявленский, 1926 – Богоявленский С. Работа Поверочной и разборочных комиссий. Архивное дело, 1926. Вып. 5–6. С. 68–83.

Брюханова, 2020 – Брюханова Е.А. База данных по первичным материалам Первой всеобщей переписи населения Российской империи 1897 г.: структура и возможности анализа. Е. А. Брюханова, Н. В. Неженцева, О. И. Чекрыжова, Д. Н. Иванов. Историческая информатика, 2020. № 1(31). С. 20-33.

Булюлина, 2008 – Булюлина Е.В. Актуальные проблемы архивоведения: учеб. Пособие. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2008. 92 с.

Вольфганг, 2005 – Вольфганг Э. Архивация: архив как хранилище памяти и его инструментализация при национал-социализме. НЛО, 2005. № 74. [электронный ресурс] URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/ern9.html> (дата обращения 25.07.2024).

Дроков, 2017 – Дроков С. В. Архив как институт активной памяти (на примере Архива МВД Грузии), а также... инструмент для интерпретации истории страны, 08.07.2017. [электронный ресурс]. URL: http://svdrokov.blogspot.ru/2017/07/blog-post_8.html (дата обращения: 20.08.2024).

Козлов, 2011 – Козлов В.П. Российские архивы – проблемы доступа и использования. Делопроизводство, 2011. № 1. [электронный ресурс]. URL: <https://www.top-personal.ru/officeworkissue.html?144> (дата обращения 1.08.2024)

Козлов, 2013 – Козлов В.П. Документальная память как один из типов исторической памяти. Делопроизводство, 2013. № 3. С. 8–12. [электронный ресурс]. URL: <http://rodnaya-istoriya.ru/index.php/vspomogatelnie-i-specialnie-istoricheskie-nauki/istochnikovedenie/dokumentalnaya-pamyat-kak-odin-iz-tipov-istoricheskoie-pamyati.html> (Дата обращения: 13.08.2024).

Козлов, 2017 – Козлов В.П. Документальная память в археографическом знании. М.: Древлехранилище. 2017. 372 с.

Козлов, 2021 – Козлов В.П. Архивоведение: Учеб. пособие. М.: РГГУ, 2023. 329 с.

Кюнг, 2021 – Кюнг П.А. Анализ вопросов разработки типовых перечней документов с указанием сроков хранения: документы, образующиеся в производственной деятельности. Вестник ВНИИДАД. 2021. № 1. С. 59–73.

Митяев, 1946 – Митяев К.Г. Теория и практика архивного дела. Учебное пособие. М.: МГИАИ, 1946. 249 с.

Митяев, 1958 – Митяев К. Г. О принципах и критериях экспертизы научной ценности документальных материалов и их применении // Исторический архив. 1958. № 3. С. 185–194.

Нарогова, Карпоухова, 1938 – Нагорова З., Карпоухова Л. О выявлении архивных материалов, не подлежащих хранению // Архивное дело. 1938. № 2. С. 94–140.

Нора, 1999 – Нора П. Проблематика мест памяти // Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок / Пер. с фр.: Дина Хапаева. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. С. 17–50.

О порядке ликвидации не подлежащего хранению архивного материала: постановление СНК РСФСР от 13.04.1928 [электронный ресурс]. URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=20281#PT7bLMUc81EGIFxF> (Дата обращения 24.08.2024).

О реорганизации и централизации архивного дела: декрет СНК РСФСР от 1 июня 1918 г. Декреты Советской власти. Том II. 17 марта – 10 июля 1918 г. М.: Гос. издат-во политической литературы, 1959. С. 384–385.

О хранении и уничтожении архивных дел: декрет СНК от 31 марта 1919 г. Собр. Узак. 1919. № 28. Ст. 313.

Орлова, 1959 – Орлова Н. А. Экспертиза научной и практической ценности документальных материалов Государственного архивного фонда СССР. М.: МГИАИ, 1959. 126 с.

Правила организации хранения, комплектования, учета и использования документов Архивного фонда Российской Федерации и других архивных документов в государственных и муниципальных архивах, музеях и библиотеках, организациях Российской академии наук. Утв. приказом Министерства культуры и массовых коммуникаций Российской Федерации от 18 января 2007 г. № 19 [электронный ресурс]. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102114304> (дата обращения 01.12.2003).

Правила экспертизы научной и практической ценности документальных материалов в госархивах. М.: б.и., 1957. 14 с.

Работа..., 1938 – Работа Научно-исследовательского Кабинета ЦАУ СССР. Архивное дело, 1938. № 30/31. С. 134–137.

Румянцева, 2017 – Румянцева М. Ф. Источниковедение в структуре исторического знания: неоклассическая модель науки. Ученые записки Петрозаводского

государственного университета, 2017. № 5 (166). С. 44–51.

Самоқвасов, 1902 – Самоқвасов Д. Я. Архивное дело в России: в 2 кн. М.: Тов-во типографии А.И. Мамонтова, 1902. Кн. 1. Современное русское архивное нестроение. 1852–1902. 172 с.; Кн. 2. Прошедшая, настоящая и будущая постановка архивного дела в России. 329 с.

Старостин, 2010 – Старостин Е.В. Архивы в системе социальной памяти российского общества. Социальная память в институциональном измерении. Постсоветский архив. Материалы семинара Центра россиеведения РАН. М. : ИНИОН., 2010. С. 12–18.

Теория и практика экспертизы ценности документов и комплектования государственных архивов СССР: [в 2 ч.]. Редкол.: Ф.И. Долгих (отв. ред.) и др. М.: [б.и.], 1974. (Труды ВНИИДАД; т. 4). 272 с.

Хорхордина, 2003 – Хорхордина Т. И. Российская наука об архивах. История. Теория. Люди. М.: РГГУ, 2003. 525 с.

Экспертиза ценности управленческих документов и комплектование ими государственных архивов (теория и методика). М.: Федер. арх. Агентство. ВНИИДАД, 2007. 224 с.

References

Anfilov, 1935 – Anfilov B.I. Peresmotr sostava gosudarstvennyh arhivov [Revision of the Composition of State Archives]. Arhivnoe delo, 1935. № 2 (35). P. 26–33 (in Russian).

Bogoyavlenskij, 1926 – Bogoyavlenskij S. Rabota Poverochnoj i razborochnyh komissij [Work of the Verification and Sorting Commissions]. Arhivnoe delo, 1926. Vyp. 5–6. P. 68–83 (in Russian).

Bryuhanova, 2020 – Bryuhanova E.A. Baza dannyh po pervichnym materialam Pervoj vseobshchej perepisi naseleniya Rossijskoj imperii 1897 g.: struktura i vozmozhnosti analiza [Database of primary materials from the First General Survey of the Population of the Russian Empire in 1897: structure and possibilities of analysis]. E.A. Bryuhanova, N.V. Nezhenceva, O.I. CHekryzhova, D.N. Ivanov. Istoricheskaya informatika, 2020. № 1(31). P. 20-33.

Bulyulina, 2008 – Bulyulina E.V. Aktual'nye problemy arhivovedeniya [Actual Problems of Archival Science]. ucheb. Posobie. Volgograd: Izd-vo VolGU, 2008. 92 p. (in Russian).

Vol'fgang, 2005 – Vol'fgang E. Arhivaciya: arhiv kak hranilishche pamyati i ego instrumentalizaciya pri nacional-socializme [Archiving: the archive as a repository of memory and its instrumentalization under National Socialism]. NLO, 2005. № 74 [elektronnyj resurs]. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/ern9.html> (data obrashcheniya 25.07.2024) (in Russian).

Drokov, 2017 – Drokov S. V. Arhiv kak institut aktivnoj pamyati (na primere Arhiva MVD Gruzii), a takzhe... instrument dlya interpretacii istorii strany [Archive as an institution of active memory (on the example of the Archive of the Ministry of Internal Affairs of Georgia), and also... a tool for interpreting the history of the country], 08.07.2017 [elektronnyj resurs]. URL: http://svdrokov.blogspot.ru/2017/07/blog-post_8.html (data obrashcheniya: 20.08.2024) (in Russian).

Kozlov, 2011 – Kozlov V.P. Rossijskie arhivy – problemy dostupa i ispol'zovaniya [Russian archives – problems of access and use]. Deloproizvodstvo, 2011. № 1. [elektronnyj resurs]. URL: <https://www.top-personal.ru/officeworkissue.html?144> (data obrashcheniya 1.08.2024) (in Russian).

Kozlov, 2013 – Kozlov V.P. Dokumental'naya pamyat' kak odin iz tipov istoricheskoy pamyati [Documentary memory as one of the types of historical memory]. Deloproizvodstvo, 2013. № 3. P. 8–12 [elektronnyj resurs]. URL: <http://rodnaya-istoriya.ru/index.php/vspomogatelnie-i-specialnie-istoricheskie-nauki/istochnikovvedenie/dokumentalnaya-pamyat-kak-odin-iz-tipov>

istoricheskoi-pamyati.html (Data obrashcheniya: 13.08.2024). (in Russian).

Kozlov, 2017 – Kozlov V.P. Dokumental'naya pamyat' v arheograficheskom znanii [Documentary memory in archaeographic knowledge]. Moscow: Drevlekhranilishche, 2017. 372 p. (in Russian).

Kozlov, 2021 – Kozlov V.P. Arhivovedenie [Archival Science]. Ucheb. posobie. Moscow: RGGU, 2023. 329 p. (in Russian).

Kyung, 2021 – Kyung P.A. Analiz voprosov razrabotki tipovyh perechnej dokumentov s ukazaniem srokov hraneniya: dokumenty, obrazuyushchiesya v proizvodstvennoj deyatel'nosti [Analysis of issues of developing standard lists of documents indicating storage periods: documents generated in production activities]. Vestnik VNIIDAD, 2021. № 1. P. 59–73. (in Russian).

Mityaev, 1946 – Mityaev K.G. Teoriya i praktika arhivnogo dela [Theory and Practice of Archival Affairs]. Uchebnoe posobie. Moscow: MGIAI, 1946. 249 p. (in Russian).

Mityaev, 1958 – Mityaev K. G. O principah i kriteriyah ekspertizy nauchnoj cennosti dokumental'nyh materialov i ih primenenii [On the Principles and Criteria for the Expertise of the Scientific Value of Documentary Materials and Their Application]. Istoricheskij arhiv, 1958. № 3. P. 185–194 (in Russian).

Narogova, Karpouhova, 1938 – Nagorova Z., Karpouhova L. O vyyavlenii arhivnyh materialov, ne podlezhashchih hraneniyu [On the Identification of Archival Materials That Are Not Subject to Storage]. Arhivnoe delo, 1938. № 2. P. 94–140. (in Russian).

Nora, 1999 – Nora P. Problematika mest pamyati [Problems of Places of Memory]. Franciya-pamyat'. P. Nora, M. Ozuf, Zh. de Pyuimezh, M. Vinok. Per. s fr.: Dina Hapaeva. St. Petersburg: Izdvo S.-Peterb. un-ta, 1999. P. 17–50. (in Russian).

O poryadke likvidacii ne podlezhashchego hraneniyu arhivnogo materiala [On the procedure for the liquidation of archival material that cannot be stored]. postanovlenie SNK RSFSR ot 13.04.1928. [elektronnyj resurs]. URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=20281#PT7bLMUc81EGIFxF> (Data obrashcheniya 24.08.2024) (in Russian).

O reorganizacii i centralizacii arhivnogo dela [On the reorganization and centralization of archival affairs: decree of the Council of People's]. dekret SNK RSFSR ot 1 iyunya 1918 g. Dekrety Sovetskoj vlasti. Tom II. 17 marta – 10 iyulya 1918 g. Moscow: Gos. izdat-vo politicheskoy literatury, 1959. P. 384–385 (in Russian).

O hranenii i unichtozhenii arhivnyh del [On the storage and destruction of archival files]. dekret SNK ot 31 marta 1919 g. Sobr. Uzak, 1919. № 28. St. 313 (in Russian).

Orlova, 1959 – Orlova N. A. Ekspertiza nauchnoj i prakticheskoy cennosti dokumental'nyh materialov Gosudarstvennogo arhivnogo fonda SSSR [Expertise of the scientific and practical value of documentary materials of the State Archival Fund of the USSR]. Moscow: MGIAI, 1959. 126 p. (in Russian).

Pravila organizacii hraneniya, komplektovaniya, ucheta i ispol'zovaniya dokumentov Arhivnogo fonda Rossijskoj Federacii i drugih arhivnyh dokumentov v gosudarstvennyh i municipal'nyh arhivah, muzeyah i bibliotekah, organizacijah Rossijskoj akademii nauk [Rules for the organization of storage, acquisition, accounting and use of documents of the Archival Fund of the Russian Federation and other archival documents in state and municipal archives, museums and libraries, organizations of the Russian Academy of Sciences]. Utv. prikazom Ministerstva kul'tury i massovyh kommunikacij Rossijskoj Federacii ot 18 yanvarya 2007 g. №19. [elektronnyj resurs]. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102114304> (data obrashcheniya 01.12.2003) (in Russian).

Pravila ekspertizy nauchnoj i prakticheskoy cennosti dokumental'nyh materialov v gosarhivah [Rules for the examination of the scientific and practical value of documentary

materials in state archives]. Moscow: b.i., 1957 (in Russian).

Rabota Nauchno–issledovatel’skogo Kabinetа CAU SSSR [Work of the Research Cabinet of the Central Administrative District of the USSR]. Arhivnoe delo, 1938. № 30/31. P. 134–137 (in Russian).

Rumyancheva, 2017 – Rumyancheva M.F. Istochnikovedenie v strukture istoricheskogo znaniya: neoklassicheskaya model’ nauki [Source studies in the structure of historical knowledge: a neoclassical model of science]. Uchenye zapiski Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta, 2017. № 5 (166). P. 44–51 (in Russian).

Samokvasov, 1902 – Samokvasov D. YA. Arhivnoe delo v Rossii [Archival work in Russia]. v 2 kn. Moscow: Tov-vo tipografii A. I. Mamontova, 1902. Kn. 1. Sovremennoe russkoe arhivnoe nestroenie. 1852–1902. 172 p.; Kn. 2. Proshedshaya, nastoyashchaya i budushchaya postanovka arhivnogo dela v Rossii. 329 p. (in Russian).

Starostin, 2010 – Starostin E.V. Arhivy v sisteme social’noj pamyati rossijskogo obshchestva [Archives in the System of Social Memory of Russian Society]. Social’naya pamyat’ v institucional’nom izmerenii: Postsovetskij arhiv. Materialy seminarа Centra rossievedeniya RAN. Moscow: INION., 2010. P. 12–18. (in Russian).

Teoriya i praktika ekspertizy cennosti dokumentov i komplektovaniya gosudarstvennyh arhivov SSSR [Theory and Practice of Expertise of the Value of Documents and Acquisition of State Archives of the USSR]. [v 2 ch.]. Redkol.: F.I. Dolgih (otv. red.) i dr. Moscow: [b.i.], 1974. (Trudy VNIIDAD; t. 4). 272 p. (in Russian).

Horhordina, 2003 – Horhordina T. I. Rossijskaya nauka ob arhivah : Istoriya. Teoriya. Lyudi [Russian Science about Archives: History. Theory. People]. Moscow: RGGU, 2003. 525 p. (in Russian).

Ekspertiza cennosti upravlencheskih dokumentov i komplektovanie imi gosudarstvennyh arhivov (teoriya i metodika) [Expertise of the value of management documents and their acquisition by state archives (theory and methodology)]. Moscow: Feder. arh. agentstvo; VNIIDAD, 2007. 224 p. (in Russian).

УДК / UDC 930.253

Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтаудың құқықтық негіздері

Бауыржан Олжабайұлы Жангуттин¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Digital history зертханасының меңгерушісі, доцент, т.ғ.д.

Аннотация. Мақалада автор саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтаудың құқықтық негіздерін қарастырған. Ол ақтауды құқықтық, саяси және қоғамдық деп жіктелетінін көрсетеді. Ақтау мәселесімен айналысқан комиссия қызметін де ой елегінен өткізген. Бұл үдерісті жүзеге асыру барысында қиыншылықтар болғаны да көрсетілген. Архив құжаттарын құқықтық ақпарат көзі ретінде зерделей отырып, Алашорда қайраткерлерін ақтау үдерісін 4 кезеңге бөлуді ұсынады.

Түйін сөздер: ақтау, құқық, саяси қуғын-сүргін, комиссия, кезеңдеу, саяси, қоғамдық.

Правовые основы реабилитации жертв политических репрессий

Бауыржан Олжабаевич Жангуттин¹

¹КазНПУ имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы, заведующий лабораторией Digital history, доцент, д.и.н.

Аннотация. В статье автор рассматривает правовые основы реабилитации жертв политических репрессий. Указывает, что реабилитация делится на такие виды: юридическая, политическая и общественная. Автором изучена деятельность комиссии, занимающейся вопросами реабилитации репрессированных. Он отмечает трудности, встречающиеся при реализации данного процесса. Исследовав архивные документы как источник правовой информации, автор предлагает разделить процесс реабилитации алашординцев на 4 этапа.

Ключевые слова: реабилитация, право, политические репрессии, комиссия, периодизация, политический, общественный.

Legal foundations for the rehabilitation of victims of political repression

Bauyrhazan O. Zhanguuttin¹

¹KazNPU named after Abay, Republic of Kazakhstan, Almaty, Head of the Digital history Laboratory, associate professor, Doctor of Historical Sciences

Abstract. In the article, the author examines the legal foundations for the rehabilitation of victims of political repression. He classifies rehabilitation into legal, political, and social categories. The author has studied the activities of the commission dealing with the issues of rehabilitating the repressed. He notes the difficulties encountered in the implementation of this process. By researching archival documents as a source of legal information, the author proposes dividing the process of rehabilitating Alash Orda members into four stages.

Keywords: rehabilitation, law, political repression, commission, periodization, political, social.

1980 жж. аяғында еліміздегі саяси қуғын-сүргін фактісі ресми түрде танылды. Қазақстанда саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау, қуғын-сүргінге ұшыраған халықтарды ақтау туралы заңдар қабылданып, ақталғандардың құқықтарын қалпына келтіру жөніндегі комиссиялар құрылды.

Саяси себептермен қуғын-сүргінге ұшырағандарды ақтаудың әлеуметтік-саяси өзектілігі тоталитаризмнің мәнін неғұрлым толық ашу және қоғамды оның жойқын мұрасынан босату міндетімен тығыз байланысты. Кеңес үкіметінің жүргізген аяусыз қуғын-сүргін саясаты «контрреволюциялық әрекеттерді» жасағаны үшін азаматтарды заңсыз жауапкершілікке тартуға бағытталған болатын. Миллиондаған адамдар өлім жазасына – атылуға кесілді, ал сотталғандардың туыстары мен жақындары «халық жауы» деп жарияланды. Бұл мәселе, оның айқындығына қарамастан, бүгінгі күні өзекті болып қала береді. Мемлекеттік террор механизмі толық зерттелмеген және толық түсінілген жоқ, ресми ақталғандар ғана емес, қуғын-сүргінге ұшыраған миллиондаған адамдардың есімдері аталмауда. Саяси қуғын-сүргін құрбандары жерленген жерлерді анықтау да мүмкін емес. Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарының өзінде-ақ Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитеті Жоғарғы Трибуналының барлық трибунал төрағаларына арнаған арнайы бұйрығында «өлген адамның денесі ешкімге экстрадициялануға жатпайды, ол жерге ешқандай формальдылықсыз және рәсімсіз, оқ атылған жерінде, үкім шығарылған жерінде, немесе басқа қаңырап қалған бос жерде толық киімімен және қабірдің ізі қалмайтындай етіп көміледі немесе жерлеу мәйітханасына жіберіледі» делінген болатын (Расстрельные списки, 2005: 154).

Қуғын-сүргінге ұшырағандардың құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтірудің негізгі кезеңдері бойынша да әлі ортақ пікір жоқ. Ақтауды құқықтық, саяси және қоғамдық түрлерге жіктеуге болады. Біріншісі – таза қылмыстық айыптауды алып тастау және қылмыстық істі тоқтату. Әдетте, ол жасырын түрде жүргізілді. Одан кейін саяси ақтау жүреді, оның ішінде сол немесе басқа қайраткерді партия қатарында қалпына келтіру және оның есімін баспасөзде және ғылыми әдебиетте атауға тыйым салуды алып тастау басталады. Осыдан кейін кезек «күнәларды кешіруге» келеді, содан кейін ғана жұртшылық бұл қайраткердің құқықтық және саяси ақталғанын біледі. Қоғамдық ақтау әртүрлі формада жүргізілді. Бұл баспасөзде қылмыс құрамының (немесе оқиғаларының) болмауына байланысты қылмыстық істі тоқтату туралы ескерту болуы мүмкін (мысалы, белгілі «дәрігерлер ісі» бойынша). Қоғамдық ақтау сонымен қатар өмірбаяндық немесе мерейтойлық мақалаларды баспасөзде жариялауды, репрессияға ұшырағандардың есімін анықтамалық басылымда, тарихи мақалада немесе монографияда көрсетуді де білдірді. Кейде мұның артынан бұрынғы «халық жауының» өмірбаяны жарияланды.

Посткеңестік кеңістікте КСРО-да саяси себептермен қуғын-сүргінге ұшыраған азаматтарды ақтау тарихы туралы көптеген құжаттар жарияланды (Молотов, 1998; Наумов, 1999; Артизов, 2000, 2003, 2004). Ақтау институтының қазіргі тарихнамасы, әдетте, тиісті заңнаманың жалпы сипаттамасымен шектеледі. Тиісінше, авторлардың көпшілігі саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтаудың үш кезеңін бөліп көрсетеді, оның басталуын КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1953 ж. 27 наурыздағы «Рақымшылық жасау туралы» Жарлығының қабылдануымен немесе КОКП-ның 14-25 ақпан 1956 ж. өткен XX-шы съезімен байланыстырады, дегенмен олардың хронологиялық шеңбері кейде айтарлықтай өзгешеленеді (Чорновол, 2015).

Алашорда қайраткерлерін ақтау мәселесі жеңіл болған жоқ. Архив құжаттары Алаш қайраткерлерінің шынайы бейнелерін қайтарудың ұзақ та қиын жолын көрсетеді. Ақтау кезеңдерін анықтауда біз осы процестің ерекшеліктеріне сүйендік.

Бірінші кезең 1918 ж. басталады, өйткені ол кезде саяси және басқа себептермен қуғын-сүргінге ұшыраған азаматтарды ақтау үшін жеке актілер қабылданды. Кеңес үкіметінің алғашқы рақымшылығы жұмысшылар, шаруалар, казактар және Қызыл армия депутаттары кеңестерінің 1918 ж. 6-9 қарашада өткен Бүкілресейлік төтенше VI съезінде жарияланды. Съезде қабылданған құжатқа сәйкес, контрреволюциямен күресуші билік тұтқындағандардың «Кеңес өкіметіне қарсы қастандыққа тікелей қатысқаны үшін айып тағылмаған немесе тағылмайтындардың» барлығы түрмеден босатылды. «Ақ гвардия әскерлерін ұйымдастыруға» қатысқан және «Кеңес өкіметіне қарсы қарулы күресті алдына мақсат етіп қойған партиялар мен топтарға» көмектескен тұлғалар рақымшылыққа жатпайды деп ерекше көрсетілді (Декреты, 1964: 529-530).

Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитетінің 1919 ж. 4 сәуірдегі және 1920 ж. 3 маусымдағы қаулыларына, сондай-ақ Түркістан майданы Революциялық әскери кеңесінің 1920 ж. 4 қарашадағы қаулысына сәйкес «Қырғыздар және Кеңес өкіметіне қарсы азамат соғысына қатысқан еңбекші казактар, сондай-ақ бұрынғы ұлтшыл Алаш-Орда үкіметі мүшелері мен қызметкерлері бұрынғы контрреволюциялық әрекеттері үшін ешқандай қудалауға немесе жазалауға ұшырамайды» деп жарияланды. Сонымен қатар, мемлекеттік органдарға оларды кеңестік мемлекеттік аппаратқа қабылдау тапсырылды.

Алаш партиясының мүшелері мен баяғы Алаш-Орда үкіметі қызметкерлерінің амнистиясы қысқа мерзімді сипатта болды, ол бірқатар факторлармен айқындалды. Елдегі бар саяси партиялар арасынан шыққан саяси қарсыластар елдің коммунистік басшылығын ерекше алаңдатты. Билік «Кеңес үкіметінің шараларына сын көзбен қарайтын, бірақ көңіл-күйлерін сырттай жасырған» бұрынғы алашордашыларды үнемі бақылауда ұстады (Совершенно секретно, 2001: 110).

Алаш қайраткерлеріне жіті назар аударудың себебін ең алдымен биліктің олардан саяси бәсекелестерді көргендігімен түсіндіруге болады. Олар қазақ зиялыларының көптеген өкілдерінің халық арасында үлкен танымалдылыққа ие болғанын және өз идеяларына берік екенін түсінді. Билік қазақ қоғамына олардың ықпалының күшеюінен қауіптенді. Алашорда мүшелерін қудалауды тоқтатуға бағытталған қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге қарамастан, Біріккен мемлекеттік саяси басқармасы (БМСБ) бұрынғы алашордашыларды кеңес өкіметінің бітіспес жаулары деп есептеп, оларға үнемі жедел бақылау жүргізіп, қазақ қоғамында ықпалының күшеюіне жол бермеу үшін алдын алу шараларын жүргізді (Христофоров, 2020: 65).

1928 ж. бірінші жартысында БМСБ-ның Шығыс бөліміне Қазақстаннан «Алашордалықтар қазақтарды бірігіп, кеңес өкіметіне қарсы күресуге шақырды», «барша қазақ халқы алашордашылардың тұғынамасымен келісіп, оны қолдады» деген ақпарат келіп түсті. Алашордалықтардың бұдан былайғы «контрреволюциялық әрекеттерін» басу мақсатында 1928 ж. Қазақстандағы КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Біріккен Мемлекеттік Саяси Басқармасының Өкілетті 20 Алашорда ісі. 1920–1940 өкілі (ХКК БМСБ ӨӨ) А. Байтұрсыновты (1928 ж. 28 маусымда); М. Дулатовты (29 желтоқсан 1928 ж.); Х. Ғаббасовты (16 қараша 1928 ж.); М. Жұмабаевты (1928 ж. шілдеде); А. Юсуповты (29 қаңтар 1929 ж.); А. Байдилдинді, Е. Омаровты, Ж. Аймауытовты және т. б. тұтқындады. Барлығы 44 адам қамауға алынды. Тұтқындалғандардың барлығына РКФСР Қылмыстық кодексінің 58-2, 58-4, 58-7, 58-10, 58-11 және 59-3-баптарында көзделген қылмыстарды жасағаны үшін айып тағылды. 1929 жылы Х. Досмұхамедов, Д. Досмұхамедов, М. Мурзин, М. Әуезов, Е. Омаров, М. Тынышпаев, Ә. Ермаков, С.Қ. Қадырбаев, Ж. Ақбаев және басқалар (барлығы 19 адам, бұрынғы Алаш-Орда үкіметінің мүшелері) тұтқындалды. 1932 ж. 20 сәуірде Қазақстан бойынша БМСБ ӨӨ-нің үштігі Алаш-Орда үкіметінің бұрынғы 19 мүшесіне қатысты қылмыстық істі қарап, М. Тынышпаев, Х. Досмұхамедов,

Д. Досмұхамедов, М. Мурзинді бас бостандығынан айырып, концлагерьге 5 жыл мерзімге жіберуге үкім шығарды, М. Әуезов пен Ә. Ермаковке – 3 жылға сынақ мерзімі кесілді. С.Қ. Қадырбаев пен Ж. Ақбаев 5 жыл мерзімге Воронежге жер аударылды, қалғандарына әртүрлі жазалар қолданылды. 1933 ж. «Алаш» партиясының бұрынғы мүшелерінің тағы бір тобы тұтқындалды: И.Т. Тоқтыбаев, Б.Д. Аралбаев және т. б. КСРО БМСБ алқасының 1934 ж. 29 наурыздағы шешімімен олар әртүрлі мерзімге бас бостандығынан айырылды.

Алашты қуғындаудың жаңа кезеңі «Үлкен террор» тұсында болды. 1937–1938 жж. тұтқынға алынып, кейін «халық жауы» ретінде атылған Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, Ә. Кенжин, С. Қожанов, Т. Шонанов, Ж. Досмұхаметов, С. Қадырбаев және т. б. туыстары үшін олардың тағдыры беймәлім болды. Жүйе, ведомстволық нұсқаулар мен өкімдерге сәйкес, қуғын-сүргінге ұшыраған туыстарының тағдыры туралы хабарласқан азаматтарға олардың атылғаны туралы хабарлауға тыйым салды.

Қуғын-сүргінге ұшырағандардың жанұялары жүгіне алатын жалғыз ұйым – басты пролетариат классигі М. Горькийдің бірінші әйелі Екатерина Павловна Пешкова ұйымдастырған «Саяси тұтқындарға көмек» (ПОМПОЛИТ) ұйымы болды. Оның функцияларына тұтқындар мен жер аударылғандарға және олардың отбасыларына (ақшалай, азық-түлікпен, киім-кешекпен, дәрі-дәрмекпен, кітаптармен, газеттермен және т. б.) материалдық көмек көрсету кірді. Ұйым жазалаушы органдарға өтініш бере алды. ПОМПОЛИТ-тің билікке жүгінген сұрауларының ауқымы өте кең болды: олар тергеу барысына, үкімге, қамауға алынған адамның орналасқан жеріне және т. б. байланысты болды. Сонымен қатар, ол билік органдарына істі қайта қарауды, бас бостандығынан айырылып сотталғандардың мерзімін қысқартуды, жер аудару немесе тұрғылықты жерін шектеу, жер аударылған жерін өзгертуді, еркін тұруды, отбасымен байланысты болуға, баруға рұқсат алуды және т. б. мәселелерді сұрай алды. ПОМПОЛИТ-ке жазалаушы органдармен (МСБ – БМСБ – Ішкі істер халық комиссариатымен (ІІХҚ)) байланыс жасау құқығы берілді, Бүкілресейлік Орталық атқару комитеті мен прокуратура оның өтініштеріне жауап бермеді. Ұйым өз қызметін 1938 ж. 15 шілдеде жабылғанға дейін жүргізді (Должанская, 2012: 736).

Мұнда Е.П. Пешкованың атына хаттар жолданды. Бұл ұйым А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев және т. б. тағдырларында үлкен рөл атқарды.

Біз ақтаудың екінші кезеңіне 1953 ж. – 1980 жж. басын жатқызамыз. Дәл осы кезеңде қауіпсіздік органдарының құрамында құрылған соттау органдары жүйесін жойған құжаттар қабылданды. Олардың қатарында «КСРО Ішкі істер министрінің жанындағы арнайы кеңесті жою туралы» құжат және т.б. бар.

Сондай-ақ «контрреволюциялық қылмыстар үшін сотталған және лагерлерде, колонияларда, түрмелерде және елді мекендерге жер аударылған адамдардың» істерін қарау жөніндегі прокуратура – Ішкі істер министрлігі (ИМ) – КСРО Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің (МҚК) комиссиясы» құрылды. Бұл комиссиялардың құрамына КСРО Прокуратурасының, Ішкі істер министрлігінің, МҚК-нің және Әділет министрлігінің жауапты қызметкерлері кірді. Орталық комиссияны КСРО Бас Прокуроры Р.А. Руденко, республикалардың, аумақтардың және облыстардың комиссияларын – жергілікті прокурорлары басқарды. Комиссиялардың жұмыс тәртібі КСРО Бас Прокурорының, КСРО Әділет министрінің, КСРО Ішкі істер министрінің және Қазақстан Республикасы Министрлер Кеңесі жанындағы МҚК-ның төрағасының 1954 ж. 19 мамырда жарияланған бірлескен бұйрығымен белгіленді. КСРО Орталық комиссиясы БМСБ алқасы, Ішкі істер халық комиссариаты (ІІХҚ) – Мемлекеттік қауіпсіздік министрлігі (МҚМ), Ішкі істер министрлігінің кезектен тыс отырысында, КСРО Жоғарғы Сотының Әскери алқасы, шетелде орналасқан әскери бөлімдердің әскери трибуналдарымен сотталған адамдардың істерін қарау құқығын алды. Республикалық, облыстық комиссияларға

(ПХК) – ПХКБ-ның үштіктері, жергілікті соттар мен әскери трибуналдар және арнаулы (линиялық, бассейндік және лагерьлік) соттармен сотталған адамдардың істерін қарау тапсырылды. Бұл комиссиялар өз жұмысын 1956 ж. наурызында аяқтады. Алаш қайраткерлерінің көпшілігі осы соттау органдарымен сотталғандықтан бұл мән-жайдың маңызы зор.

Қазақ КСР Жоғарғы сотының Қылмыстық істер жөніндегі сот алқасының 1958 ж. 28 ақпандағы ұйғарымымен Алаш-Орда жақтастарына қатысты П-16483 қылмыстық іске қатысты барлық адамдар (М. Тынышпаев, Х. Досмұхамедов, Ж. Досмұхамедов, М. Мурзин), әрекеттерінде қылмыс болмағандықтан толық ақталды.

1960–1978 жж. Қазақстанда 7112 азамат соттармен ақталды. Ақтау процесі басталғанына қарамастан, қуғын-сүргінге ұшырағандардың туыстары ұзақ уақыт бойы ату жазасына кесілген туыстарының тағдыры туралы нақты ақпарат ала алмады. Бастапқыда оларға туыстарының хат алмасу құқығынсыз лагерге жіберілгені және 10 жылға сотталғаны туралы хабарланатын еді. 1955 ж. бастап Азаматтық хал актілерін тіркеу (АХАТ) органдарына сотталғандардың қайтыс болған күнін және өлімнің болжамды себебін көрсете отырып, тіркеу тапсырылды. Тек 1963 ж. бастап түпнұсқа даталары бар, бірақ «орындалу» деген сөздің орнына «өлу себебі» бағанында сызықшамен куәлік беруге рұқсат етілді.

Архив құжаттарынан «Хрущевтің жылымығы» кезінде басталған ақтау процестері логикалық тұрғыдан соңына дейін аяқталмағаны байқалады. 1970 жж. аяғынан бастап ақтау жұмыстары іс жүзінде тоқтатылды. Тек 1980 жж. ғана қайта құру, жариялылық және демократияландыруға байланысты тарих беттеріне көзқарас өзгеріп, тоталитарлық өткеннің құпия пердесін көтеру мүмкін болды.

Біз ақтаудың үшінші кезеңін «жариялылық дәуірінің» келуімен байланыстырамыз. 1987 ж. 28 қыркүйекте КОКП Орталық Комитетінің Саяси бюросы 1930–1940 жж. мен 1950 жж. басындағы қуғын-сүргінге қатысты материалдарды қосымша зерттеу үшін арнайы комиссия құрды. Комиссия бірқатар сот істері бойынша жалпы және партиялық ақтаудың негізділігін растады. 1989 ж. 16 қаңтарда КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының «30-40-шы және 50-жж. басында болған қуғын-сүргін құрбандарына қатысты әділеттілікті қалпына келтіру жөніндегі қосымша шаралар туралы» Жарлығы шықты. Ол «үштіктердің» және басқа да соттан тыс органдардың барлық шешімдерінің күшін жоюды және осы органдар сотталған барлық азаматтарды ақталған деп тануды бұйырды. Ақтауды жүзеге асыруда басты рөл прокурорларға тиесілі болды.

1993 ж. дейін прокуратура органдары 75 мың адамды ақтады. 1993 ж. 14 сәуірдегі «Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы жарияланғаннан кейін жазықсыз сотталған адамдарды ақтау процесінің жаңа кезеңі басталды. «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» Заңның қабылдануы «ақтау» ұғымын нақтылады. «Осы Заңда ақтау деп сот немесе заңда белгіленген өзге де тәртіппен адамды саяси қуғын-сүргіннің құрбаны немесе саяси қуғын-сүргіндерден зардап шеккен деп тану, оның бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, моральдық немесе материалдық зиянды өтеу» деп нақты айқындалды. Онда саяси қуғын-сүргін құрбаны деп танылған тұлғалардың шеңбері нақтыланды.

«Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 ж. 24 қарашадағы № 456 Жарлығы осы бағыттағы жұмыста зор рөл атқарды. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік кеңесшісі Е. Қарин «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия жұмысының қорытындылары туралы» ҚазАқпарат тілшісіне берген сұхбатында бұл жұмыстың «Республиканың барлық аймақтарындағы 60-тан астам мемлекеттік және ведомстволық мұрағаттарда» атқарылып жатқанын атап өтті.

Бұл Е. Қарин атап өткен бір ғана факті еді. «Өткен кезеңде Бас прокуратура 2,4 млн. астам материалды, Ұлттық қауіпсіздік комитеті – 1,5 мыңнан астам архивтік істер мен құжаттарды, Ішкі істер министрлігі – 5,3 мыңнан астам құжатты құпиясыздандырды. Мемлекеттік комиссияның қызметі аясында прокуратура жаңа мәліметтерді анықтап, прокурорлық қадағалау арқылы 250 мыңнан астам азамат ақталды». Бұл құжат Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау процесінің қазіргі жағдайын сипаттайтыны сөзсіз.

Әдебиеттер

Расстрельные списки, 2005 – Расстрельные списки. Москва, 1935–1953. Донское кладбище (Донской крематорий): Книга Памяти жертв политических репрессий. М.: Общество «Мемориал»; Звенья, 2005. С. 154.

Яковлев, 1998 – Молотов, Маленков, Каганович. 1957. Стенограмма июньского пленума ЦК КПСС и другие документы / Под ред. акад. А.Н. Яковлева. Сост.: Н. Ковалева, А. Коротков, С. Мельчин, Ю. Сигачев, А. Степанов. М., 1998.

Яковлев, 1999 – Лаврентий Берия. 1953. Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы / Под ред. А.Н. Яковлева. Сост.: В. Наумов, Ю. Сигачев. М., 1999.

Артизов, Сигачев, Хлопов, Шевчук, 2000, 2003, 2004 – Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. Т. 1. Март 1953 – февраль 1956. Сост.: А.Н. Артизов, Ю.В. Сигачев, В.Г. Хлопов, И.Н. Шевчук. М., 2000. Т. 2. Февраль 1956 – начало 80-х годов. Сост.: А.Н. Артизов, Ю.В. Сигачев, В.Г. Хлопов, И.Н. Шевчук. М., 2003. Т. 3. Середина 80-х годов – 1991. Сост.: А.Н. Артизов, А.А. Косаковский, В.П. Наумов, И.Н. Шевчук. М., 2004.

Чорновол, 2015 – Чорновол Е.П. Периодизация эволюции правового института, процесса и теории реабилитации жертв политических репрессий. Юридические исследования, 2015. № 11.

Декреты, 1964 – Декреты Советской власти. Т. III. 11 июля – 9 ноября 1918 г. М.: Политиздат, 1964. С. 529-530.

Совершенно секретно, 2001 – Совершенно секретно: Лубянка – Сталину о положении в стране. 1922–1934. М., 2001. Т. 2. С. 110.

Христофоров, 2020 – Христофоров В.С. Советские спецслужбы открывают Восток. М., 2020. С. 65.

Должанская, 2012 – Екатерина Павловна Пешкова. Биография: Документы. Письма. Дневники. Воспоминания. Л. Должанская. М.: Восточная книга, 2012. С. 736.

References

Rasstrel'nye spiski, 2005 – Rasstrel'nye spiski. Moskva, 1935–1953. Donskoe kladbishhe (Donskoj krematorij): Kniga Pamjati zhertv politicheskikh repressij [Execution lists. Moscow, 1935-1953. Donskoye Cemetery (Donskoy Crematorium): The Book of Memory of victims of political repression]. М.: Obshhestvo «Memorial»; Zven'ja, 2005. S. 154. (in Russian)

Jakovlev, 1998 – Molotov, Malenkov, Kaganovich. 1957. Stenogramma ijun'skogo plenuma SK KPSS i drugie dokumenty [Molotov, Malenkov, Kaganovich. 1957. Transcript of the June plenum of the Central Committee of the CPSU and other documents] / Pod red. akad. A.N. Jakovleva. sost.: N. Kovaleva, A. Korotkov, S. Mel'chin, Ju. Sigachev, A. Stepanov. М.: 1998. (in Russian)

Jakovlev, 1999 – Lavrentij Berija. 1953. Stenogramma ijul'skogo plenuma SK KPSS i drugie dokumenty [Lavrenty Beria. 1953. Transcript of the July plenum of the Central Committee of the CPSU and other documents] / Pod red. A.N. Jakovleva; sost.: V. Naumov, Ju. Sigachev. М., 1999. (in Russian)

Artizov, Sigachev, Hlopov, Shevchuk, 2000, 2003, 2004 – Reabilitacija: kak jeto bylo. Dokumenty Prezidiuma CK KPSS i drugie materialy [Rehabilitation: How it was. Documents of the Presidium of the Central Committee of the CPSU and other materials]. T. 1. Mart 1953 – fevral' 1956. Sost.: A.N. Artizov, Ju.V. Sigachev, V.G. Hlopov, I.N. Shevchuk. M., 2000. T. 2. Fevral' 1956 – nachalo 80-h godov. Sost.: A.N. Artizov, Ju.V. Sigachev, V.G. Hlopov, I.N. Shevchuk. M., 2003. T. 3. Seredina 80-h godov – 1991. Sost.: A.N. Artizov, A.A. Kosakovskij, V.P. Naumov, I.N. Shevchuk. M., 2004. (in Russian)

Chornovol, 2015 – Chornovol E.P. Periodizacija jevoljucii pravovogo instituta, processa i teorii reabilitacii zhertv politicheskikh repressij [Periodization of the evolution of the legal institution, process and theory of rehabilitation of victims of political repression]. Juridicheskie issledovanija, 2015. № 11. (in Russian)

Dekrety, 1964 – Dekrety Sovetskoj vlasti. T. III. 11 ijulja – 9 nojabrja 1918 g [Decrees of the Soviet government. Vol. III. July 11 – November 9, 1918]. M.: Politizdat, 1964. S. 529-530. (in Russian)

Sovershenno sekretno, 2001 – Sovershenno sekretno: Lubjanka – Stalinu o polozhenii v strane. 1922–1934 [Top secret: Lubyanka to Stalin about the situation in the country. 1922–1934]. M., 2001. T. 2. S. 110. (in Russian)

Hristoforov, 2020 – Hristoforov V.S. Sovetskie spetssluzhby otkryvajut Vostok. M., 2020. S. 65. (in Russian)

Dolzanskaja, 2012 – Ekaterina Pavlovna Peshkova. Biografija: Dokumenty. Pis'ma. Dnevniki. Vospominanija [Ekaterina Pavlovna Peshkova. Biography: Documents. Letters. The diaries. Memories]. L. Dolzanskaja. M.: Vostochnaja kniga, 2012. S. 736. (in Russian)

УДК / UDC 371.311.5

History is a Verb! Why students should use archives in their study of history

Andrew D. Payne¹

¹The National Archives of the United Kingdom, UK, London, head of Education and Outreach

Abstract. Within the UK, and other jurisdictions, there is a keen debate about the nature and pedagogical approach that should be adopted in the teaching of History. The traditional transfer of knowledge approach which was common in schools before the 1970s has gained resurgent support in the past decade in the light of cognitive psychology research and political debate about what and how students should be taught. It considers History to be a body of agreed “truth” which can, and should, be transferred from historian, to teacher, to student and then to the examiner. By contrast the constructivist approach which developed in the 1970s in various centres of education including the School Council History Project has advocated strongly for a source-based enquiry-led approach which aims to develop students understanding of the methodology of historians as well as the development of substantive knowledge. This is based on the principle of making the study of History more relevant as a transferable skill to other disciplines and to everyday life. It argues that History is a construct, which presents knowledge of the past as partial and contextualised by the perspective of the author. In light of this debate, this paper will present the pedagogic method developed by the Education and Outreach department at The National Archives of the United Kingdom over the past 25 years. It will explain the approach and provide examples of the programmes, projects and resources that it offers, to explain why we believe a knowledge and understanding of archives, their formation and structure is essential for students of all ages to gain a true insight into what History is and how it is constructed.

Keywords: history pedagogy, cognitive psychology, constructivist approach, archival research, source analysis, education in the United Kingdom, historical education, historians’ methodology.

Архивтер – шынайы тарихтың кілті: неліктен білім алушылардың бастапқы дереккөздермен жұмыс істеуі маңызды

Эндрю Д. Пэйн¹

¹Ұлыбритания Біріккен Корольдігінің Ұлттық архиві, Ұлыбритания, Лондон, білім және ағарту басқармасының бастығы

Аннотация. Ұлыбританияда және басқа құзыретте тарихты оқытудың табиғаты мен оңтайлы педагогикалық тәсілі туралы қарқынды пікірталастар жалғасуда. 1970 ж. дейін мектептерде кеңінен қолданылатын дәстүрлі білім беру тәсілі соңғы онжылдықтарда когнитивті психологиядағы зерттеулер мен оқытудың мазмұны мен әдістері туралы саяси пікірталастар арқылы қайта танымал болды. Бұл тәсіл тарихты тарихшыдан мұғалім арқылы оқушы мен емтихан алушыға берілетін объективті «шындықтардың» жиынтығы ретінде түсіндіреді. Керісінше, 1970-ші жылдардан бастап әртүрлі білім беру орталықтарында дамыған конструктивистік тәсіл, соның ішінде мектеп Кеңесінің тарихы жобасы, оқушылардың пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар тарих

ғылымының әдіснамасын түсінуін қалыптастыруға бағытталған деректанулық талдау мен зерттеу тәсілінің маңыздылығын көрсетеді. Бұл тәсіл әртүрлі пәндер мен күнделікті өмірде қолданылатын әмбебап дағды ретінде тарихи білімнің маңыздылығын арттыру принципінен туындайды. Ол тарих өткен туралы білімді жартылай және автордың қабылдау контекстіне тәуелді етіп көрсететін құрылыс екендігіне назар аударады. Осы талқылаулар контекстінде бұл мақалада Ұлыбритания Ұлттық архивінің Білім департаменті соңғы 25 жыл ішінде әзірлеген педагогикалық әдістеме берілген. Мақалада тәсілдің мәні көрсетілген, сонымен қатар архив ұсынатын бағдарламалар, жобалар және ресурстардың мысалдары келтірілген. Барлық жастағы оқушылар үшін архивтер, олардың қалыптасуы мен құрылымын білу мен түсінудің маңыздылығы атап өтіледі, бұл тарихтың не екенін және оның қалай құрылатынын терең түсінуге ықпал етеді.

Түйін сөздер: тарих педагогикасы, когнитивтік психология, конструктивистік тәсіл, архивтік зерттеулер, дереккөздік талдау, Ұлыбританиядағы оқыту, тарихи білім, тарихшылардың әдістемесі.

Архивы – ключ к живой истории: почему обучающимся важно работать с первоисточниками

Эндрю Д. Пейн¹

¹Национальный архив Соединенного Королевства, Великобритания, Лондон, руководитель отдела образования и просветительства

Аннотация. В Великобритании и других юрисдикциях продолжают интенсивные дискуссии о природе и оптимальном педагогическом подходе к преподаванию истории. Традиционный подход к передаче знаний, широко применявшийся в школах до 1970-х гг., вновь обрел популярность в последние десятилетия благодаря исследованиям в области когнитивной психологии и политическим дебатам о содержании и методах преподавания. Этот подход трактует историю как совокупность объективных «истин», подлежащих передаче от историка через учителя к ученику и экзаменатору. В противоположность ему, конструктивистский подход, развивавшийся с 1970-х гг. в различных образовательных центрах, включая проект История Школьного Совета, подчеркивает важность источниковедческого анализа и исследовательского подхода, ориентированного на формирование у учащихся не только предметных знаний, но и понимания методологии исторической науки. Данный подход исходит из принципа повышения значимости исторических знаний как универсального навыка, примененного в различных дисциплинах и повседневной жизни. Он акцентирует внимание на том, что история – это конструкция, представляющая знания о прошлом как частичные и зависящие от контекста восприятия автора. В контексте данных дискуссий настоящая статья представляет педагогическую методологию, разработанную отделом образования и просвещения Национального архива Великобритании за последние 25 лет. В статье излагается суть подхода, а также приводятся примеры программ, проектов и ресурсов, предлагаемых архивом. Подчеркивается значимость знания и понимания архивов, их формирования и структуры для учащихся всех возрастов, что способствует глубинному постижению того, что представляет собой история и как она конструируется.

Ключевые слова: педагогика истории, когнитивная психология, конструктивистский подход, архивные исследования, обучение в Великобритании, историческое образование, методология историков.

The expansion of public education since the late 19th century has driven two intersecting debates about what to teach and how to teach it. This has been particularly prominent for the subject of History which continues to attract more public discussion and debate than any other area of the school and university curriculum. In the 2012 school curriculum review in the UK more submissions about History were received from members of the public than for all other areas of the curriculum put together. The debate filled the columns of newspaper editors and exercised the opinions of academic historians. One controversy was around the pedagogic approach that teachers of History should adopt, somewhat falsely portrayed as a skills versus knowledge dichotomy. A similar controversy raged about how best to develop substantive knowledge of History; should this be by knowledge transmission or knowledge construction; often characterised as a ‘coverage model’ versus an ‘uncoverage model’ of the curriculum. It is a debate that has raged for at least 60 years and continues among educators and others.

The coverage model has its roots in the initial period of public education and in the case of History was seen as a way of addressing a lack of substantive knowledge amongst students. As early as 1883 Charles Kendall Adams argued in *On Methods of Teaching History* that “the object of introductory history coursework is to remedy students’ lack of possession of a sufficient number of important historical facts...” advocating for a prescribed curriculum which could be tested to assess the student’s retention of knowledge. It was an approach which prevailed well into the latter part of the 20th Century and now informs the current desire for a ‘knowledge-rich’ curriculum advocated by the UK Department for Education.

However, with the expansion of secondary education after the Second World War there was a growing concern that substantive knowledge alone was insufficient for students to develop an understanding of the world beyond formal education. In her 1968 article for History, the journal of the Historical Association, Mary Price argued that without a change in both content and pedagogic approach, History would become a marginalised subject. She advocated for a movement to re-invigorate the approach to teaching the subject and to engage students with disciplinary knowledge; that is, an understanding of how the study of History is undertaken, rather than just bare facts. This fed into a growing recognition that History does not have an agreed single narrative but is a construct that evolves over time according to the societal values which inform its authors. The challenge was taken up by the Schools Council History Project based at the University of Leeds in 1972 which adopted six key principles for its new approach to the subject: relevance, enquiry, understanding, diversity, locality, and enjoyment. The development of History as an enquiry was to fundamentally challenge the traditional coverage model whereby knowledge was transmitted, often by dictation or copying, from teacher to student. The enquiry-led approach required students to engage with sources in a similar way to academic historians to develop both substantive and disciplinary knowledge. History was no longer just a body of passive knowledge to be learned but a discipline to be actively investigated. This was expressed as an uncoverage model by Lendol Calder in his 2006 article *Uncoverage: Toward a Signature Pedagogy for the History Survey*. “...the first move students need to learn is that of asking good historical questions. To this end the first meeting in every unit is designed to intensify students’ desire to inquire.”

It is a model that transforms the teaching of History from a passive narrative about the past into an active investigation of the past. In effect, History becomes a verb, not a noun.

One of the defining features of both the coverage and uncoverage models is that the starting point determines the progression of the model, particularly in relation to the development of teaching methods and resources.

The coverage model follows a content transmission process that begins with a curriculum

– a body of substantive knowledge to be learned. This presents educational publishers with an opportunity to develop a resource, for which they commission an author with specialist knowledge to develop content, which invariably is illustrated with ‘sources’. These are then tested with questions to evaluate learning. The purpose of the resource is to transmit knowledge and test students to ensure they have received this.

The uncoverage model follows a disciplinary, enquiry-led, process that begins with an enquiry question and leads to the search for documents within the collection. From here a process is followed of making observations, asking questions, making inferences, drawing conclusions, and developing knowledge. This is frequently iterative which allows deeper, and/or wider knowledge to be developed. It requires guidance from the teacher rather than direct instruction and aims to construct rather than transmit knowledge.

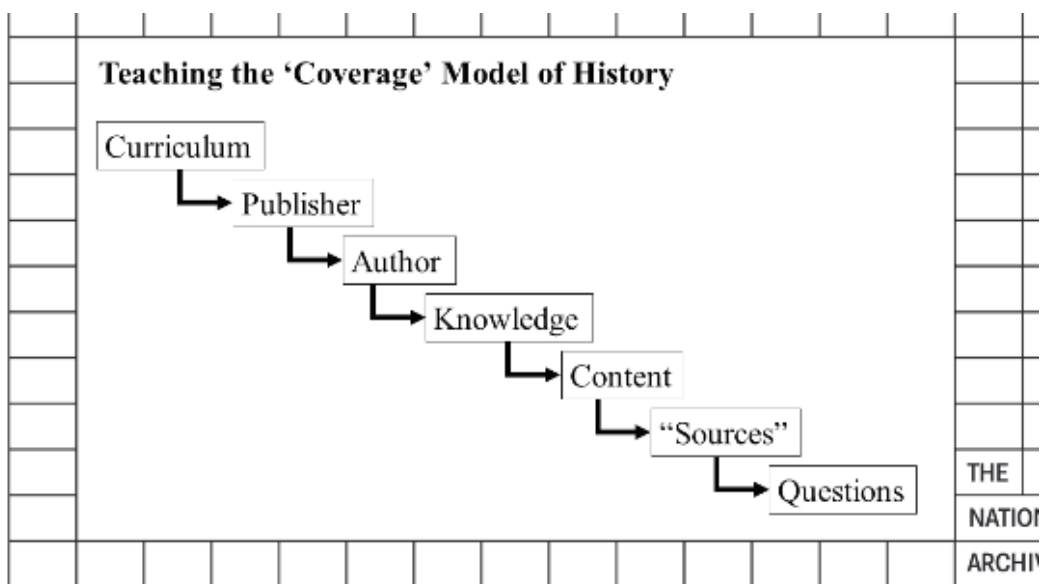

Figure 1. The Coverage Model of Teaching History

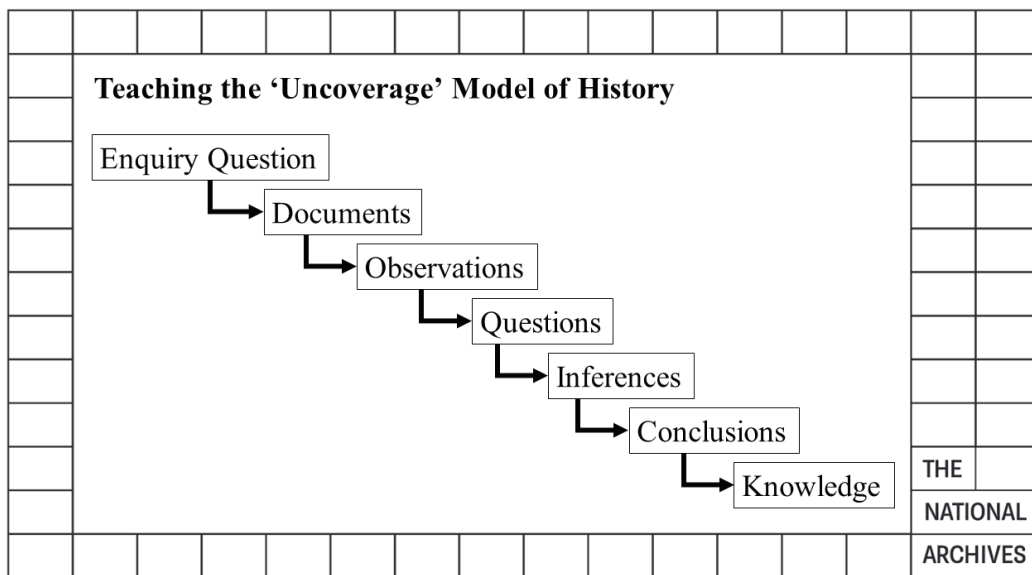

Figure 2. The Uncoverage Model of Teaching History

When considering the development of a programme of education within a collections-based institution like The National Archives, the uncoverage model provides a more suitable basis as it begins with the collection as the root of the enquiry rather than ending with it being used for illustrative purposes, as in the coverage model. This is what informs the development of all the education programmes and resources at The National Archives. They are led by a clear enquiry question and use documents from the collection to provide sources of evidence to enable students to construct an answer.

Students frequently conflate the past with History. They believe that historians automatically know what happened in the past because the events have happened. It is a misconception that is easily challenged by asking them how much they know of their own family history beyond two or three generations. Very quickly they realise that it is necessary to research to find out more and this acts as a starting point for introducing them to the disciplinary process of History. It also allows for the introduction of the role of archives in this process as the provider of raw materials for constructing historical accounts. It is important to help students understand what an archive is, how it is created and how it differs to other types of collections; in particular to libraries. Libraries are the repository of stories, thoughts and ideas whereas archives are the repository of activity.

The analogy of leaving a trail of footprints in the snow can be helpful to show students how the original records that eventually form the archive are created by activity. As individuals, groups of people, organisations, governments, and institutions perform activities they create an endless record trail like footprints in the snow. Under the right conditions as the compressed footprints freeze and the rest of the field of snow melts it can leave behind the frozen imprint of where people have walked. This is how an archive is formed. It is the frozen imprint of activity from an earlier time and it is these “footprints” which historians use to create an account of what happened in the past.

This analogy establishes the link between activity and archives to show students that the only way to know about the past is to interrogate these records as sources of potential evidence in answer to a specific question.

It is also important for them to understand that historians use archives with a specific intention to answer a question. Therefore, it is necessary to develop an enquiry question to guide the focus of study. In his book, *The Pursuit of History*, John Tosh describes the relationship between the historian and his sources in developing this enquiry question. “The historian takes... a group of sources... Allowing the content to determine the nature of the enquiry... (or) ...A

Figure 3. Human activity creates a trail of documents like footprints in the snow

Figure 4. Frozen footprints reveal the presence of human activity like documents in the archive

specific historical question is formulated ...and the relevant primary sources are studied...” Tosh explains how historians must work with the sources to develop their study rather than imposing a specific interpretation upon them. “It is vital, therefore, that the relationship between the historian and [their] sources is one of give and take.”

Michael Riley, former director of the Schools History Project, in his seminal article in *Teaching History*, stated that a good enquiry question for students has three components. It should:

- Capture the interest and imagination of your pupils.
- Place an aspect of historical thinking, concept, or process at the forefront of the pupils’ minds.
- Result in a tangible, lively, substantial, enjoyable ‘outcome activity’ through which pupils can genuinely answer the enquiry question.

These enquiry questions are what underpin the programme of workshops and education resources which are developed by The National Archives. The question may be more challenging for older students and require them to follow an enquiry into a selection of documents to gain evidence and develop an answer, e.g. Why did the British become empire builders in North America?

Or they may be simpler, to help engage younger students with the concept of how we know about events in the past, e.g. How did Henry VIII get up in the morning?

The idea of the enquiry approach is fundamental. Posing a question ensures students see History as an active investigation of the past, and not a passive narrative about the past.

Enquiry is a powerful way to ensure students actively engage with new information and recall their prior knowledge. By structuring activities carefully, both in workshops at the archives and in online resources, students are enabled to apply existing knowledge to contextualise the content of documents. This is important pedagogically as it meets two of the key requirements for learning; engaging prior understanding, and thinking about new knowledge to transfer it to long term memory and ensure learning. In the introduction to their book *How Students Learn*, Suzanne Donovan and John Bransford state that: “Students come to the classroom with preconceptions about how the world works. If their initial understanding is not engaged, they may fail to grasp the new concepts and information...”

Developing an initial stimulus activity can enable educators in archives to assess levels of knowledge and understanding within a group of students before introducing new information. This activity frequently takes the form of a mystery document which requires students to make observations and apply existing knowledge to contextualise the content and draw out inferences. This can then inform their conclusions and enable them to substantiate their assessment of the document and develop questions for further investigation. This process of actively engaging students with the documents rather than using them for purely illustrative purposes is key to the second requirement for long term memory and learning. “Memory is the residue of thought” states Daniel Willingham, professor of cognitive psychology at the University of Virginia, in his book *Why Don’t Students Like School*. “Your memory is not the product of what you want to remember or what you try to remember; it’s the product of what you think about.”

Willingham states that educators need to focus student activity on whatever is intended to

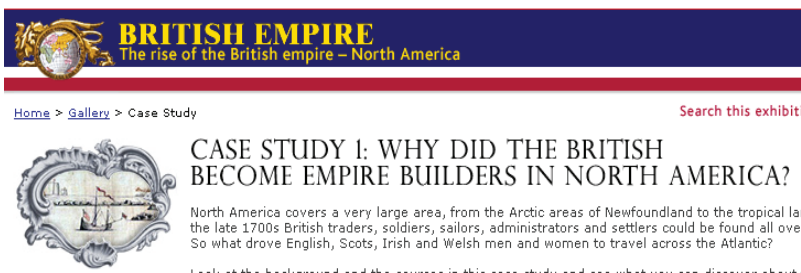

Figure 5. Example of an enquiry question for an education resource

Figure 6. Education workshop at The National Archives

be learned, because making students think about the information they are working with is the best way to ensure it is encoded into long term memory and retained for learning. This provides an opportunity for educators in archives to develop activities and resources which show the role of the archive in the process of historical enquiry and the value of original documents in developing deep learning by making students think and actively engage with material. The structuring of activities is crucial therefore to ensure the desired outcomes are achieved.

The National Archives has developed a particular approach over the past 25 years which has been recognised internationally as highly effective and engaging.

One of the most powerful ways to engage students in learning is to stimulate their natural curiosity with an initial stimulus activity based around a document. This can be a report, a letter, a photograph or other type of image but should be intriguing and provide opportunities for students to make observations and inferences before developing questions for further study. One particularly effective technique is the “flash reveal” where an image is flashed up on a projection board for no more than a second and students are then asked “What did you see?” Responses are gathered into a list ready to be discussed and the picture is then distributed for close study. Students naturally begin to discuss the image as they try to identify features which were listed, showing that their curiosity has already been stimulated by the initial “flash”. The list of responses is then used as a device to interrogate the image in close detail and discussed. A second opportunity to discuss is provided by the question “What did you miss?” so that further observations are made. Students are asked to decide on the most important observations and then make inferences from these before developing questions that they would like to investigate further.

Similar activities can be done with written documents through a 3 step process of allowing the students to look at it for only 10 seconds and to focus on the materiality of the document and how it has been made; then for 1 minute to focus on key features such as names, dates, places or other details that they recognise; and finally for 5 minutes where they focus on the content and think how it relates to what they already know.

These types of activity are particularly powerful as they stimulate observation and thinking and often encourage recall of existing knowledge. They also set up an enquiry for further investigation. The remainder of the workshop then requires students to investigate a range of other documents to find evidence to help them develop an answer to the overall enquiry question. They will often work in small groups to focus on a particular document for a period, working through a series of guiding questions that aims to help them identify evidence for their enquiry. By rotating around the room to look at and discuss different documents, the students collectively build a body of evidence to help them construct their answers which are shared and compared in a plenary session. The presence of real documents, as well as facsimiles for handling, firmly establishes an understanding of what the historical process entails in a way that textbook based activities often fail to do. Teachers frequently comment that the experience is transformative for their students in helping them to understand that History is an active investigation rather than a set narrative.

This approach is replicated in both the online sessions which are taught live into classrooms around the country from the learning centre in London, and in the web resources which are

available for teachers and students to access and use freely. All activities have a clear enquiry question and a selection of documents to enable students to investigate the question for themselves. Supporting information and teachers' notes are also provided together with links to the curriculum and external links to other resources.

THE NATIONAL ARCHIVES

Home > Education > Classroom resources > What methods did the Suffragettes use to gain the vote?

Lesson at a glance

Suitable for: [Key stage 3](#), [Key stage 4](#), [Key stage 5](#)

Time period: [Early 20th Century 1901-1918](#)

Curriculum topics: [Political and social reform](#)

Suggested inquiry questions: What do these documents reveal about the tactics of the Suffragette campaign? How can these documents be used to find out about the role of Suffragette Emily Davison?

Potential activities: Explore other documents on the Suffragette movement found in our collection called Suffragettes on File. Write profiles of: Millicent Fawcett, Mary Richardson, Sophia Duleep Singh, Emily Pethick Lawrence, and Annie Kenney. Research the terms of the Representation of the People Act 1918. Compare and contrast the Suffragette movement with the Chartist movement of the 1840s.

Download: [Lesson pack](#)

What methods did the Suffragettes use to gain the vote?

Political reform in 20th century Britain

Tasks Background Teachers' notes External links Connections to curriculum

Throughout the nineteenth century, women played a prominent role in the fight for political rights. In the second half of the century, three major acts were passed extending political rights – but not to women. Women made only limited progress towards being able to control their own affairs and they did not have the right to vote.

Figure 7. Digital lesson from The National Archives website

Ἱστορία is the Greek origin from which the word History is derived. While it has now come to mean story, its original meaning was enquiry and this provides the key to understanding the nature of History as a subject.

History as a narrative account of past events is closed and implies that there is an agreed 'truth' which can be transmitted from historian to teacher to student. It suggests that History is scientific, with a hypothesis that can be tested and proven over and over again with the same outcome. However, the problem with this coverage model is that it provides no opportunity for students to encounter History as a process and it leads to serious misconceptions about what historians do and how we know about the past. In Rich Encounters with the Past, the most recent report by the Office for Standards in Education (OFSTED), about the teaching of History in schools in England and Wales it was noted that:

"In most schools, pupils had misconceptions about how historians and others study the past and construct their accounts."

The report recommends that:

"Schools should ensure pupils develop meaningful and increasingly complex knowledge about how historians and others study the past and construct their accounts."

It is a recognition that simply imparting a narrative about the past is insufficient for students. It neither helps them develop a true understanding of the past nor of themselves as actors in the present. To offer History as a single narrative is to deny the diversity of experience that we have today and that people had in the past. History is complex and complicated because it is about people, who are themselves complex and complicated. Despite the trend towards defining the study of the past as a social science, History is not scientific. It is a humanity, an art even. It is a construct that evolves as society evolves and as historians undertake new research into the activity of the past that is preserved in archival collections. In addition, historians are

not dispassionate channels of knowledge. They are storytellers with all of the cultural, political, religious, social and emotional influences that drive their interest in the past and motivate the desire to bring it to their audience. If we are to enable students to understand the diversity and complexity of humanity, then and now, we must enable them to do History rather than just learn it. They must understand about the archive. Where it comes from, how it is created and what historians do with it. They must learn to ask questions and devise investigations with original documents to discover the evidence that allows them to construct and provide answers.

In effect they must realise that History is a verb, and the archive is the toolbox that enables them to write it for themselves.

References

- Adams, 1883 – Adams C.K. On Methods of Teaching History. – Boston, 1883.
- Brandsford, 2005 – Brandsford J., Donovan S. How Students Learn – National Academies Press, 2005.
- Calder, 2006 – Calder L. Uncoverage: Toward a Signature Pedagogy for the History Survey. – Journal of American History, 2006.
- OFSTED, 2023 – OFSTED Rich Encounters with the Past. – [electronic resource] // URL: <https://www.gov.uk/government/publications/subject-report-series-history/rich-encounters-with-the-past-history-subject-report>. (access date: 13.07.2023)
- Price, 1968 – Price M. History in Danger – History, London, 1968
- Riley, 2000 – Riley M. Into the key stage 3 history garden: choosing and planting your enquiry questions. – Teaching History, London 2000
- The National Archives Education website – [electronic resource] // URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/>
- Tosh, 2010 – Tosh J. The Pursuit of History – Harlow, 2010.
- Willingham, 2009 – Willingham D. Why Don't Students Like School – University of Virginia, 2009.

УДК / UDC 371.311.4

Құжаттанушы және архивші мамандарды даярлауда тәжірибеге бағдарланған тәсіл

Нұрзипа Көмешбайқызы Алпысбаева¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы, тарих факультетінің доценті, т.ғ.к.

Аннотация. Мақалада архив ісі және құжаттану саласындағы мамандарды даярлауда тәжірибеге бағытталған тәсілді қолдану мәселелері талданады. Осы саладағы студенттерді даярлаудың құзыреттілік моделінің өзекті аспектілері зерттеледі. Дуальды оқыту тәжірибеге бағытталған оқытудың бір түрі ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: тәжірибеге бағдарланған тәсіл, практика, кәсіптік құзыреттілік, дуальды оқыту, мамандардың бәсекеге қабілеттілігі, білім беру бағдарламасы.

Практико-ориентированный подход в подготовке специалистов документоведов и архивистов

Нурзипа Кумишбаевна Алпысбаева¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, Алматы, доцент исторического факультета, к.и.н.

Аннотация. В статье анализируются проблемы применения практико-ориентированного подхода для подготовки специалистов в сфере архивного дела и документоведения. Исследуются актуальные аспекты компетентностной модели подготовки студентов в этой области. Дуальное обучение рассматривается как одна из форм практикоориентированного обучения.

Ключевые слова: практико-ориентированный подход, практика, профессиональные компетенции, дуальное обучение, конкурентоспособность специалистов, образовательная программа.

A practice-oriented approach in the training of document specialists and archivists

Nurzipa K. Alpysbaeva¹

¹Kazakh National University named after Al-Farabi, Kazakhstan, Almaty, Associate Professor of the Historical Faculty, Candidate of Historical Sciences

Abstract. The article analyzes the problems of applying a practice-oriented approach to the training of specialists in the field of archival science and documentation. The current aspects of the competence model of student training in this field are investigated. Dual training is considered as one of the forms of practice-oriented learning.

Keywords: practice-oriented approach, practice, professional competencies, dual training, competitiveness of specialists, educational program.

Қазіргі кезеңде білім беру үдерісін жаңғыртудың басымдылық және маңызды бағыттарының бірі оқытудың тиімді әдістерін іздеу болып табылады. Білім алушылардың еңбек нарығында сұранысқа ие кәсіби дағдылары мен құзыреттерін қалыптастыру нақты білім беру технологияларын, әдістері мен тәсілдерін таңдаумен байланысты. Осыған орай тәжірибеге бағытталған оқытуға деген қызығушылық қайта жандануда.

Тәжірибеге бағдарланған оқыту – бұлоқытудың біртүрі, оның басты мақсаты білім алушылардың практикалық жұмысының кәсіби құзыреттілігін, сондай-ақ алынған құзыреттердің іс жүзінде қайда, қалай және не үшін қолданылатынын түсінуді қалыптастыру. Оқытудағы тәжірибеге бағытталған тәсіл мамандарды даярлаудың негізгі міндеттерінің бірі - еңбек нарығында бәсекеге қабілетті тұлғаның кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін жағдай жасау. Сондықтан, қазіргі таңда жоғарғы оқу орындарында мамандарды кәсіби тұрғыда даярлауда оқытудың тәжірибеге бағдарланған тәсілін күшейту мәселесі өзекті болып отыр.

Зерттеуші ғалымдар арасында құзыреттілік тәсіл мен тәжірибеге бағытталған оқыту мәселесіне әр түрлі көзқарастар қалыптасты. Мысалы, Ю. Ветров пен Н. Клушина тәжірибеге бағытталған оқытуды оқу, өндірістік және диплом алдындағы практика барысында студенттерді кәсіби ортаға бейімдеу кезіндегі кәсіби тәжірибесін қалыптастырумен байланыстырады (Ветров, 2002: 43). Ал, Т.Дмитриенко (Дмитренко, 2002: 55), П. Образцов, М. Виденский, А. Уман тәжірибеге бағдарланған оқыту кәсіптік-бағдарланған оқыту технологияларын және бейінді мен бейінді емес пәндерді контексттік (кәсіптік бағытталған) зерделеу мүмкіндіктерін пайдалану негізінде болашақ кәсіптік қызметтің фрагменттерін модельдеу әдістемелерін пайдалануды көздейді деп тұжырымдайды (Образцов, 2004: 144).

Ф. Ялалов іс-әрекеттік-құзыреттілік парадигмасын қалыптастырды, оған сәйкес тәжірибеге бағдарланған білім кәсіби және әлеуметтік маңызды құзыреттіліктерге қол жеткізу мақсатында білім, білік, дағдыдан басқа практикалық қызмет тәжірибесін алуға бағытталған (Ялалов, 2008: 90). С.С. Полисадов тәжірибеге бағытталған оқыту іргелі жалпы білім беру мен кәсіптік-қолданбалы дайындықтың оңтайлы үйлесіміне негізделуі тиіс деп пікірін білдірді (Полисадов, 2014: 23). Э. Зеер құзыреттілік маманның білімі мен тәжірибесінің едәуір көлемінің болуын емес, жинақталған білім мен дағдыларды өз уақытында өз кәсіби функцияларын жүзеге асыру барысында қолдануды ұсынды (Зеер, 2005: 76).

Ал, зерттеуші В.С. Просалова тәжірибеге бағытталған білім берудің төрт тәсілін анықтайды (Просалова, 2003):

1) Нақты кәсіби құзыреттіліктерге меңгеру мақсатында студенттің оқу, өндірістік және диплом алдындағы тәжірибелерін ұйымдастыру.

2) Студенттердің болашақ кәсіби қызметі үшін маңызды жеке қасиеттерін, сондай-ақ дайындық бейіні бойынша кәсіби міндеттерді сапалы орындауды қамтамасыз ететін білім, білік және дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін кәсіптік-бағдарланған оқыту технологияларын енгізу.

3) Университетте білім беру бейініне сәйкес нақты ғылыми-практикалық және тәжірибелік-өндірістік жұмыстарды шешу мақсатында студенттерді кәсіби жұмыспен қамтудың инновациялық нысандарын құру.

4) Студенттің университетте оқудың барлық уақытында кәсіби құзыреттілікке ие болу мотивациясы мен саналы қажеттілігін қалыптастыру мақсатында оқу пәндерін оқу

кезінде білім, білік және тәжірибе алу үшін жағдай жасау. Аталған тәсілдер мамандық бойынша нақты міндеттерді шешу үшін құзыреттіліктер арқылы іске асырылады

Шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде тәжірибеге бағытталған оқытудың шетелдік модельдері университеттің, компанияның және студенттің белсенді серіктестігіне негізделгенін зерттейді (Fuller, 2003: 407; Lave, 1991). Шетелдік зерттеушілердің еңбектерін талдау негізінде олардың практикалық кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға, студенттердің өзіндік жұмысына шешуші мән беретіндігі байқалды.

Қазақстандық тарихнамада Б.Н. Игенбаева жоғары оқу орындарында тәжірибеге бағдарланған оқыту моделінің үш типологиясын анықтап көрсетеді (Игенбаева, 2024: 118). Біріншіден, жұмыс орнында өткізілетін және кәсіптік білім беруді қамтитын оқыту: өндірістік, диплом алдындағы практика, сэндвич білімі, міндетті кәсіптік практика клиникада тағылымдама, дуальды оқыту, қолданбалы бакалавриат, кафедра филиалдары. Екіншіден, жобалық жұмыс тәжірибесі – жобалық оқыту. Мұндай оқыту түрлеріне қысқа мерзімді далалық практикалар, тағылымдамалар, кәсіпкерлік, қоғамға қызмет көрсету (service learning), ғылыми зерттеулер және жобалық тапсырмалар жатады. Үшіншіден, қолданбалы зерттеу жобаларын, консалтингтік жобаларды іске асыру, бизнес үшін жаңа шешімдерді әзірлеу және т. б. арқылы университет пен серіктес компаниялар арасындағы серіктестік қатынастар.

Ал, Г. Ташкеева ұжымдық мақалаларында «ЖОО-да тәжірибеге бағдарланған оқытуды іске асыру, біріншіден, тәжірибе мен өмірдің қажеттіліктеріне жақындауға бағытталған, екіншіден, бәсекеге қабілетті мамандарды мақсатты түрде қалыптастыру үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді»- деп пайымдайды (Ташкеева, 2016: 106). С. Рахметуллинаның ұжымдық мақалаларында тәжірибеге бағытталған білім беру кәсіби құзыреттілікті, практикалық тәжірибені барынша дамыту үшін университет пен оның серіктестерінің өзара іс-қимылы ретінде түсіндіріледі. Авторлардың пікірінше бір жағынан өңірдегі кәсіпорындарымен және бизнес-құрылымдарымен, екінші жағынан жетекші университеттермен және ғылыми орталықтармен желілік ынтымақтастық білім беру бағдарламаларының қызметін күшейтуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, қазіргі заманың сұраныстарына қарай SPOD, VUCA-және Bani әлемдерінің тұжырымдамалары қарастырылған (Рахметуллина, 2023: 415).

Сонымен, жоғары білім беру жүйесінде оқытуға тәжірибеге бағдарланған тәсілді енгізудің ерекшелігі, ол болашақ мамандардың кәсіби қызметі үшін қажетті студенттердің білімі мен практикалық, жалпы мәдени және әлеуметтік құзыреттіліктерінің іргелі ғылыми базасын қалыптастыруды біріктіруге мүмкіндік береді.

«Архивтану, құжаттану және құжаттамалық қамтамасыз ету» бағытында мамандарды даярлауда тәжірибеге бағытталған тәсілді қолдану ерекше сипатқа ие. Соңғы жылдары осы саладағы білім беру бағдарламалары «Ұлттық біліктілік шеңбері» (2016), «Архив ісі және құжаттаманы басқару саласындағы салалық біліктілік шеңбері» (2016), «Ұлттық архив қорының сақталуын қамтамасыз ету» кәсіптік стандарттарды, мемлекеттік бағдарламаларды, еңбек нарығының сұраныстарын ескере отырып әзірленді, сондай-ақ, түлектердің кешенді құзыреттерін қалыптастыруға бағытталды.

«6B03204-Архивтану, құжаттану және құжаттамалық қамтамасыз ету», «6B03208-Сандық архивтану және құжаттану» білім беру бағдарламалары құзыреттілік тәсілге және модулдік принципке негізделген. Құзыреттілік тәсіл білім берудің тәжірибелік (практикалық) бағдарлануын, оның пәндік-кәсіби аспектісін, тәжірибенің рөлін, білімді іс жүзінде жүзеге асыру, өндірістік міндеттерді шешу қабілеттерін күшейтеді.

Бакалавр даярлау бағытының негізгі оқу жоспарының модульдерін игеру кезектілігі мынадай аспектілерге негізделеді: Оқытудың бастапқы кезеңінде (1–2 семестрлер) студенттің жалпы әлеуметтік-гуманитарлық дайындығына бағытталған және жалпы

мәдени құзыреттіліктердің қалыптасуына негіз болатын әлеуметтік-мәдени даму және әлеуметтік-саяси білім, инструменталды модульдері игеріледі.

Негізгі оқу жоспарының екінші компоненті-кәсіби цикл модульдері, 2–5 семестрден бастап біртіндеп игеріле бастайды және студенттің кәсіби дайындығының теориялық негізін құрайды. 6–8 семестрде кәсіби білімді, іскерлікті және дағдыларды тереңдетуге және нақтылауға бағытталған модульдер игеріледі. Бұл модульдер студенттің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырады. Оқытудың маңызды құрамдас бөлігі – 2, 4, 6 және 8 семестрде теориялық курстарды аяқтағаннан кейін кезең-кезеңімен өткізілетін және студенттерге алған теориялық білімдерін іс жүзінде іске асыру тәжірибесін жинақтауға мүмкіндік беретін кәсіптік (оқу және өндірістік) практика болып табылады. Модульдер оқу жоспарының, оқу циклінің логикалық аяқталған бөлігі, белгілі бір дағдылар мен білімді қалыптастыратын оқу бағдарламасының құрылымдық элементі.

Жалпы білім беретін пәндер, базалық және бейіндік пәндер циклдері бойынша модульдерді қалыптастыру мынадай қағидаттар негізінде жүзеге асырылды:

1. пәнаралық тәсіл;
2. сабақтастық принципі;
3. құзыреттілік тәсіл.

Бакалавриаттағы білім беру бағдарламалары тәжірибелік-бағытталған сипатқа ие, яғни басымдылық практикалық және лабораториялық сабақтарға берілген.

Магистратурада білім беру бағдарламасы модульдік принцип бойынша әзірленді. Жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім берудің білім беру бағдарламасының ғылыми құрамдас бөлігі ғылыми зерттеулерден, ғылыми / әдіснамалық жарияланымдар дайындаудан және магистр ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация жазудан қалыптастырылады. Бағдарламаның міндетті модульдері (базалық және бейіндік пәндер циклі) ғылыми-зерттеу қызметінің іргелі ғылыми негізі мен дағдыларын, ғылыми ой мен әлеуметтік қажеттіліктерді дамытудағы тенденцияларға сәйкес келетін міндеттерді жеке шешуге бағытталған.

Тәжірибеге бағытталған оқытудың құрамдас бөліктерінің бірі студенттердің кәсіби қызметте практикалық тәжірибесі болып табылады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сай, «кәсіптік практика – болашақ кәсіптік қызметпен байланысты белгілі бір жұмыс түрлерін орындау процесінде теориялық білімдерді, дағдыларды бекітуге, практикалық машықтар мен құзыреттерді иемденуге және дамытуға бағытталған оқу қызметінің түрі («Білім туралы» туралы Заң, 2007).

«6B03204-Архивтану, құжаттану және құжаттамалық қамтамасыз ету», «6B03208-Сандық архивтану және құжаттану» білім беру бағдарламаларының оқу жоспарына сай кәсіптік практика түрлеріне жатады: оқу (2 семестр, көлемі 2 кредит), өндірістік (4 семестр, көлемі 5 кредит, 6 семестр -4 кредит, 8 семестр -8 кредит) және диплом алды практика (8 семестр, көлемі 8 кредит). Білім алушылар практикадан өту кезеңінде белгілі бір құзыреттерді игереді. Осы тәжірибелерден өту нәтижесінде студенттер құзыреттер кешенін білуі, икемдеуі және меңгеруі керек.

Сондай-ақ, білім беру бағдарламаларының білім алушылары оқу, өндірістік, диплом алды, ғылыми-зерттеу тәжірибелері архив мекемелері (ҚР Ұлттық архиві, ҚР Орталық мемлекеттік архиві, ҚР Орталық мемлекеттік кинофотоқұжаттар және дыбыс жазбалары архиві, ҚР Орталық мемлекеттік ғылыми-техникалық құжаттама архиві, ҚР Президенті Архиві, Алматы қаласының Орталық мемлекеттік архиві, Алматы облысының мемлекеттік архиві) мен мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарда («Қазселденқорғау» ММ (Мемлекеттік тілді дамыту, архив және құжаттамамен қамтамасыз ету секторы), Алматы қаласының білім беру басқармасы, «Хоум» кредит банкі, «Хабар агенттілігі» және т. б.) өтеді. Қазіргі уақытта 50-ге жуық кәсіптік тәжірибелер өту туралы келісім-шарт архив

мекемелері мен мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдармен жасалынған. Жыл сайын университеттің мансап және бизнес бөліміне студенттерді практикаға және одан әрі жұмысқа тартқысы келетін мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардан өтінімдер түседі. Студенттердің басым көпшілігі практикадан өткен ұйымдарға жұмысқа орналасады.

Тәжірибеге бағытталған оқытудың келесі бағыты дуалды білім беру жүйесі. Дуальды оқытуды қолдану білікті мамандардың теориялық және практикалық дайындығын үйлестіру қажеттілігіне байланысты. Бұл ретте, әдетте, мамандарды даярлаудың теориялық бөлігі білім беру ұйымы базасында, ал практикалық бөлігі өндірісте іске асырылады.

2016 ж. 21 қаңтарда «Дуальды оқытуды ұйымдастыру Ережелері» бекітілді (Дуальды оқытуды, 2016). Осы ережеге сай «Дуальды оқыту дегеніміз кәсіпорынның (ұйымның), оқу орнының және білім алушының тең жауапкершілігі кезінде білім беру ұйымындағы оқытуды білім алушыларға жұмыс орындарын ұсынып және өтемақы төлемін төлей отырып, кәсіпорындағы (ұйымдағы) өндірістік оқыту мен кәсіптік практиканың міндетті кезеңдерімен ұштастыратын кадрлар даярлау нысаны» (1 тарау).

2016 ж. бастап білім беру бағдарламалары бойынша дуалды оқыту жүйесі іске қосылуда. 2016 ж. бастап білім беру бағдарламалары бойынша дуалды оқыту жүйесі іске қосылуда. Университет және ҚР Президент архивімен «Дуалды білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы» шарт жасалынды, 2022 ж. аталмыш шарт жағартылды (Дуалды білім беру, 2022).

Мамандық студенттері, магистранттары мен докторанттарының дәріс және практикалық сабақтары ҚР Президент архиві базасында өтеді. «Архив-2025» бағдарламасының негізгі бағыттары мен міндеттерін жүзеге асыру мақсатында 2019 ж. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Президент Архивінде «Архив ісі және құжаттану» оқу-өндірістік кафедрасы ашылды. Өндірістің базасында осындай кафедраның ашылуы болашақта студенттер, магистранттар мен докторанттардың теориялық білімдерін іс жүзінде практикамен ұштастыруымен қатар үлкен оқу – әдістемелік орталығына айналатыны сөзсіз.

Студенттер мен магистранттарға арналған практикалық сабақтар білім алушылардың білімін тексеруге және кәсіби дағдыларды алуға ғана емес, сонымен қатар кәсіби ортамен танысуға және болашағының басымдықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Келешекте кәсіби тәжірибе базаларын, әлеуметті серіктестердің мекемелерінде үздіксіз өндірістік оқытуды жүргізуді, мамандарды даярлауда жұмыс берушілерді тартуды, емтихан комиссиясының жұмысына жұмыс берушілерді қатыстыруды, негізгі оқу бағдарламаларына сараптама жасауды, оқу жоспарларын түзетуді, оқу құралдары мен оқулықтарын рецензиялау, ғылыми жобаға қатыстыруды кеңейту, жұмыс берушілермен кәсіби білікті кадрлық әуелетті қалыптастыру - мамандықты сапалы даярлауда оқу үрдісінің негізі бағыттарының бірі болып табылады.

Дуальды оқытудың артықшылықтарына жатады:

- жұмыс берушілердің қажеттіліктерін ескере отырып, түлектердің едәуір санын жұмысқа орналастыру;
- білім беру үдерісінің тәжірибеге бағдарлануы;
- мамандарды даярлауға, бизнес тарапынан оқыту процесін бірлесіп қаржыландыруға арналған бюджеттік шығыстарды қысқарту;
- оқу үдерісіне жұмыс берушілерді, яғни практиктерді тарту;
- білім беру үрдісін материалдық-техникалық жабдықтармен қамтамасыз ету;
- жұмыс берушілердің нақты қажеттіліктеріне сәйкес мамандарды даярлау;
- оқу орнының іргелі білім беруге шоғырлануы;

- білім алушылардың кәсіби ортаға бейімделуі;
- кәсіпорындағы практикалық қызмет барысында кәсіби, әлеуметтік, ұйымдастырушылық, психофизиологиялық бейімделуі.
- кафедраның кәсіпорындармен тиімді өзара іс-қимыл жүйесін құру;
- еңбек нарығында түлектердің бәсекеге қабілеттілігі мен кәсіби құзыреттілігін арттыру;
- жұмыс берушілердің қажеттіліктерін жүйелі мониторингілеу;
- жұмыс берушілермен бірге ғылыми-зерттеу жобаларға қатысу.

Яғни, жұмыс беруші серіктестік ретінде нарық заманында бәсекелестікке төтеп бере алатын, жаңа инновациялық бағдарламаларды меңгеруге дайын мамандарды бірлесіп отырып даярлау білім беру жүйесінің сапасын арттыратындығы сөзсіз.

Тәжірибеге бағытталған оқытудың мәні студенттерді кәсіби салаға икемдеу, шығармашылық қасиеттерін жүзеге асыру, жеке тұлға ретінде қалыптастыру. Тәжірибеге бағытталған тәсілдің ерекшелігі-студенттердің құзыреттілікті игеруімен қатар білім берудің іргелі ғылыми базасын құруға ықпал етеді. Теориялық білімнің негіздерін меңгерген, сондай-ақ оларды практикада қолдануды үйренген түлек еңбек нарығында табысты және сұранысқа ие маман бола алады. Осылайша алынған кәсіби құзыреттер ЖОО түлектерін еңбекпен әлеуметтендірудің маңызды шарты болып табылады. Тәжірибеге бағдарланған тәсіл жұмыс берушілердің жұмысына қойылатын талаптарға сәйкес қажетті құзыреттерді қалыптастырады және архив мекемелері мен құжаттамалық қамтамасыз ету салаларында мамандардың бәсекеге қабілеттілігі мен ұтқырлығын арттырады.

Әдебиеттер

«Білім туралы» туралы Заңы, 2007 – «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы [Электронды ресурс] https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (қаралған күні: 04.09.2024)

Ветров, 2002 – Ветров Ю., Клушина Н. Практико-ориентированный подход. Высшее образование в России, 2002. № 6. - С. 43–46.

Дмитренко, 2002 – Дмитренко Т.А. Профессионально-ориентированные технологии в системе высшего педагогического образования как педагогическая проблема. Alma Mater, 2002. № 7. - С. 55–56.

Дуалды білім беру, 2002 – «Дуалды білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы» 21 қараша 2022 ж.

Дуальды оқытуды, 2016 – «Дуальды оқытуды ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 21 қаңтардағы № 50 бұйрығы [Электронды ресурс]. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013422> (қаралған күні: 04.09.2024)

Зеер, 2005 – Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход. М.: Академия, 2005. - 211 с.

Игенбаева, 2024 – Игенбаева Б.Н., Смыкова М.Р., Шильдибеков Е.Ж. Разработка модели практико-ориентированного обучения в вузе как неотъемлемое условие эффективной подготовки специалистов. Вестник КазНПУ им. Абая. Серия: Педагогические науки, 2024. №1(81). -115-135.

Образцов, 2004 – П.И., Виленский М.Я., Уман А.И. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: учебное пособие. под ред. В.А. Слостенина. М.: Педагогическое общество России, 2004. - 144 с.

Полисадов, 2014 – Полисадов С.С. Практико-ориентированное обучение в вузе. Известия Томского политехнического университета. - 2014. - № 2. - С. 23.

Просалова, 2003 – Просалова В.А. Концепция внедрения практико-ориентированного подхода. Наукоедение. Интернет-журнал [Электронды ресурс]. <http://nauko-vedenie.ru/pdf/10pvn313.pdf>. (қаралған күні: 04.09.2024)

Рахметуллина, 2023 – Рахметуллина С.Ж., Конурбаева Ж.Т., Суrowa Д.С. Практико-ориентированное образование как ответ на вызовы современного мира. Вестник университета «Туран», 2023. № 3(99). – С. 415 -425.

Ташкеева, 2016 – Ташкеева Г. К., Сариева А. К., Идрисов С. Н., Абыканова Б. Т. Организация практико-ориентированного обучения в ВУЗе. Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки, 2016. №07. - С. 106-111

Ялалов, 2008 – Ялалов Ф.Г. Деятельностно-компетентностный подход к практико-ориентированному образованию. Высшее образование в России, 2008. № 1. - С. 89–93.

Fuller, 2003 – Fuller A. & Unwin L. (2003). Learning as apprentices in the contemporary UK workplace: creating and managing expansive and restrictive participation, Journal of Education and Work. – 16(4), 407–426 [Электронды ресурс]. <https://DOI:10.1080/1363908032000093012>. (қаралған күні: 02.09.2024)

Lave, 1991 – Lave J., & Wenger E. (1991). Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. Cambridge: University of Cambridge Press [Электронды ресурс]. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511815355>. (қаралған күні: 01.09.2024)

References

«Bilim turaly» егкфдн Яфтнб 2007 – «Bilim turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 2007 zhylygy 27 shildedegi № 319 Zagy [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319 “on education”] [electronic resource] https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (access date: 04.09.2024) (in Kazakh)

Vetrov, 2002 – Vetrov Ju., Klushina N. Praktiko-orientirovannyj podhod. Vysshhee obrazovanie v Rossii [A practice-oriented approach. Higher education in Russia], 2002. № 6. - S. 43–46. (in Russian)

Dmitrenko, 2002 – Dmitrenko T.A. Professional’no-orientirovannye tehnologii v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya kak pedagogicheskaja problema [Professionally oriented technologies in the system of higher pedagogical education as a pedagogical problem]. Alma Mater, 2002. № 7. - S. 55–56. (in Russian)

Dualdy bilim beru, 2002 – «Dualdy bilim beru salasyndagy yntymaqtastyq turaly» [On cooperation in the field of dual education] 21 qarasha 2022 zh. (in Kazakh)

Dual’dy oqytudy, 2016 – «Dual’dy oqytudy ujymdastyru qagidalary bekitu turaly» [On approval of the rules for organizing dual training] Qazaqstan Respublikasy Bilim zhәне ғылым ministriniң 2016 zhylygy 21 қаңтардағы № 50 бұйрығы [electronic resource]. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013422> (access date: 04.09.2024) (in Kazakh)

Zeer, 2005 – Zeer Je.F., Pavlova A.M., Symanjuk Je.Je. Modernizacija professional’nogo obrazovaniya: kompetentnostnyj podhod [Modernization of vocational education: a competence-based approach]. M.: Akademija, 2005. - 211 s. (in Russian)

Igenbaeva, 2024 – Igenbaeva B.N., Smykova M.R., Shil’dibekov E.Zh. Razrabotka modeli praktiko-orientirovannogo obuchenija v vuze kak neot#emlemoe uslovie jeffektivnoj podgotovki specialistov [Development of a model of practice-oriented education at a university as an essential condition for effective training of specialists]. Vestnik KazNPU im. Abaja. Serija: Pedagogicheskie nauki, 2024. №1(81). -115-135. (in Russian)

Obrazcov, 2004 – P.I., Vilenskij M.Ja., Uman A.I. Tehnologii professional’no-orientirovannogo obuchenija v vysshej shkole: uchebnoe posobie [Technologies of professionally oriented

education in higher education: a textbook]. pod red. V.A. Slastenina. M.: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2004. - 144 s. (in Russian)

Polisadov, 2014 – Polisadov S.S. Praktiko-orientirovannoe obuchenie v vuze [Practice-oriented university education]. Izvestija Tomskogo politehnicheskogo universiteta, 2014. № 2. - S. 23. (in Russian)

Prosalova, 2003 – Prosalova V.A. Konceptija vnedrenija praktiko-orientirovannogo podhoda [The concept of implementing a practice-oriented approach]. Naukovedenie. Internet-zhurnal [electronic resource]. <http://nauko-vedenie.ru/pdf/10pvn313.pdf>. (access date: 04.09.2024) (in Russian)

Rahmetullina, 2023 – Rahmetullina S.Zh., Konurbaeva Zh.T., Surova D.S. Praktiko-orientirovannoe obrazovanie kak otvet na vyzovy sovremennogo mira [Practice-oriented education as a response to the challenges of the modern world]. Vestnik universiteta «Turan», 2023. № 3(99). – S. 415 -425. (in Russian)

Tashkeeva, 2016 – Tashkeeva G. K., Sarieva A. K., Idrisov S. N., Abykanova B. T. Organizacija praktiko-orientirovannogo obuchenija v VUZe [Organization of practice-oriented education at the University]. Sovremennaja nauka: aktual'nye problemy teorii i praktiki. Serija: Gumanitarnye nauki, 2016. №07. - S. 106-111 (in Russian)

Jalalov, 2008 – Jalalov F.G. Dejatel'nostno-kompetentnostnyj podhod k praktiko-orientirovannomu obrazovaniju [Activity-competence approach to practice-oriented education]. Vysshee obrazovanie v Rossii, 2008. № 1. - S. 89–93. (in Russian)

Fuller, 2003 – Fuller A. & Unwin L. (2003). Learning as apprentices in the contemporary UK workplace: creating and managing expansive and restrictive participation, Journal of Education and Work. – 16(4), 407–426 [electronic resource]. <https://DOI:10.1080/1363908032000093012>. (access date: 02.09.2024) (in Russian)

Lave, 1991 – Lave J., & Wenger E. (1991). Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. Cambridge: University of Cambridge Press [electronic resource]. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511815355>. (access date: 01.09.2024) (in English)

УДК / UDC 351.858

ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» бағдарламасының Қазақстандағы Ұлттық комитетінің қызметі туралы

Газиза Құдайбергеновна Нұрғалиева¹

¹Астана қаласындағы Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасы, Қазақстан, Астана, директоры, Қазақстан Республикасындағы ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» бағдарламасы Ұлттық комитетінің төрайымы.

Аннотация. Мақалада автор ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» бағдарламасы туралы жалпы ақпарат береді. Бағдарламаның басты міндеттерінің бірі – Дүниежүзілік деректі мұраны насихаттау, қорғау, деректерге жалпыға бірдей және тұрақты қол жеткізуді қамтамасыз ету. Мақалада бағдарламаның, оның ішінде Ұлттық комитеттің жұмыс тәжірибесі қарастырылып, Қазақстаннан бағдарламаға енген деректі мұралар сипатталған.

Түйін сөздер: бағдарлама, деректі мұра, ұлттық деректі мұра тізімдері, жазбаша мұраға қолжетімділікті қамтамасыз ету, жазбаша мұраны сақтау және қорғау.

О деятельности Национального комитета Казахстана по реализации программы ЮНЕСКО «Память мира»

Газиза Кудайбергеновна Нурғалиева¹

¹Национальная академическая библиотека Республики Казахстан в Астане, Казахстан, Астана, директор, Председатель Национального комитета программы ЮНЕСКО «Память мира» в Республике Казахстан.

Аннотация. В статье автор дает общую информацию о программе ЮНЕСКО «Память мира». Одной из основных задач программы является популяризация и защита Всемирного документального наследия, обеспечение всеобщего и постоянного доступа к данным. В статье рассматривается опыт работы программы, в том числе Национального комитета, и описывается документальное наследие Казахстана, включенное в программу.

Ключевые слова: программа, документальное наследие, национальные списки документального наследия, обеспечение доступа к письменному наследию, сохранение и защита письменного наследия.

On the activities of the National Committee of Kazakhstan for the implementation of the UNESCO program “Memory of the World”

Gaziza K. Nurgaliyeva

¹National Committee of the National Academic Library of the Republic of Kazakhstan in Astana, Kazakhstan, Astana, director, Chairwoman, UNESCO Memory of the World Program in the Republic of Kazakhstan.

Abstract. In the article, the author provides general information about the UNESCO Memory of the World Program. One of the main objectives of the program is to popularize and protect the World Documentary Heritage, ensuring universal and permanent access to data. The article examines the experience of the program, including the National Committee, and describes the documentary heritage of Kazakhstan included in the program.

Keywords: program, documentary heritage, national lists of documentary heritage, ensuring access to written heritage, preserving and protecting written heritage

«Әлем жады» бағдарламасы – адамзаттың мәдени мұрасын сақтап, келешек ұрпаққа жеткізуді мақсат еткен ауқымды халықаралық бастама. Бұл бағдарлама 1992 жылы ЮНЕСКО-ның қолдауымен құрылып, әлемнің түкпір-түкпіріндегі аса құнды жазба мұраларын қорғауға бағытталған. Оның басты мәні – адамзат тарихының рухани және мәдени байлықтарын цифрлық форматта сақтап, оларды ұмыт қалудан және жойылып кетуден қорғау.

Әрбір ұлттың өзіндік рухани қазынасы бар, ол ғасырлар бойы қалыптасқан жазба ескерткіштер, құжаттар мен қолжазбалар арқылы жеткен. «Әлем жады» бағдарламасы осы байлықтарды бір ғана халықтың емес, бүкіл адамзаттың ортақ игілігіне айналдыруды көздейді. Құнды мұраларды сақтап, цифрландыру арқылы әлемнің кез келген түкпіріндегі адамдарға қолжетімді ету – осы бағдарламаның басты жетістіктерінің бірі.

Бағдарлама тізіліміндегі мұралардың едәуір бөлігі әлемнің түкпір-түкпіріндегі түрлі елдердің кітапханалары мен архивтері, мұражайлары мен арнайы сақтау қоймаларында сақталған.

Мұраларды сақтау да оңай емес. Себебі апаттық жағдайлар, көші-қон, сондай-ақ соғыс немесе тарихи жағдайларға байланысты көптеген әлем елдерінің құжаттық мұралары тәркілеу немесе талан-таражға түсіп, жоғалуда. Тіпті табиғи апаттарда деректі мұралар үшін қауіпті. Мысалы, су тасқыны мен өрттен келген зардап салдарынан мыңдаған құжаттар жойылып кетті. Тонау мен заңсыз сауда, тіпті сақтау шарттарының бұрыстығы мен уақытылы қаржыландырмау да деректі мұралардың жоғалуына тікелей әсер етуші факторлар қатарында. Осы уақытқа дейін көптеген мұралар біржола жоғалды, ал кейбірлері жойылып кету алдында тұр.

Осындай мәселелерді түсіну шұғыл шараларды қолға алуға әсер етті. Бұл дегеніміз – қолда қалған мұралардың көп бөлігін сақтап қалу үшін атқарылатын жұмыстар.

Бағдарлама мақсаттары:

- Дүниежүзілік құжаттық мұраны қорғау;
- Құжаттық мұраға пайдаланушылардың тең қолжетімділігін қамтамасыз ету;
- Құжаттық мұраның бар екендігі мен маңызы туралы жалпы түсінікті тарату;
- Бағдарламаны және оның жұмыстарын көпшілікке насихаттау.

«Әлем жады» бағдарламасы аясында халықаралық, аймақтық және ұлттық маңызы бар деректі мұраны тану қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар мұраның тізімі жүргізіліп, сәйкестендіру мақсатында арнайы таңбалы эмблема беріледі. Маңызды құжатты дүниежүзілік тізімге енгізу – бағдарламаны басқарушы орган, Халықаралық консультативтік комитеттің кандидатурасын бекіту және оны ЮНЕСКО-ның Бас директорының мақұлдауы арқылы жүзеге асады.

Деректі мұралардың тізілімі онлайн қолжетімді болуы керек. Неғұрлым көп ақпарат жинақталса, мұраларды қайтару мен қалпына келтіру және тиісті ұлттық заңнаманы

қабылдау мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады.

Тізілімдердің үш түрі бар: *халықаралық, аймақтық және ұлттық*. Барлық тізілімдерге дүниежүзілік маңызы бар материалдар енгізіледі; бұл ретте бір немесе басқа материал бірнеше тізілімге енгізілуі мүмкін. *Халықаралық тізілімге* іріктеу критерийлеріне сәйкес келетін барлық құжаттық мұралар кіреді, оны ХКК және ЮНЕСКО-ның Бас директоры мақұлдайды. *Аймақтық тізілімдерге* «Әлем жады» бағдарламасы бойынша белгілі бір аймақтық Комитет бекітетін құжаттық мұра енгізіледі. Тізбені аталатын аймақтық комитет жаңартады және жариялайды. *Ұлттық тізілімдерге* «Әлем жады» бағдарламасы жөніндегі ұлттық комитет немесе ЮНЕСКО істері жөніндегі мемлекеттің құжаттық мұрасы енгізіледі. «Әлем жады» бағдарламасы бойынша ұлттық комитеттер әрбір елде құрылады, онда ол орынды және барлық жағынан қолдауға ие болады. Бағдарламаның сәттілігі негізінен ұлттық комитеттердің белсенділігіне, бастамашылығына және ынтасына байланысты (Эдмондсон, 2002).

«Әлем жады» бағдарламасы бойынша белгілі бір елдегі комитет Бағдарламаны жалпы басқаруға және қадағалауға жауапты. Сонымен қатар:

- «Әлем жады» ұлттық тізілімін жасайды және жүргізеді, сондай-ақ тізілімге енгізу үшін деректі мұра объектілерінің номинацияларына жәрдемдеседі және бағалайды;
- «Әлем жады» халықаралық тізіліміне енгізу үшін ел атынан номинацияларды үйлестіреді және ұсынады;
- Ұлттық тізілімді құруға, жүргізуге және халықаралық тізілімге үлес қосуға қатысты үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдармен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істейді;
- «Әлем жады» бағдарламасының нақты жобалары мен іс-шараларына қатысты Үкімет пен жеке сектордың демеушілік қолдауын ынталандырады және іздейді;
- ЮНЕСКО істері жөніндегі ұлттық комиссиясымен және «Әлем жады» бағдарламасы бойынша өңірлік Комитетпен тығыз байланыста жұмыс істейді;
- Хатшылықпен үнемі байланыста болады.

«Әлем жады» бағдарламасы әртүрлі мемлекеттерге ұлттық мұраларын халықаралық деңгейде танытуға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде ұлттық тарих пен мәдениетті насихаттауға, олардың маңыздылығын көрсетуге ықпал етеді.

2023 жылы ЮНЕСКО-ның Атқарушы кеңесі бірауыздан 64 жаңа деректі топтаманы қосу туралы шешім қабылдады. Бағдарлама тізіміне 56 ел мен ұйымның жаңа деректі мұраларын енді. Қазіргі уақытта әлемнің барлық түкпірінен 494 деректі мұра жинағымен толықтырылған.

Мұраларды цифрландыру және интернетте жариялау құжаттық мұраларға адамзаттың қолжетімділігін арттырып, ЮНЕСКО-ның кітапханалар мен мұрағаттарға, мұражайларға және әлемнің дамымай қалған елдерінде қолдау көрсетеді.

Соңғы 30 жылда ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» бағдарламасы 94 елде ұлттық комитет құрды.

Қазақстан 1992 жылдан бастап Бағдарламаның мүшесі.

Бағдарлама Қазақстанның мәдениет саласындағы мемлекеттік саясатының негізгі басымдықтарына сәйкес келеді. Мемлекеттің саясаты әрқашан ЮНЕСКО-мен ынтымақтастыққа ашық.

Бүгінгі таңда «Әлем жады» бағдарламасының дүниежүзілік тізіліміне Қазақстан Республикасынан төмендегі құжаттар енгізілген:

- Қожа Ахмет Яссауи мен оның ізбасары Сүлеймен Бақырғанидің қолжазбалар жинағы (тамыз, 2003);
- «Невада-Семей» антиядролық қозғалысының құжаттары (маусым, 2005);

- Арал теңізін құтқару жөніндегі құжаттар (шілде, 2009).

Сондай-ақ талқылау сатысында – «Хандар шежіресі» қолжазбасы – түркі тілінің шағатай диалектісінде жазылған генеологиялық еңбегі тұр (шамамен 18 ғасыр; Халықаралық комиссияның бірінші кезеңінен өткен, комиссияның ескертпесі, ақпаратты толықтыру пысықталды).

Бағдарламаның еліміздегі Ұлттық комитеті мерзімді түрде ресми отырыстар өткізеді. Отырыстарда отандық ғалымдар мен қор сақтаушылар құжаттық құндылықтарды дүниежүзілік мәдени мұра тізіміне енгізу үшін кезекті номинацияларды ұсынып, талқылайды.

2023 жылы Қазақстан «Әлем жады» Ұлттық комитетінің құрамы жаңартылды. Комитетке ғалымдар, Ұлттық және мемлекеттік мұражайлардың, мұрағаттардың, кітапханалардың басшылары кіреді.

«Әлем жады» бағдарламасы шеңберінде Ұлттық комитеттің қызметі:

- Бағдарлама туралы халықтың хабардар болуын арттыруға, цифрлық мұраны ұзақ мерзімді сақтауға жәрдемдесуге арналған заңнамалық базаны анықтауға;
- Қазақстанға және жаһандық маңыздылық деңгейіне бағытталған құжаттарды анықтау және таңдау тәсілдерін әзірлеу әдістемесін қабылдауға;
- Латын графикасын қолдана отырып, жалпыға қолжетімді коллекциялар мен қорларды цифрландыруға;
- Цифрлық ақпарат алмасу стандарттарын әзірлеу және ілгерілетуге;
- «Әлем жады» бағдарламасының ұлттық, Орталық Азиялық және халықаралық реестрлеріне номинацияларды енгізу бойынша жұмысты жалғастыруға бағытталған.

Қазақстан Республикасы Ұлттық комитетінің отырыстары жыл сайын өткізіледі. Жиналыста ескерткіштерді Дүниежүзілік тізілімге енгізуге ұсынылған өтінімдер талқыланады.

2024 жылы Ұлттық академиялық кітапханадағы кезекті отырыс барысында төмендегі мұралар ұсынылды:

- Абылай ханның Сібір әскери корпусының командирі И.И. Шпрингерге жазған хаты (1765–1767 жж.);
- Қазақ тілінде араб шрифтімен жазылған Абай қолжазбасы;
- Құрбанғали Халиди «Бес шығыс ұлтының тарихы очерктері», 1910 (Құрбанғали Халиди. «Тауарих-и хамса-и шарқи. Шығыстың бес тарихы»). Қазақтардың, қырғыз-қыпшақтардың, моңғолдардың, татарлардың, ноғайлардың тарихы мен тұрмысы туралы этнографиялық мәліметтер жинағы;
- Қазақстанның арабографиялық эпитафиялық қорым-ескерткіштері;
- Қазақ ақыны, ойшылы, тарихшысы, этнографы, шығыстанушы және қазақ халқының ауызша шығармаларын жинаушысы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының (1858–1931) қолжазба мұрасы;
- Мұрағаттар: Абай Құнанбаев, М.О. Әуезов, Қ. И. Сәтбаев, Сәдуақас Ғылмани;
- КСРО НКВД лагерлерінің тарихына байланысты сталиндік қуғын-сүргін кезеңінің құжаттары: КарЛАГ, СтепЛАГ, ПесчанЛАГ, АЛЖИР.

Қазақстандағы сирек кітаптар қорын сақтайтын кітапханалардың тәжірибесі кітап ескерткіштерінің қажетті талаптарға сай сақталуын қамтамасыз ету айтарлықтай қиындығын көрсетеді. Тәжірибе жүзінде Қазақстанның барлық кітапханаларында сирек кітаптар мен қолжазбалар қорын сақтау бойынша нормативтік талаптарды жүзеге асыру үшін тиісті жағдай жасалмаған. Консервациялауға арналған құрал-жабдықтар, сондай-ақ, қалпына келтіру жұмыстарына қажетті құралдар мен материалдар жоқ. Білікті реставратор мамандардың тапшылығы өткір.

Кітап ескерткіштерін есепке алу мен сақтауды қамтамасыз етудегі қазіргі жағдайдың

жарқын мысалы ретінде Түркістан қаласынан 25 шақырым жерде орналасқан XII ғ. бері белгілі ежелгі Қарнақ ауылының қолжазба жинағын келтіруге болады. XIX ғ. Қарнақ ауылындағы медреседе Шортанбай Қанайұлы, Мәшһүр Жүсіп Көпеев, Молда Мұса Байзақұлы және басқа да белгілі тұлғалар дәріс алған. Мұнда жертөледе жатқан, көгеріп, жойылып кеткен бірегей қолжазбаларды сақтауға жағдай жасалмаған. Оларға есеп жүргізілмейді. Бірнеше жыл бұрын осы жерден сирек кездесетін Құран данасы алынып, сатылған.

Сондай ақ «Әлем жады» бағдарламасы Қазақстанда бетпе-бет келген қиындықтар қатарына төмендегілерді де қосуға болады:

Заңнамалық мәселелер. Құжаттық мұраны қорғауға және оны цифрландыруға қатысты заңнамалық база жеткілікті түрде дамымаған. Авторлық құқық, құпиялылықты сақтау және құжаттарға еркін қолжетімділікті қамтамасыз ету мәселелері де нормативтік құқықтық базаны қосымша пысықтауды және жетілдіруді талап етеді.

Қаржыландырудың жетіспеушілігі. Бағдарламаны жүзеге асыру тарихи құжаттарды сақтау, қалпына келтіру және цифрландыру үшін қомақты қаржы ресурстарын қажет етеді. Қазақстанда мұндай жобалар жиі қаржыландырылмайды, бұл ұлттық құжаттық мұраны сақтау мүмкіндігін шектейді.

Техникалық инфрақұрылым. Деректердің үлкен көлемін сақтау және өңдеу қазіргі заманғы инфрақұрылымды, соның ішінде серверлерді, бағдарламаларды және ұзақ мерзімді сақтауға арналған технологияларды қажет етеді. Қазақстанда бағдарламаны толық жүзеге асыру үшін мұндай жоғары технологиялық орталықтардың саны әлі жеткіліксіз.

Архивтерге қолжетімділік. Қазақстанда архивтерге қолжетімділік техникалық және бюрократиялық факторлармен шектелуі мүмкін. Бұл зерттеушілер мен ғалымдардың жұмысын қиындатып, мәдени мұраның халықаралық деңгейде танымал болуына да кедергі келтіруде

Осының барлығы біртұтас ұлттық бағдарлама аясында республикалық деңгейде кітап ескерткіштерін сақтауды қамтамасыз ету мәселелерін шешудің орындылығын дәлелдейді.

ЮНЕСКО-ның Бас директоры Одре Азуле атап өткендей, «Деректі мұра – адамзаттың ортақ жады. Оны зерттеу мақсатында қорғау керек және мүмкіндігінше көп адамға қолжетімді болуы тиіс. Бұл біздің ортақ тарихымыздың негізгі бөлігі...». Осы орайда бүгінде Қазақстанның барлық қор сақтаушылары жазбаша құжаттарды сақтау, жинақтау және пайдалану бойынша дәстүрлі өндірістік процестерді сәтті орындап қана қоймай, сонымен қатар бүкіл әлемге отандық деректі мұраны сақтау, цифрландыру және қолжетімділік үшін көп жұмысты жүзеге асыруы керек. Өйткені бағдарламасының негізгі рөлі – тарих пен мәдениет құндылықтарын сақтау арқылы адамзаттың ортақ жадысын қалыптастыру. Бағдарлама әлемдегі түрлі елдер мен халықтардың мәдени мұралары жоғалып кету қаупіне туғанда олардың сақталуын қамтамасыз етуді негізге алады.

Құнды құжаттар, жазбалар және деректер тек жеке елдің ғана емес, бүкіл әлемнің тарихына әсер еткен маңызды естеліктер. Сондықтан оларды қорғау және зерттеу адамзаттың өткенін түсінуге және мәдени мұраларды сақтау ісіне үлкен үлес қосады.

«Әлем жады» бағдарламасының рөлі тек мұраларды сақтау ғана емес, сонымен қатар осы құндылықтарды насихаттап, олардың маңыздылығын кең аудиторияға жеткізу. Бұл болашақ ұрпақтың тарихи жадты құрметтеуге және қорғауға деген санасын тәрбиелеудегі маңызды қадам.

Бағдарлама шеңберінде жасалған халықаралық әріптестік және зерттеу жұмыстары мәдениеттер арасында байланыс орнатып, әртүрлі халықтар мен ұлттардың

арасындағы өзара түсіністік пен құрметті нығайтады. Осылайша, бұл бағдарлама тек өткенді сақтаумен шектелмей, болашаққа бағытталған мәдениаралық диалог пен ынтымақтастықтың негізін құрайды.

Әдебиеттер

Эдмондсон, 2002 – Рей Эдмондсон. Память мира. общие руководящие принципы сохранения документального наследия. пересмотренное издание, 2002 74 с.

Память мира, 2023 – Казахстан обновил национальный комитет «Память мира», 2023 [электронный ресурс]. URL: <https://webarchive.unesco.org/web/20231218225327/>, <https://www.unesco.org/ru/articles/kazakhstan-obnovil-nacionalnyy-komitet-pamyat-mira> (датаобращения:27.08.2024)

Ашхабад, 2024 – Ашхабадта ЮНЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссиясының 10-шы отырысы, 2024 [электронный ресурс]. URL: <https://nabr.kz/kk/news/ashkhabadta-yunesko-isteri-zhonindegi-ulttyk-komissiyasynyn-10-shy-otyrysy-otti>

Программа «Память мира». [электронный ресурс]. URL: <http://www.kyrnatcom.unesco.kz/mow/mow.htm> (датаобращения:27.08.2024)

References

Edmondson, 2002 – Rej Edmondson. Pamyat' mira. obshchie rukovodyashchie principy sohraneniya dokumental'nogo naslediya. peresmotrennoe izdanie [The memory of the world. general guidelines for the preservation of documentary heritage. revised edition], 2002 74 s., 2002. p.74.(in Russian)

Pamyat' mira, 2023 – Kazakhstan obnovil nacional'nyj komitet «Pamyat' mira» [Kazakhstan has updated the national committee «Memory of the World»,] 2023 [electronic resource]. URL: <https://webarchive.unesco.org/web/20231218225327/>, <https://www.unesco.org/ru/articles/kazakhstan-obnovil-nacionalnyy-komitet-pamyat-mira> (in Russian)

Ashkhabad, 2024 – 10-e zasedanie Nacional'noj komissii po delam YuNESKO v Ashkhabade [10th meeting of the National Commission for UNESCO in Ashgabat]2024 [electronic resource]. URL:<https://nabr.kz/kk/news/ashkhabadta-yunesko-isteri-zhonindegi-ulttyk-komissiyasynyn-10-shy-otyrysy-otti>(in Kazakh)

Programma «Pamyat' mira» [The program «Memory of the world»] [electronic resource]. URL:<http://www.kyrnatcom.unesco.kz/mow/mow.htm> (in Russian)

УДК / UDC 930.253

Контроль сохранности документального наследия в современном архивном менеджменте (из опыта работы Архива Президента Республики Казахстан)

Гульнара Жумагуловна Мукажанова¹

¹Архив Президента Республики Казахстан, Казахстан, Астана, руководитель Службы формирования архивного фонда

Аннотация. В статье проанализирован опыт работы Архива Президента Республики Казахстан в направлении взаимодействия с организациями – источниками комплектования. Рассмотрены ключевые аспекты создаваемой модели замены контрольных проверок системой рейтинга. Приведены первые результаты апробации методики оценки деятельности ведомственных архивов государственных организаций – источников комплектования Архива Президента Республики Казахстан.

Ключевые слова: Ведомственный архив, рейтинг, эффективность, оценка, показатели, контроль.

Заманауи архив менеджментіндегі құжаттық мұраны сақтауды бақылау (Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің тәжірибесінен)

Мұқажанова Гүлнара Жұмағұлқызы¹

¹Қазақстан Республикасы Президенті Архиві, Қазақстан, Астана, Архив қорын қалыптастыру қызметінің басшысы

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің толықтыру көздері болып табылатын ұйымдармен өзара әрекеттесу бағытында жүргізілген жұмыстың тәжірибесі талданған. Бақылау тексерулерді рейтинг жүйесімен алмастыруға арналған модельдің негізгі аспектілері қарастырылған. Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві үшін толықтыру көздері болып табылатын мемлекеттік ұйымдардың ведомстволық архивтерінің қызметін бағалау әдістемесінің алғашқы нәтижелері келтірілген.

Түйін сөздер: Ведомстволық архив, рейтинг, тиімділік, бағалау, көрсеткіштер, бақылау.

Control of the Preservation of Documentary Heritage in Modern Archival Management (from the Experience of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan)

Gulnara Zh. Mukazhanova¹

¹Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Astana, Head of the Service for the Formation of the Archival Fund

Abstract. The article analyzes the experience of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan in collaborating with organizations that serve as sources of acquisition. The key aspects of the emerging model for replacing control inspections with a rating system are

examined. The article presents the initial results of testing the evaluation methodology of departmental archives' activities of state organizations that are sources of acquisition for the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Departmental archive, rating, efficiency, evaluation, indicators, control.

Контрольная функция представляет собой один из ключевых аспектов современного менеджмента. В архивной отрасли функция контроля сопряжена с эффективной оценкой работы ведомственных архивов – источников комплектования Национального архивного фонда. Ведущим инструментом проявления контрольных проверок в архивном менеджменте является проведение комплексных обследований ведомственных архивов организаций. По итогам обследования кураторами Архива составляется справка, в которой анализируются слабые стороны в организации работы, предлагаются рекомендации для корректировки содержания деятельности. Такой системный подход приносит результаты. Руководители организаций – источников комплектования принимают меры по сохранности документального наследия.

Однако обследования только одной или даже нескольких организаций не позволяют увидеть общую картину работы ведомственных архивов организаций – источников комплектования, не дают возможности проследить динамику процессов цифровой трансформации. Архив Президента нашел решение этой проблемы путем составления рейтинга эффективности деятельности ведомственных архивов. Рейтинги служат мощной поддержкой, стимулируют конкуренцию между организациями за улучшение своих показателей и получения преимущества в оценке. Они характеризуют субъект и позволяют при сопоставлении с другим таким же субъектом оценить вероятность превосходства в конкурентной среде. Рейтинг представляет собой «комплексную оценку широкого круга сравнительно однородных субъектов по сопоставимой шкале ценностей, проведенную по единой технологии» (Reiting, 2013).

Доверие и прозрачность рейтинговой оценки зависят от методики ее составления. Архивом Президента в целях реализации Стратегического плана работы на 2022–2025 годы разработана и утверждена приказом директора от 4 октября 2023 г. № 63 «Методика оценки деятельности ведомственных архивов государственных организаций – источников комплектования Архива Президента Республики Казахстан».

Задачами методики являются обеспечение соблюдения требований, предусмотренных нормативными правовыми актами Республики Казахстан в сфере архивного дела и документационного обеспечения управления, стимулирование работ по цифровизации, обеспечение квалифицированными кадрами, повышение уровня доступности архивных материалов и популяризация их исторического значения.

Методика разработана на принципах соответствия содержания оценки приоритетным направлениям развития ведомственных архивов, объективности и достоверности полученной информации, гласности, оперативности и систематичности оценки, сочетания различных типов показателей, измеримости параметров.

Уникальность методики заключается в том, что кураторам нет необходимости посещать организацию и отвлекать работников делопроизводственных служб и архивистов для получения тех или иных данных.

Вся информация для оценки берется из наблюдательных дел, протоколов ЭПК, паспортов архивов и включает объективные показатели, которые в совокупности позволяют получить полную картину, отражающую деятельность по сохранности документов. Субъективная оценка куратора заменяется рядом объективных параметров.

Методика предусматривает балльную оценку. Итоговый балл складывается из суммы баллов. Максимально возможный итоговый балл составляет 100, минимальный – 0, штрафной – минус 25 баллов.

Уровень эффективности деятельности определяется по итоговому баллу согласно шкале:

- 76–100 баллов – высокий уровень;

- 51–75 баллов – средний уровень;
- 26–50 баллов – удовлетворительный уровень;
- Менее 25 баллов – неудовлетворительный уровень.

Методика предполагает оценку эффективности деятельности ведомственных архивов по 4 направлениям:

1. Обеспечение сохранности документов;
2. Уровень цифровизации деятельности ведомственного архива;
3. Качество менеджмента;

4. Повышение уровня доступности архивных материалов и популяризация их исторического значения.

Первое направление «Обеспечение сохранности документов» предусматривает 4 показателя, по которым общий максимальный балл составляет 50, минимальный – 0, штрафной минус 15 баллов. При оценке первого показателя данного направления оценивается качество представленных описей на ЭПМК. Если описи дел составлены без замечаний, заголовки отражают основное содержание документов, не нарушена систематизация расположения дел присваивается 10 баллов. Если описи дел возвращались на доработку из-за некачественной подготовки баллы не начисляются. Штрафные баллы начисляются в случае нарушения графика предоставления описей дел для рассмотрения на ЭПМК (минус 5 баллов) и в случае утери или уничтожения архивных документов (минус 10 баллов) (Таблица 1).

Существенным показателем данного направления является наличие внутренних нормативных документов, регулирующих делопроизводство и архивное хранение (номенклатура дел – 4 балла), перечень документов, образующихся в деятельности организации, с указанием сроков хранения (4 балла), положение об экспертной комиссии (или ЦЭК) (1 балл), положение о ведомственном архиве (1 балл), внутренние нормативные документы, разработанные организациями (*внутренние правила, инструкции, памятки, регламент, методические рекомендации*) (10 баллов).

Критериями показателя «Наличие условий, обеспечивающих сохранность архивных документов» являются наличие помещения для хранения документов (10 баллов), соблюдение пожарной и технической безопасности в ведомственном архиве (6 баллов), своевременная подготовка дел, документов для передачи на государственное хранение согласно графика и требований нормативно-правовых актов (4 балла).

Таблица 1. Обеспечение сохранности документов

I.	Обеспечение сохранности документов		0- 50 (-15)	Источник информации
1.	Качество представленных описей на ЭПМК согласно	Составление описей дел без замечаний	10	Решение ЭПМК (утвержденный протокол)
	Плана совместных мероприятий	Наличие описей дел, возвращенных на доработку	0	
	(описи постоянного срока хранения, по личному составу, личных дел уволенных сотрудников, описи аудиовизуальных документов, акт о выделении к уничтожению, не подлежащих хранению)	Перенос сроков составления и предоставления описей на ЭПМК на следующий календарный год	- 5	
2.	Наличие фактов утери/уничтожения архивных документов	-	- 10	Решение ЭПМК (утвержденный протокол)

3.	Наличие внутренних нормативных документов, регулирующих делопроизводство и архивное хранение	Сводная номенклатура дел	4	Согласованная (утвержденная) сводная номенклатура дел
		Перечень документов, образующихся в деятельности организации, с указанием сроков хранения	4	Согласованный Перечень документов, образующихся в деятельности организации, с указанием сроков хранения на ЭПМК
		Положение об Экспертной комиссии (или ЦЭК)	1	Согласованное Положение об Экспертной комиссии на ЭПМК
		Положение о Ведомственном архиве	1	Согласованное Положение о Ведомственном архиве на ЭПМК
		Внутренние нормативные документы, разработанные организациями (<i>внутренние правила, инструкции, памятки, регламент, методические рекомендации</i>)	10	Утвержденные Внутренние нормативные документы руководителем организации
4.	Наличие условий, обеспечивающих сохранность архивных документов	Наличие помещения для хранения документов - ведомственный архив	10	Паспорт ВА
		Соблюдение пожарной и технической безопасности в ведомственном архиве	6	Наличие плана эвакуации, инструктажа по ПБ и ТБ, акта о соответствии из органов ЧС РК средств пожарной безопасности (<i>автоматического пожаротушения, огнетушителя, огнеупорных мешков для транспортировки документов</i>)
		Своевременная подготовка дел, документов для передачи на государственное хранение согласно графика и Правил	4	Акт приема-передачи документов на государственное хранение

В рамках проводимой масштабной цифровой трансформации перед Архивом Президента стоит первостепенная задача цифровизации. Внедрение информационных систем в архивной отрасли способствует формированию информационной среды, позволяет повысить оперативность и точность учета и поиска при работе с документами, обеспечивает сохранность архивных документов

(Mustafina, 2023). Для оценки эффективности работы по вопросам цифровизации определено *второе направление* «Уровень цифровизации деятельности ведомственного архива» с двумя показателями: доля оцифрованных архивных (бумажных) документов в общем объеме документов постоянного срока хранения, находящихся на ведомственном хранении (за 1 год) и доля электронных документов, сформированных в СЭД и мигрированных в ИС «Е-Архив». Критериями оценки служат процентное содержание доли оцифрованных и мигрированных документов из СЭД в ИС «Е-Архив». Общий максимальный балл составляет 20, минимальный – 0 (Таблица 2).

Таблица 2. Уровень цифровизации деятельности ведомственного архива

II.	Уровень цифровизации деятельности ведомственного архива	0 - 20	Источник информации	
5.	Доля оцифрованных архивных (бумажных) документов в общем объеме документов постоянного срока хранения, находящихся на ведомственном хранении (за 1 год)	Показатель определяется как отношение количества оцифрованных архивных бумажных документов постоянного срока хранения к общему объему бумажных документов постоянного срока хранения, находящихся на ведомственном хранении (за 1 год).	10 (более 50%)	Отчет по исполнению Плана совместных мероприятий
			7 (от 15 до 50%)	
			3 (до 15%)	
6.	Доля электронных документов, сформированных в СЭД и мигрированных в ИС «Е-Архив»	Показатель определяется как отношение количества электронных документов, сформированных в СЭД и мигрированных в ИС «Е-Архив» к общему количеству электронных документов, сформированных в СЭД	10 (более 75%)	Информация из БД
			7 (от 30 до 75%)	
			3 (до 30%)	

Совершенствование работы архива организации нужно рассматривать не только с методологической, но и с организационно-управленческой точки зрения. Менеджмент в архивной отрасли направлен на более рациональное использование ресурсов (материальных и человеческих) для выполнения поставленных задач, что приводит к повышению качества работы архива и сокращению издержек (Soloveva, 2009). «Качество менеджмента» выбрано *третьим направлением* в рейтинге. Первым показателем этого направления является наличие в организации штатной единицы архивиста. Общая сумма по критериям данного показателя составляет 10 баллов, однако отсутствие архивиста или ответственного лица за ведение ведомственного архива предусматривает штрафные минус 10 баллов.

По второму показателю направления «Качество менеджмента» – участие в мероприятиях, направленных на повышение квалификации кадров, максимальные 10 баллов присваиваются при условии повышения квалификации в сфере архивного дела в течение отчетного года (8 баллов) и участия на семинарах Архива Президента РК (в т. ч. в Летней школе молодых архивистов) (2 балла) (Таблица 3).

Таблица 3. Качество менеджмента

III.	Качество менеджмента		0 – 20 (-10)	Источник информации
7.	Наличие в организации штатных единиц архивиста	Штатная единица архивиста	5	Паспорт ВА (или штатное расписание)
		Наличие образования в области архивного дела и документоведения	3	Паспорт ВА
		Архивист вне штата (по договору)	2	Паспорт ВА
		Возложение ответственного лица за ведение ведомственного архива и ДОУ	0	
		Отсутствие архивиста или ответственного лица за ведение ведомственного архива	- 10	
8.	Участие в мероприятиях, направленных на повышение квалификации кадров	Повышение квалификации в сфере архивного дела в течение отчетного года	8	Сертификат курсов повышения квалификации в сфере архивного дела или другие подтверждающие документы
		Участие на семинарах Архива Президента РК (в т.ч. в Летней школе)	2	

Четвертое направление методики оценки деятельности ведомственных архивов определяет «Повышение уровня доступности архивных материалов и популяризация их исторического значения» (Таблица 4).

Основными принципами оказания государственных услуг согласно статьи 3 закона Республики Казахстан «О государственных услугах» от 15 апреля 2013 года №88-V, являются равный доступ, недопустимость проявления бюрократизма и волокиты, качество и доступность (Zakon, 2013). 6 баллов присваивается организации за отсутствие жалоб на услугу по выдаче архивных справок социально-правового характера за календарный год.

Одним из важных показателей открытости является информационная деятельность государственного органа, основанная на официальных документах, формирующихся в их деятельности. Архив Президента предлагает ведомственным архивам популяризировать историческое наследие через предоставление архивных документов пользователям, экспонирование на выставках, публикацию в СМИ. Можно проводить информационные мероприятия (лекции, доклады, журналы, конференции и др.) с использованием архивных документов. Популяризация архивных документов оценивается в 4 балла.

Таблица 4. Повышение уровня доступности архивных материалов и популяризация их исторического значения

IV.	Повышение уровня доступности архивных материалов и популяризация их исторического значения	0 – 10	Источник информации	
9.	Эффективность использования документов НАФ и документов по личному составу	Отсутствие жалоб на услугу по выдаче архивных справок социально-правового характера за календарный год	6	Отчет по исполнению Плана совместных мероприятий
		Популяризация исторического значения архивных документов путем применения одной или более из перечисленных форм: 1) предоставление архивных документов пользователям; 2) экспонирование архивных документов на выставках; 3) использование архивных документов в СМИ; 4) проведение информационных мероприятий (лекции, доклады, журналы, конференции и другое) с использованием архивных документов; 5) публикация архивных документов.	4	Отчет по исполнению Плана совместных мероприятий

Таким образом, на основе расчета баллов составляется рейтинг эффективности деятельности ведомственных архивов.

Оценка деятельности ведомственных архивов государственных организаций – источников комплектования Архивом Президента была проведена впервые в 2024 году. Результаты оценки были направлены в организации. Ранжирование ведомственных архивов по уровням повысило информационную прозрачность деятельности организаций. Руководителями государственных органов были приняты меры по стимулированию работ по цифровизации и обеспечению квалифицированными кадрами. Первые результаты проведения рейтинга показали, что он может выступать средством мотивации повышения эффективности деятельности организаций по сохранности Национального архивного фонда.

Контроль – это только одна из функций архивного менеджмента. Методы, которые используются в менеджменте, базируются на системном и комплексном подходах. В соответствии с Концепцией развития Архива Президента в целях усиления координирующей роли Архива и повышения эффективности его взаимодействия с организациями – источниками пополнения особое внимание будет уделено разработке методологического инструментария этой работы, поскольку эффективный менеджмент в архивах позволяет до конца раскрыть потенциал организаций, не упускать возможностей и не совершать ошибок.

Литература

Закон, 2013 – Закон Республики Казахстан от 15 апреля 2013 года № 88- V «О государственных услугах» [Электронный ресурс] – URL: <https://docviewer.yandex.kz>. (Дата обращения: 19.06.2024)

Мустафина, 2023 – Мустафина А.Х. История информатизации архивов Казахстана (1991–2020 годы) [Электронный ресурс] – URL: <https://www.dissercat.com/content/istoriya-informatizatsii-arkhivov-kazakhstan-1991-2020-gody> (Дата обращения: 19.06.2024)

Рейтинг, 2013 – Рейтинг как инструмент информационной прозрачности [Электронный ресурс] – URL: <https://www.hse.ru> [https/Энциклопедия%20рейтингов.pdf](https://Энциклопедия%20рейтингов.pdf). (Дата обращения: 19.06.2024)

Соловьева, 2009 – Соловьева Т.В. Проблемы эффективного менеджмента архива организации [Электронный ресурс] – URL: <https://docviewer.yandex.kz/view/0/>. (Дата обращения: 19.06.2024)

References

Zakon, 2013 – Zakon Respubliki Kazakhstan ot 15 aprelya 2013 goda № 88- V «O gosudarstvennykh uslugakh» [Law of the Republic of Kazakhstan “On Public Services”] [Elektronnyi resurs] – URL: <https://docviewer.yandex.kz>. (Data obraShcheniya: 19.06.2024)

Mustafina, 2023 – Mustafina A.Kh. Istoriya informatizatsii arkhivov Kazakhstana (1991-2020 gody) [The history of informatization of archives of Kazakhstan (1991-2020)] [Elektronnyi resurs] – URL: <https://www.dissercat.com/content/istoriya-informatizatsii-arkhivov-kazakhstana-1991-2020-gody> (Data obraShcheniya: 19.06.2024)

Reiting, 2013 – Reiting kak instrument informatsionnoi prozrachnosti [Rating as an information transparency tool] [Elektronnyi resurs] – URL: <https://www.hse.ru> <https/Entsiklopediya%20reitingov.pdf>. (Data obraShcheniya: 19.06.2024)

Soloveva, 2009 – Soloveva T.V. Problemy effektivnogo menedzhmenta arkhiva organizatsii [Problems of effective management of the organization’s archive] [Elektronnyi resurs] – URL: <https://docviewer.yandex.kz/view/0/>. (Data obraShcheniya: 19.06.2024)

Документы – основа преемственности поколений

Дина Ахметжановна Аманжолова¹

¹Центр истории народов России и межэтнических отношений, Россия, Москва, главный научный сотрудник, д.и.н., профессор

Рецензия. Армия генералы С.Қ. Нұрмағамбетов. Халық Қаһарманы. Кеңес Одағының Батыры. Мемлекет қайраткері: Құжаттар мен материалдар жинағы. Туғанына 100 жыл толуына орай. = Генерал армии С.К. Нурмагамбетов. Халық Қаһарманы. Герой Советского Союза. Государственный деятель: Сборник документов и материалов. К 100-летию со Дня рождения / Ред.: Жақсылықов Р.Ф., Мұстафина Ә.Х. Құраст.: Асенов А.Т., Асилов Н.Т., Мукажанова Г.Ж., Рыспаев А.Н., Сыздыкова Е.С., Чиликова Е.В. – Астана, 2024. – 377 б.

Изданный в Астане сборник документов, посвященный 100-летию со дня рождения Героя Советского Союза, Халық Қаһарманы № 1, генерала армии С.К. Нурмагамбетова, представляет существенный научный и общественно-политический интерес.

К.Ш. Алимгазинов, А.Н. Рыспаев и Е.С. Сыздыкова – авторы предисловия – изложили основные вехи биографии и значимые события в жизни С.К. Нурмагамбетова, ставшие ярким отражением пути, который прошел Казахстан за большой и насыщенный великими историческими событиями период с 1924 по 2013 гг. Действительно, родившись на четвертый год после образования Казахской АССР (после 1936 г. – Казахская ССР), Нурмагамбетов, как и миллионы его современников, стал воином, защитником своей Родины и с честью прошел тяжкий ратный путь от лейтенанта до майора, заслуженно став Героем Советского Союза «за образцовое выполнение боевых заданий командования на фронте борьбы с немецкими захватчиками и проявленные при этом отвагу и героизм» (документ № 13). Уже в последующем он продолжил военную карьеру получил звание генерала армии. Обратим внимание на его слова, полностью относящиеся к самому Нурмагамбетову: «Так просто никто не получал государственные награды, воинские звания» (документ № 150). Несомненный талант военного, личные храбрость, мужество, умение учиться и повышать уровень профессионализма позволили ему стать затем активным участником военного строительства и укрепления безопасности страны. Все обязанности, которые ему довелось исполнять на разных ответственных должностях, а также в общественно-политической деятельности, свидетельствуют о важной роли С.К. Нурмагамбетова в истории Казахстана.

Составители включили в сборник документы и фотоматериалы из фондов Архива Президента РК, ЦГА РК, ЦГА КФДЗ РК, ЦА МО РК и ЦА МО РФ. Основная часть документов служебного и административно-управленческого характера (указы, приказы, доклады, справки и др.), источники личного происхождения, в т. ч. часть эпистолярного наследия, тексты выступлений Героя публикуются впервые. В издание вошли также материалы статей С.К. Нурмагамбетова и извлечения из его книг, статьи, посвящения, некрологи и воспоминания о нем.

В документальное наследие С.К. Нурмагамбетова вошли 176 документов и материалов – выступления на различных форумах, воспоминания и статьи,

письма, доклады, информационные материалы, приказы в рамках служебной деятельности. Это позволит читателю в хронологической последовательности проследить биографию С.К. Нурмагамбетова в неразрывной связи с историей страны. Составители разместили документы в тематических разделах, внутри которых использован хронологический подход, за исключением документов № 1–3, по замыслу составителей вводящих читателя в осмысленное восприятие весьма внушительного комплекса источников.

Стоит назвать эти разделы: «На фронтах Великой Отечественной войны. 1943–1945» (документы № 3-18), «Письма фронтовых друзей. 1963–1991» (документы № 19-26), «Начальник штаба Гражданской обороны Казахстана. 1963–1967» (документы № 27-34), «Председатель Казахского республиканского совета ветеранов войны и труда. 1990–1991» (документы № 35-38), «Председатель Государственного комитета обороны Казахстана. 1991–1992» (документы № 39-48), «Первый министр обороны Республики Казахстан. 1992–1995» (документы № 49-125), «Советник Президента Республики Казахстан и консультант Министерства обороны РК, 2005–2006» (документы № 126-127), «Выступления, мемуары, статьи, интервью. 1971–2006» (документы № 128-153), «Публикации о С.К. Нурмагамбетове: статьи, посвящения, некрологи, воспоминания» (документы № 154-176).

Несмотря на относительно короткий период времени (1992–1995 гг.), именно раздел о службе Нурмагамбетова на посту первого министра обороны РК является самым внушительным по числу документов. Уже в предшествующем разделе помещен важный источник – «Справка-доклад по основным направлениям военного строительства Республики Казахстан (Концепция военного строительства)» за 1992 г. (документ № 47). Его, несомненно, нужно рассматривать в связи с материалами следующего раздела, когда С.К. Нурмагамбетов непосредственно занимался этими важнейшими вопросами молодого государства. Особое внимание он уделил централизованному руководству военным строительством, юридически грамотному толкованию понятий, которые на начальном этапе становления СНГ имели принципиальный смысл для всех бывших советских республик и непосредственно Казахстана, подготовке военных кадров, использованию уникальных центров и полигонов на территории РК. Масштаб сложности и новизны задач, которые приходилось решать для становления новой государственности, был уникальным. Несмотря на созданный в СССР внушительный фундамент, без которого не состоялись бы бывшие советские республики в новом качестве, это не умаляет огромного значения, которое имел переходный период 1990-х гг. Стоит обратить внимание на его выводы (1994 г.): «Винить кого-то в том, что натворили, разорвали на куски державу, создав тяжелые условия для народов бывшего Советского Союза, наверное, бесполезное занятие. Надо жить сегодняшним днем. ...Главной причиной наших бед... является незнание и невыполнение функциональных обязанностей отдельными должностными лицами, а также неумение и нежелание их заниматься изучением людей» (документ № 132). При этом «человек был и остается абсолютным оружием на войне. Я в этом убедился на фронте. Чем современней техника, тем больше возрастает роль человеческого фактора, прежде всего роль офицера-командира, воспитателя» (документ № 150).

Судя по содержанию следующего раздела, Нурмагамбетову пришлось непосредственно заниматься этими и многими другими проблемами, оперативно и гибко решать самые разные задачи для системного и всестороннего развития вооруженных сил РК. Показательно, что наряду с непосредственными вопросами

становления вооруженных сил и обеспечения безопасности страны, в том числе на границах, он обращал внимание на связь армии и общества, адекватное использование тех инструментов, которые доказали работоспособность и значение в советский период. Представляют интерес документы о материально-техническом снабжении, работе военных школ-интернатов, социальной защите военнослужащих и членов их семей, развитии научно-исследовательской и просветительской работы. Составители включили в сборник и документы, отразившие внешнеполитическую деятельность министерства обороны, что также достаточно важно для объемного восприятия и понимания существа и динамики становления обороноспособности страны, в том числе в сотрудничестве с Российской Федерацией (подготовка кадров, создание совместной системы противовоздушной обороны (ПВО), неэффективное функционирование коллективных военных органов, созданных поначалу в рамках СНГ и др.). В частности, С.К. Нурмагамбетов подчеркивал в письме Н.А. Назарбаеву в 1995 г., что крайне важно «четко понять зависимость армии от экономики государства» (документ № 114). Ряд важных деталей о начальном периоде военного строительства он осветил в интервью 2011–2013 гг. (документы № 151–153).

В целом все источники периода второй половины XX в. отражают характер и специфику ситуации в весьма непростой период, позицию и роль С.К. Нурмагамбетова в определении ряда принципиальных направлений внутри- и внешнеполитического развития страны, его возможности и механизмы влияния на выработку решений по чувствительным и непростым вопросам развития государственности.

Чрезвычайно актуально звучит призыв Нурмагамбетова к участникам пленарного заседания Генеральной ассамблеи ООН 9 мая 2005 г.: «Мир неделим. Превращение его сегодня в арену раздела, конфронтации и военных конфликтов будет означать, что ошибки прошлого забываются. Мы, оставшиеся в живых непосредственные участники Второй мировой войны, очевидцы тех страшных и трагических событий, не должны допустить их повторения, ибо каждая страница истории о войне написана кровью и ценой жизнью миллионов людей планеты» (документ № 135). Как опытный и дальновидный государственный деятель, он считал: «...мы должны быть всегда верны союзу с Россией – своим главным стратегическим партнером, кто бы и как бы нам ни помогал как в экономике, так и в обороне. Об этом мы должны говорить открыто, и нечего тут стесняться» (документ № 143).

Особый смысл имеют опубликованные ранее и новые источники, открывающие личный мир Нурмагамбетова и взаимоотношения с боевыми друзьями. Они более всего раскрывают те нравственные основы и ценности, которые делают человека человеком, сохраняют связь и преемственность поколений – постоянный честный труд, товарищеская взаимопомощь, уважение к старшим, скромность, настойчивость в труде и учебе, любовь к малой родине и самым трогательным в кажущейся простоте ее проявлениям. О трудном детстве он писал, к примеру: «В селе вместе с казахами жили русские, украинцы, белорусы, чувашаи. Все жили дружно. Многих помню до сих пор, потому что именно от них я перенял для себя много хорошего. ...то, что учеба в жизни много значит, крепко уяснил. ...В общении с людьми всегда нахожу большую радость, черпаю силы, набираюсь опыта. ...В те далекие годы не только у нас в селе, а везде, по всем городам и селам, было принято петь: с песней и на работу, и с работы. Хоть и не жили люди в достатке. Как нам сейчас не хватает этого, чтобы люди пели сами» (документ № 138).

В тесной связи с личными воспоминаниями стоит рассматривать и письма боевых товарищей С.К. Нурмагамбетову. Поразительная сила этих писем и обращений – в почти исчезнувшей сегодня скромности и прорывающейся сквозь казенные слова горячей и искренней дружбе, омытой кровью в прямом смысле слова, в перемежающихся обращениях на «ты» и на «вы» к боевому другу, ставшему генералом. Бывший командир части (!) А. Пешков, например, пишет в 1964 г.: «Генерал Сафонов Вами очень интересовался, он часто пишет в газетах очерки о героях. Дорогой Сагадат, напиши несколько слов о боях в Молдавии, в Польше, на Одере и в Берлине,.. А надо думаю готовить материал для печати, если не трудно, сделай это для меня. Крепко, крепко жму руку» (документ № 20). А. Сафонов пишет «дорогому боевому другу: «Как старший по возрасту, наказываю, береги здоровье после такой тяжелой болезни» (документ № 21). П.А. Павловский в 1981 году писал: «Здравствуйте, мой дорогой фронтовой командир, ст[арший] лейтенант, а потом капитан, а ныне генерал-лейтенант Сагадат Кожахметович. Я ваш фронтовой солдат Павловский Андрей Парфенович. Очень тронут Вашим письмом, которое получил по возвращению с отпуска... Моя память очень хорошо сохранила Ваш образ, Ваше поведение и отличие от других командиров – четкостью, строгостью, но всегда с добродушной улыбкой. Вы, наверное, хорошо помните, меня как самого маленького солдата своей роты...». Надо вдуматься в заключительные слова автора письма: «Желаю иметь и Ваше фото в своем альбоме боевых друзей. Женат. ...Большой привет Вам, мой генерал. Жаль, что в прошлом году в октябре я был рядом с Вами, в Будапеште, 14 дней ездил по Венгрии, и не встретил. Но если будете в Одессе, не забывайте нас, фронтовых друзей, заходите. Мы всегда рады, нас уже очень мало остается. ...Пишите, звоните, приезжайте. Мы всегда будем рады. С боевым товарищеским приветом Ваш солдат военных лет Павловский А.П. и вся моя семья» (документ № 22). Бывший старшина роты М.В. Курский в 1986 г. обратился к «дорогому комбату»: «Здравия желаю тов[арищ] генерал-лейтенант! Здравствуй боевой друг, дорогой ком[андир] бат[альона], уважаемый Сагадат Кожахметович! ...Я много лет нарывался Вам написать, но стеснялся, как вы к этому отнесетесь. ...я в оставшихся боях за Берлин особых подвигов не совершал и поэтому Вам, как ком[андиру] бат[альона], броситься в глаза и запомниться не смог. Я не был Матросовым. Я просто был обыкновенным тружеником, работягой войны» (документ № 22). Впрочем, работягами войны были все те, кто завоевал Победу в страшной войне. В 1992 г. М.Н. Берников писал: «Прошло 49 лет, когда мы последний раз виделись в одном окопе, объединив 2 роты с разных батальонов, не знаю, помнишь ли этот бой, а он у меня остался в памяти навечно» (документ № 26). Они и все оставшиеся годы посвятили родине, хотя жили уже в разных странах. В каждом письме говорится о военно-патриотическом воспитании молодежи. И это были не пустые слова для соратников и самого С.К. Нурмагамбетова. Остается лишь пожелать, чтобы внуки и правнуки этого героя, как и других боевых товарищей С.К. Нурмагамбетова, прочли эти трогательные послания из прошлого.

Ценную часть сборника представляют визуальные источники – 112 фотографий из личного фонда С.К. Нурмагамбетова, фотоматериалы из фондов ЦГА КФДЗ РК, семейного архива Нурмагамбетовых и личных архивов генерал-лейтенанта А.Б. Тасбулатова, генерал-майоров А.Б. Джарбулова, М.У. Телегусова и др. Это весьма ценное достоинство сборника, особенно если учесть актуальные задачи формирования преемственности поколений и специфику восприятия письменной и визуальной информации в молодежной среде. Нужно отметить профессиональную археографическую работу составителей, что весьма важно и существенно повышает

ценность издания, включая примечания, библиографический список, список архивных фондов, список сокращений, именной и географический указатели.

Безусловно, издание является ценным вкладом историков и архивистов в расширение источникового пространства истории СССР и Казахстана в XX – начале XXI вв. Посвященный конкретному военному и государственному деятелю, он не только дает объемное представление о жизненном пути С.К. Нурмагамбетова и его вкладе в развитие страны. Все содержание опубликованных документов гораздо шире, поскольку включает большое количество ценных материалов по истории Великой Отечественной войны и военного дела, социально-экономического и общественно-политического, культурного и научного развития страны. Очень большое значение имеет издание и для формирования исторической памяти на объективной основе, во всей полноте и противоречивости сложного, динамично развивающегося социально-культурного континуума.

«Цифрлық трансформация жағдайында архивтерді жинақтаудың өзекті мәселелері» тақырыбындағы жас архившілердің VII халықаралық Жазғы мектебі

Мұхаммед Тұрсынбекұлы Жылгелдинов¹, Гаухар Ержанқызы Шаукентаева²

¹Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Қазақстан, Алматы, Оқу-әдістемелік орталығының басшысы

²Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Қазақстан, Алматы, Оқу-әдістемелік орталығының сарапшысы

Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві 2017 жылдан бері әл-Фараби атындағы Қазақұлттық университеті (ҚазҰУ) және Ресей мемлекеттік гуманитарлық университетімен (РМГУ) бірлестікте Жас архившілердің халықаралық Жазғы мектебін өткізіп келеді. Биыл кезекті халықаралық білім беру жобасы 12-14 маусым аралығында өткізілді.

Жазғы мектеп Президент Архивінің 30 жылдығы және ҚазҰУ-дың 90 жылдығы аясында ұйымдастырылды. Жазғы мектептің тыңдаушылары ретінде Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстанның орталық, облыстық, қалалық және аудандық архивтерінен жас мамандар, Президент Архивінің толықтыру көздері болып табылатын ұйымдардан қызметкерлер, ғылыми-зерттеу институттарының қызметкерлері, «архивтану және құжаттану» мамандығы бойынша оқитын университет студенттері, магистранттары мен докторанттары, оның ішінде Италия, Қытай, Танзания және Франция елдерінен алмасу бағдарламалары бойынша білім алушылар, жалпы саны 100-ден аса жас мамандар қатысты.

Жазғы мектептің ашылуында Президент Архивінің директоры Ә.Қ. Мұстафина қазіргі уақытта Мемлекет басшысы тарапынан отандық архив саласының дамуына ерекше назар аударылып отырдығын жеткізді. Жазғы мектепті ұйымдастыру әркез Президент Әкімшілігінің тарапынан қолдау тауып келе жатқандығын атап өтіп, Қазақстан Республикасы Президенті Кеңесінің бастығы Б.Ш. Сариевтің шара тыңдаушыларына жолдаған құттықтау сөзін оқып берді. Президент Кеңесінің бастығы өз құттықтауында қазіргі цифрлық технологиялардың қарқынды дамыған уақытында архив ісінің де маңыздылығы артып, дәстүрлі қағаз негіздегі құжаттармен қатар электрондық құжат айналымына басымдық беріліп отырғанын атап өтті. Осы тұрғыда Жазғы мектеп тақырыбының өзектілігіне назар аударып, форум аясында отандық және шетелдік ғалымдардың, архив саласының тәжірибелі мамандары мен жас архившілердің арасында аталған тақырып бойынша сындарлы диалог орнап, қатысушылар арасында өзара құнды пікір алмасулар орын алатынына сенім білдірді.

Архив директоры Ә.Қ. Мұстафина да өз сөзінде Жазғы мектеп тақырыбының өзектілігін атап өтіп, жинақтау қызметі архив мекемелерінің маңызды функцияларының бірі болып табылатындығын және осыған байланысты бұл бағыттың мәселелерін архившілер әртүрлі кәсіби алаңдарда жиі талқылап, онда жинақтаудың өзекті мәселелері мен оларды шешудің мүмкін жолдары қарастырылатынын жеткізді. Сонымен қатар, іс-шара бағдарламасында дәстүрлі дәрістермен қатар архивтерді аудиовизуалды құжаттармен толықтырудың өзекті мәселелері бойынша шеберлік сабақтары, сондай-ақ жеке текті құжаттармен жұмысты ұйымдастыру мәселелері бойынша онлайн-семинар және тыңдаушылардың белгіленген тақырыптар бойынша жобалық жұмыстарын қорғау қарастырылғанын баяндады.

1-сурет. Жас архившілердің VII халықаралық Жазғы мектебінің тыңдаушылары

Бұған қоса, шараның ашылуында серіктес мекемелерден – РМГУ президенті Е.И. Пивовар (онлайн) және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Ғылым және инновациялық қызмет жөніндегі департаментінің директоры М.Қ. Ибраимов құттықтау сөздерін жеткізді. Сондай-ақ, ТМД Атқару комитетінің Экономикалық ынтымақтастық департаментінің консультанты М.А. Кулагина, Бүкілресейлік құжаттану және архивтану ғылыми-зерттеу институтының директоры П.А. Кюнг (онлайн), Қазақстан Республикасы Президенттік орталығы директорының орынбасары Д.А. Жүкенов қатысып, құттықтау сөздерін сөйледі. Жазғы мектептің ашылу шарасынан кейін Президент Архивінің Қолданбалы және ғылыми жобалар орталығының басшысы, т.ғ.д. Қ.Ш. Әлімғазин «Қазіргі кезеңде архивтерді құжаттармен жинақтау бойынша жұмысты жетілдіру» тақырыбында кіріспе дәрісін оқыды. Дәріскер тыңдаушыларды мемлекеттің архив қорын толықтыру мәселелерімен, атап айтқанда, толықтыру және құжаттау көздері, түрлері, мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар, сондай-ақ архивті жеке тектік қорлармен толықтыру мәселелерімен таныстырды, мемлекеттік архивтердің толықтыру көздерімен тиімді өзара іс-қимыл, архив қорларын электрондық құжаттармен толықтыру саласындағы нормативтік-құқықтық актілерді жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар әзірлеуге егжей-тегжейлі тоқталды.

Бұдан әрі Президент Архивінің Архив қорын қалыптастыру қызметінің басшысы Г.Ж. Мұқажанова «Ведомстволық архивтердің жұмысын ұйымдастырудың кейбір мәселелері. Жинақтау көздері – мемлекеттік ұйымдардың ведомстволық архивтері қызметінің тиімділік рейтингі» атты дәрісінде мемлекеттік ұйымдардың ведомстволық архивтерінің қызметін бағалау әдістемесіне, ведомстволық архивтер қызметінің тиімділігін бағалау принциптері мен функцияларына ерекше назар аударды.

Президент Архивінің Цифрландыру және электрондық архивтерді дамыту қызметінің басшысы Қ.М. Қабарова «Электрондық құжаттармен жұмысты ұйымдастыру. Электрондық құжаттарды архивтік сақтау жүйесі» тақырыбындағы дәрісінде еліміздің мемлекеттік органдарында IBM Lotus Notes платформасында іске асырылған Электрондық құжат айналымының бірыңғай жүйесін (ЭҚАБЖ), сондай-ақ, мемлекеттік органдар мен мемлекеттік архивтер жұмысының тиімділігін арттыру үшін арнайы бағдарламаларды енгізу тәжірибесін ұсына отырып, Қазақстан Республикасында электрондық құжат айналымын реттеу мәселелеріне баса мән берді.

Жазғы мектепті ұйымдастырушы серіктес мекеме РМГУ-дың Тарих және архив институтының басқаруды құжаттамалық қамтамасыз етудің автоматтандырылған жүйелері кафедрасының меңгерушісі, т.ғ.д., профессор М.В. Ларин «Архивтерді электрондық құжаттармен жинақтаудың мәселелері» тақырыбында дәріс оқып, онда АҚШ, ГФР, Беларусь Республикасы және Ресей архивтерінің электрондық құжаттарымен жұмыс тәжірибесін талдап, тыңдаушыларды тұрақты сақтауға қабылданған архивтік құжаттардың түпнұсқаларын электрондық түрде тіркеу, сақтау, өңдеу және пайдалану бойынша ЦХЭД (*Центр хранения электронных документов*) платформасымен таныстырды. Профессор М.В. Ларин сондай-ақ, ресейлік «ЭЛАР Контекст» платформасында электрондық құжаттарды сақтау жүйесін құру бойынша жұмыс тәжірибесімен де таныстырды.

РМГУ Тарих және архив институтының басқаруды құжаттамалық қамтамасыз етудің автоматтандырылған жүйелері кафедрасының профессоры, т.ғ.д. Н.Г. Суворцева құжаттарды басқарудағы жіктеу мен жіктеуіштердің маңыздылығы бойынша дәріспен таныстырып, жіктеудің иерархиялық жүйесінің негізгі түрлеріне, жүйелері мен ерекшеліктеріне толығымен тоқталып, фасеттік жіктеудің артықшылықтарын айтып өтті. Оның қалыптасуының негізгі принциптерін және оның іс жүргізуде қолдану артықшылықтарын негіздеді. Дәріскер Ресейдің өнеркәсіп және сауда министрлігі, Росстандарт, Росстат және Ресейдің Экономикалық даму министрлігімен келісе отырып жүзеге асырылатын классификатор және Бүкілресейлік классификаторларды әзірлеу мәселелерін толығымен баяндады. Сондай-ақ, ол Бүкілресейлік басқару құжаттамасының жіктеуіші (ОКУД) техникалық-экономикалық және әлеуметтік ақпаратты жіктеу мен кодтаудың бірыңғай жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатындығын және халық шаруашылығында қолдануға рұқсат етілген құжаттаманың бірыңғай жүйелері мен құжаттардың нысандарын қамтитынын және құжаттардың нысандарын тіркеу, халық шаруашылығындағы ақпараттық ағындарды реттеу, қолданылатын нысандар санын қысқарту және т. б. міндеттерді шешуге арналғанын атап өтті.

Қазақстандағы архив мамандарын даярлайтын бірден бір жоғарғы оқу орны әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті болып табылады. ҚазҰУ доценті Г.Т. Жақыпова «Архив ісін әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеудің теориялық негіздері» тақырыбы бойынша тыңдаушыларға архив саласындағы мамандарды даярлауды әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру, дамыту әдістемесі мен тұжырымдамасы бойынша мәліметтермен таныстырды.

Жазғы мектепке шетелдік дәріскерлер қатарында Өзбекстан Республикасынан да мамандар қатысты. Өзбекстанның Әділет министрлігі жанындағы «Өзархив» агенттігінің ақпараттық талдау және өтініштермен жұмыс бөлімінің бастығы Л.Т. Мирзаев «Жинақтау көздері ұйымдарының Ұлттық архив қорының құрамына кіретін архив құжаттарын қалыптастырудағы және оларды мемлекеттік архивтерге тапсырудағы мемлекеттік бақылаудың рөлі» тақырыбында баяндама жасады.

2-сурет. Өзбекстан Республикасы Әділет министрлігі жанындағы «Өзархив» агенттігінің ақпараттық талдау және өтініштермен жұмыс бөлімінің бастығы Л.Т. Мирзаев дәріс кезінде

Өзбекстан Республикасы Әділет министрлігі жанындағы «Өзархив» агенттігінің Навои облысы бойынша аумақтық архив басқармасының бастығы С.С. Бекова «Цифрлық трансформация жағдайында архивтерді толықтыру кезінде құжаттарды есепке алу» атты баяндамасында архивтердегі құжаттарды есепке алудың белгіленген тәртібі олардың сақталуының және олардың болуын бақылаудың аса маңызды шарты болып табылатынын, цифрлық трансформацияның құжаттарды есепке алуға әсерін, қазіргі уақытта Өзбекстанда көпшілік пайдалану үшін арнайы іздеу сервисі әзірленгенін атап өтті (*doc.archive.uz*). Ақпараттық жүйемен біріктірілген *e.archive.uz* сайты, оның көмегімен пайдаланушылар архивтік құжаттар туралы қажетті ақпаратты тауып, пайдаланушылар үшін ақпаратқа тезірек қол жеткізуді жеңілдететін де түсіндіріп, өз тәжірибесімен бөлісті.

Жазғы мектеп аясында Президент Архиві Беларусь мемлекеттік әдебиет және өнер архив-музейімен (БМӨӨАМ) бірлесіп, архив мекемелері үшін жеке текті құжаттармен жұмысты ұйымдастыру мәселелері бойынша онлайн семинар ұйымдастырды. БМӨӨАМ директоры Е.А. Макаренко мекеменің жеке қорлармен жұмыс тәжірибесімен бөлісіп, 01.01.2024 жағдай бойынша БМӨӨАМ қорына шолу жасады, онда XIX–XXI ғғ. кезеңін қамтитын 528 қор, 129 142 іс, оның ішінде Беларусь мәдениет және өнер қайраткерлерінің жеке тектік 447 қоры, 88 007 істері сақталғанын атап өтті. Сондай-ақ, БМӨӨАМ-нің жеке архивтерден алынған құжаттар қор құрушылардан да, оның мұрагерлерінен немесе коллекционерлерінен де, сирек жағдайларда ұйымнан түсетінін ажеткізді. Сонымен қатар, Е.А. Макаренко жеке тектік құжаттармен толықтыру кезеңдеріне тоқталып, бұл құжаттармен жұмысты ұйымдастыру және оларды БМӨӨАМ-де танымал ету кешенді сипатқа ие екенін және республиканың архив ісі саласындағы заңнамалық және нормативтік-әдістемелік құжаттарға сәйкес жүзеге асырылатынын атап өтті.

Аталған семинар аясында Президенті Архивінің бірінші санатты архившісі Ж.Қ. Ботанова Архивтегі жеке тектік құжаттармен жұмыс тәжірибесімен бөлісті. Ол жеке тектік құжаттарды жинақтау және сақтау жөніндегі материалдарды ұсына отырып, 1998-2023 жылдар аралығында Президент Архивіне мемлекеттік сақтауға 94 қор, 10 128 іс тапсырылғанын, оның ішінде 2 245 іс фотосуреттермен (21 899 фото), 151 қор құрушымен шарттар жасалғанын айтты. Олардың қатарында А.М. Әлібеков, А.Т. Әлімжанов, А.Х. Арыстанбекова, О.Б. Батырбеков, Х.Ш. Бектұрғанов, С.О. Жандосов, С.С. Жиенбаев, Б.А. Әшімов, М.Қ. Қозыбаев, С.Қ. Нұрмағамбетов, М.И. Есеналиев, Ж. Шаяхметовтың жеке қорлары бар. Архивтік құжаттарды есепке алу, сақтау және іздеу мақсатында Президент Архивінде дәстүрлі құралдар мен автоматтандырылған ақпараттық-іздеу жүйелерінен тұратын архив құжаттарына ғылыми-анықтамалық аппарат жүйесі құрылған.

Баяндамашы жеке тектік құжаттар Президент Архивінде сақталатын құжаттар кешенінің арасында ерекше орын алатынын және зерделеу үшін құнды материал болып табылатынын атап өтті, өйткені олар көптеген тарихи оқиғаларды бейнелейді, ал қорлары архивте сақталатын тұлғалар болған оқиғалардың қатысушылары немесе куәгерлері болып табылады.

Қостанай облысы Лисаков өңірлік мемлекеттік архивінің басшысы Т.Б. Мұрзаболатова «Ақпараттық әлеуеттің артуы жағдайында тарихи-мәдени мұраның бір бөлігі – жеке тектік құжаттардың рөлі мен маңызы» тақырыбы бойынша архивтің қала тарихына үлкен үлес қосқан азаматтардың – партия басшылары, мемлекеттік билік органдары, кәсіпорындар мен мекемелердің басшыларының жеке тектік қорларының құжаттарын анықтау және жинақтау бойынша тәжірибемен бөлісті. Архивте Ұлы Отан соғысына қатысқан соғыс және еңбек ардагерлері, алғашқы құрылысшылар, тыңшылар, Лисаков қаласының құрметті азаматтары, еңбек сіңірген ауыл шаруашылығы қызметкерлері, әдебиет қайраткерлері, интернационалист-жауынгерлер, қуғын-сүргінге ұшыраған қала азаматтары, тарихи отанына оралған қазақ диаспорасы өкілдерінің жеке тектік құжаттары сақтауда екенін жеткізді. Баяндамашы ғылыми-зерттеу процесінде оқу орындарының профессор-оқытушылық құрамы, студенттер, өлкетанушылар, кітапханашылар, музей қызметкерлері белсенді пайдаланатын жеке архивтік қорлардың маңыздылығы мен құндылығын атап өтіп, оның нәтижесі диссертациялар, ғылыми мақалалар, монографиялар және ғылыми еңбектердің ұжымдық жинақтары болып табылатынын жеткізді.

Алматы қаласы мемлекеттік архивінің Архивтік құжаттарды ғылыми пайдалану және жариялау бөлімінің басшысы А.С. Баданбекова «Архивтер және музейлер: жеке тектік құжаттарды жинақтау және пайдаланудағы жаңашылдық» атты баяндамасында Алматы қаласының мемлекеттік архивінде жеке тектік қорларды қалыптастыру бойынша жүргізілетін жұмыстарға тоқталып өтті. Бұл ретте Архивте жеке тектік құжаттармен қатар шығармашылық қызметтің нәтижелері – картиналар, шағын нысандағы мүсіндер, марапаттар, сондай-ақ жеке тұлға туралы түсінік беретін, тұтас тарихи дәуірдің ерекшеліктерін ашатын қор құрушының жеке заттары сақталуда тұрғанын таныстырылым арқылы көпшілікке таныстырды.

Жазғы мектеп бағдарламасы аясында тыңдаушыларға Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар және дыбыс жазбалары архивінде архивтерді аудиовизуалды құжаттармен толықтырудың өзекті мәселелері бойынша шеберлік сабағы ұйымдастырылды.

3-сурет. Жазғы мектеп тыңдаушылары Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар және дыбыс жазбалары архивіндегі шеберлік сабағында

Жазғы мектептің қорытындысы бойынша тыңдаушылар үш топқа бөлініп, белгіленген тақырыптар бойынша топтық жобалар әзірлеп, бірлесіп зерттеген тақырыптары бойынша өз тұжырымдарын айтты. Жобалар мынадай бағыттар бойынша ұсынылды: мемлекеттік архивтердің жинақтау көздерімен тиімді өзара іс-қимыл тетіктері; қор құрушылармен, жеке тұлғалармен (жеке қорлар) жұмыс істеудің заманауи нысандары мен әдістері; архивтерді электрондық құжаттармен жинақтау.

4-сурет. Жазғы мектеп тыңдаушылары топтық жобаларын қорғауда

Топтық жобаларды РМГУ Тарих және архив институтының басқаруды құжаттамалық қамтамасыз етудің автоматтандырылған жүйелері кафедрасының профессоры, т.ғ.д. Н.Г.Суровцева, Өзбекстан Республикасы Әділет министрлігі жанындағы «Өзархив» агенттігінің Навои облысы бойынша аумақтық архив басқармасының бастығы С.С.Бекова, ҚазҰУ доценті, т.ғ.к. Б.Е. Нүрпейісова бағалап, жұмыс қорытындылары бойынша өз пікірлерін білдірді.

Осылайша Президент Архиві ұйымдастырып отырған халықаралық білім беру жобасы архив ісі саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыруға бағытталған, мемлекеттік жастар саясатын іске асыру шеңберінде қоғамның қалыптасуы мен даму ерекшелігін көрсететін қазақстандық патриотизм мен азаматтықты қалыптастыруға, тәрбиелеуге өз ықпалын тигізіп келеді.

“Current Issues in Archival Collection Development in the Context of Digital Transformation” VII International Summer School of Young Archivists

Mukhammed T. Zhilgeldinov¹, Gaukhar Y. Shaukentayeva²

¹Head of the Educational and Methodological Center, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

²Expert of the Educational and Methodological Center, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

Since 2017, the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan has been hosting the International Summer School for Young Archivists in collaboration with Al-Farabi Kazakh National University (KazNU) and the Russian State University for the Humanities (RSUH). This year, the next session of this international educational project was held from June 12 to 14.

The Summer School was organized within the framework of the 30th anniversary of the Archive of the President and the 90th anniversary of KazNU. Among the attendees were young professionals from central, regional, city, and district archives of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan, employees from organizations that are sources of replenishment for the Presidential Archive, research institute personnel, university students, as well as master’s and doctoral students majoring in “Archival Studies and Documentation,” including exchange students from Italy, China, Tanzania, and France—over 100 young professionals in total.

At the opening ceremony of the Summer School, the Director of the Archive of the President A.K. Mustafina, noted that the development of the national archival sector is currently receiving special attention from the Head of State. She emphasized that the organization of the Summer School has consistently been supported by the Executive Office of the President, and read a congratulatory message from the Head of the Executive Office, B.Sh. Sariyev, addressed to the attendees. In his address, Sariyev highlighted the increasing importance of archival work in the era of rapidly advancing digital technologies, with a growing focus on electronic document management alongside traditional paper-based documents. He emphasized the relevance of the Summer School’s theme and expressed confidence that the forum would foster constructive dialogue between domestic and international scholars, experienced professionals, and young archivists on the subject, leading to valuable exchanges of ideas.

Figure 1. From left to right: Consultant of the Department of Economic Cooperation of the CIS Executive Committee M.A. Kulagina, Director of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan A.K. Mustafina, Deputy Director of the Presidential Center of the Republic of Kazakhstan D.A. Zhukenov, Director of the State Archive of Almaty A.K. Botanov, Doctor of Historical Sciences, Professor of RSUH M.V. Larin

In her speech, Director A.K. Mustafina also emphasized the importance of the Summer School's theme, noting that archival collection is one of the core functions of archival institutions. She pointed out that the issues of archival collection are frequently discussed at various professional platforms, where the current challenges of collection and potential solutions are explored. Additionally, the event's program included not only traditional lectures but also master classes on issues related to the collection of audiovisual documents for archives, an online seminar on organizing work with personal archives, and a presentation of project work by participants on assigned topics

During the opening ceremony, representatives from partner institutions, including E.I. Pivovar, President of RSUH (via online participation), and M.K. Ibraimov, Director of the Department of Science and Innovation at KazNU, delivered congratulatory speeches. Other speakers included M.A. Kulagina, Consultant of the Economic Cooperation Department of the Executive Committee of the CIS, P.A. Kyung, Director of the All-Russian Research Institute for Documentation and Archival Studies (via online participation), and D.A. Zhukenov, Deputy Director of the Presidential Center of the Republic of Kazakhstan. Congratulatory messages were also sent in video format by U.M. Yusupov, Director of the "Uzarchive" Agency under the Ministry of Justice of Uzbekistan, and A.E. Rybakov, Director of the Belarusian Scientific Research Institute of Documentation and Archival Studies.

After the opening ceremony, K.Sh. Alimgazinov, Doctor of Historical Sciences and Head of the Center for Applied and Scientific Projects at the Presidential Archive, delivered an introductory lecture on "Improving Archival Collection Work in the Current Era." The speaker introduced the participants to the issues of replenishing the state's archival collection, focusing on the sources and types of materials, both from state and non-state organizations, as well as issues surrounding the acquisition of personal collections. Alimgazinov also elaborated on the development of specific proposals aimed at improving interaction with replenishment sources and refining the regulatory and legal frameworks for supplementing state archives with electronic documents.

Figure 2. Participants of the summer school at the lecture

Following this, G.Zh. Mukazhanova, Head of the Archival Fund Formation Service of the Presidential Archive, delivered a lecture titled “Certain Issues in Organizing the Work of Departmental Archives: Efficiency Ratings of Departmental Archives as Replenishment Sources for State Archives.” In this lecture, special attention was paid to the methodology of evaluating the activities of departmental archives of state organizations, as well as the principles and functions of assessing the effectiveness of departmental archives.

K.M. Kabarova, Head of the Digitalization and Electronic Archive Development Service of the Presidential Archive, gave a lecture on “Organizing Work with Electronic Documents: The System for Archival Storage of Electronic Documents.” She focused on the issues of regulating electronic document management in Kazakhstan, introducing the experience of implementing the Unified Electronic Document Management System (UEDMS) on the IBM Lotus Notes platform across state bodies, and presenting special programs aimed at improving the efficiency of state bodies and state archives.

Professor M.V. Larin, Head of the Department of Automated Document Management Systems at the Institute of History and Archives at RSUH, delivered a lecture titled “Issues in Archival Collection of Electronic Documents.” He analyzed the experience of working with electronic documents in the archives of the USA, Germany, Belarus, and Russia and introduced the participants to the Center for the Storage of Electronic Documents (CSED) platform, which handles the registration, storage, processing, and use of archival documents accepted for permanent storage in electronic form. Professor Larin also shared insights on the development of an electronic document storage system on the Russian “ELAR Context” platform.

Professor N.G. Surovtseva from RSUH delivered a lecture on the importance of classification and classifiers in document management, thoroughly covering the various types, systems, and features of hierarchical classification systems. She highlighted the advantages of facet classification and explained the key principles of its formation and the benefits of its use in document management.

Assistant Professor G.T. Zhakypova from KazNU provided an overview of the theoretical

foundations for the development of methodological support in archival studies, highlighting the importance of improving methodological support for training specialists in the archival field.

International speakers from Uzbekistan also took part in the Summer School. L.T. Mirzaev, Head of the Information Analysis and Applications Department of the “Uzarchive” Agency under the Ministry of Justice of Uzbekistan, presented on the topic “The Role of State Control in the Formation of Archival Documents of National Archival Collections by Replenishment Sources and Their Transfer to State Archives.”

S.S. Bekova, Head of the Regional Archival Administration for Navoi Region under the Ministry of Justice of Uzbekistan, discussed the importance of document registration during archival replenishment in her presentation “Document Registration in Archives During the Digital Transformation.” She emphasized the role of document registration as a key condition for ensuring their preservation and control.

In collaboration with the Belarusian State Archive-Museum of Literature and Art (BSAML&A), the Presidential Archive organized an online seminar on the issues of working with personal archival collections. E.A. Makarenko, Director of BSAML&A, shared the museum’s experience with personal collections, presenting an overview of its holdings as of January 1, 2024.

Figure 3. Online seminar on organizing work with personal documents in archival institutions of our country in collaboration with the Belarusian State Archive-Museum of Literature and Art

The Summer School concluded with group projects, where participants were divided into three groups to present their findings on selected topics. The projects focused on areas such as mechanisms for effective interaction between state archives and their replenishment sources, modern methods of working with personal collections, and the archival collection of electronic documents.

Figure 4. Summer school participants defending their group projects

Professor N.G. Surovtseva from RSUH, S.S. Bekova from the “Uzarchive” Agency, and Associate Professor B.E. Nurpeisova from KazNU, who provided their feedback on the results, evaluated the group projects.

Figure 5. Group photo of the Summer School participants

In conclusion, this international educational project, organized by the Presidential Archive, continues to contribute to the implementation of state policy in the field of archival studies, while also promoting patriotism and civic values among young professionals in the context of the country’s development.

ҚҰРМЕТТІ ӘРІПТЕСТЕР!

«Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві» республикалық мемлекеттік мекемесі тоқсан сайын «Жаңа Архив» ғылыми-әдістемелік журналын шығарады.

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитетінде тіркелген (№ KZ29VPY00056058) және мерзімді басылымдардың халықаралық бірыңғай деректер базасына кіреді (ISSN 2958 6593).

Журналда архивтану, құжаттама, архив ісінің тарихы мен тәжірибесі, іс жүргізу, архив ісі, тұлғатану, деректану, ұлттық тарих, тарихнама, археография, өлкетану саласындағы ақпараттық жүйелер мен технологиялар мәселелері бойынша ғылыми мақалалар, зерттеулер, архивтік құжаттар, сонымен қатар танымдық және ақпараттық сипаттағы шолулар мен хабарламалар жарияланады.

Авторларға қойылатын талаптар:

- «Жаңа Архив» редакциялық алқасы журналдың ғылыми бағыттары бойынша (сайтта көрсетілген) бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды. Мақала электрондық форматта (.doc, .docx, .rtf форматта) ұсынылады.

- Қаріп кеглі – 14 (аннотация, түйін сөздер, әдебиет – 14, кесте мәтіні – 10-12), қаріп – Times New Roman, теңестіру – мәтін ені бойынша, интервал – бір, абзац шегінісі – 0,8 см, жиектері: жоғарғы және төменгі – 2 см, сол және оң – 2 см.

- Суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар және т.б. нөмірленуі мен атауы көрсетіле отырып, тікелей мәтінде ұсынылады (мысалы, 1-сурет – Атауы). Суреттер, кестелер, графиктер және диаграммалар саны мақаланың барлық көлемінің 20%-ынан аспауға тиіс (кейбір жағдайларда 30%-ға дейін).

- Мақаланың көлемі (атауын, авторлар туралы мәліметті, аннотация, түйін сөздерді, библиографиялық тізімді есепке алмағанда) 2 500 сөзден кем болмауы және 7 000 сөзден аспауы тиіс.

Мақала құрылымы:

- Алғашқы жол – ӘОЖ, туралау – сол жағы бойынша.

- Мақала атауы (Тақырып) мақаланың мәні мен мазмұнын көрсетіп, оқырман назарын аударуы керек. Тақырып қысқа, мазмұнды болуы керек және жаргон мен қысқартулар болмауы керек. Тақырыптың оңтайлы ұзындығы 5-7 сөзден тұрады (кейбір жағдайларда 12 сөзге дейін). Мақала тақырыбы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде ұсынылуы керек. Мақала тақырыбы қою, кіші әріптермен, ортасында беріледі.

- Мақала авторы(-лары) – аты-жөні және тегі, жұмыс орны (Ескертпе: мекеменің, ұйымның, ЖОО-ның толық атауы көрсетіледі).

- Ел, қала – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде; электрондық мекенжайы жазылады. Авторлар туралы мәліметтер жай қаріппен кіші әріптермен сол жағы бойынша беріледі.

- Аннотация көлемі қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде кемінде 130 сөзден кем емес, бірақ 300 сөзден аспауы, шрифті 10 болуы тиіс.

Мақала құрылымы:

- Кіріспе

- Негізгі бөлім

- Қорытынды

- Әдебиеттер тізімі

Пайдаланылған әдебиеттер тізімінде кириллицада ұсынылған жұмыстар болған жағдайда, әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет: біріншісі – түпнұсқада, екіншісі – транслитерацияланған әліпбимен беріледі.

МЕСТ (ГОСТ) 7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама.

Жалпы талаптар және құрастыру ережелері» (КОКСОН тізіміне кіретін басылымдарға қойылатын талаптар).

Мысалы: Алпысбаева, 2020 – Алпысбаева Н., Шайлазымов Б. Оцифровка архивных документов: методические рекомендации. Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 68 с.

Электрондық ресурс:

Амандыкова, 2011 – Амандыкова С.К. Декларация о государственном суверенитете – новая эпоха в конституционном развитии Казахстана [электронный ресурс]. URL: <https://articlekz.com/article/6118>. (дата обращения: 08.08.2023 г.)

Транслитерацияланған әдебиеттер тізімін рәсімдеу мынадай болуы керек: автор (лар) (транслитерация - <http://www.translit.ru>) → жыл → транслитерацияланған нұсқадағы мақала атауы (транслитерация немесе ағылшын атауы - бар болса), ағылшын тілінде басылған шығыс деректері.

Мысалы: Alpysbaeva, 2020 – Alpysbaeva N., Shajlazymov B. Ocifrovka arhivnyh dokumentov: metodicheskie rekomendacii [Digitization of archival documents: methodological recommendations]. Almaty: Kazakh University, 2020. 68 p. (in Russian)

Әдебиеттер тізімі әліпби тәртібімен және тек мәтінде келтірілген жұмыстар ұсынылады. Егер дереккөз қазақ тілінде болса, сілтеменің соңында (in Kazakh), егер дереккөз орыс тілінде болса (in Russian) т. б. беріледі.

Мәтінге сілтемеде бірінші авторы, шыққан жылы, бет (-тер) саны көрсетіледі. Мысалы, (Виноградов, 1991: 25). Егер әдебиеттер тізімінде бір автордың сол жылы жарияланған бірнеше жұмыстары болса, шыққан жылына «а», «б» әрпі және т. б. Мысалы, (Жұбанов, 2001а: 15), (Жұбанов, 2001б: 22).

Ескерту: мақалада қою қаріппен беруге және астын сызуға рұқсат етілмейді, тек курсивпен ғана беріледі.

Қолжазбаның төменгі жағында жұмыс орны, ғылыми дәрежесі, атағы (бар болса) және лауазымы, байланыс тағы бір рет көрсетіледі.

Материалдарды мына мекенжайға жіберу қажет: «Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві» РММ, 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 87 б., e-mail: umc.aprk@gmail.com.

УВАЖАЕМЫЕ КОЛЛЕГИ!

Республиканское государственное учреждение «Архив Президента Республики Казахстан» ежеквартально выпускает научно-методический журнал «Жаңа Архив».

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министе (№ KZ29VPY00056058) и входит в международную единую базу данных периодических изданий (ISSN 2958 6593).

В журнале публикуются научные статьи, исследования, архивные документы по вопросам архивоведения, документоведения, истории и практики архивного дела, делопроизводства, информационных систем и технологий в сфере архивного дела, персонализма, источниковедения, отечественной истории, историографии, археографии, краеведения, а также обзоры, сообщения познавательного, просветительского и информационного характера.

Требования для авторов:

- Редакционная коллегия «Жаңа Архив» принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала (указаны на сайте). Статья представляется в электронном формате (в форматах .doc, .docx, .rtf).

- Кегль шрифта – 14 (аннотация, ключевые слова, литература – 14, текст таблиц – 10-12), шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзацный отступ – 0,8 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое и правое – 2 см.

- Рисунки, таблицы, графики, диаграммы и др. представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации и заглавия (Например, Рисунок 1. Название рисунка). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%).

- Объем статьи (без учета названия, сведений об авторах, аннотации, ключевых слов, библиографического списка) должен составлять не менее 2 500 слов и не превышать 7 000 слов.

Структура статьи:

- Первая строка – УДК, выравнивание – по левому краю.

- Название статьи должно отражать суть, содержание статьи и привлекать внимание читателя. Название должно быть кратким, информативным, не содержать жаргонизмов или аббревиатур. Оптимальная длина заголовка – 5-7 слов (в некоторых случаях до 12 слов). Название статьи должно быть представлено на русском, казахском и английском языках полужирным шрифтом строчными буквами, выравнивание – по центру.

- Автор(ы) статьи – Инициалы и фамилия, место работы (аффилиация) (*Примечание:* указывается полное наименование учреждения, организации, вуза).

- Страна, город – на русском, казахском и английском языках; электронный адрес. Сведения об авторах представляются обычным шрифтом строчными буквами, выравнивание – по левому краю.

- Аннотация объемом не менее 130 слов на русском, казахском и английском языках, не более 300 слов шрифт на 10.

Структура статьи:

- Введение

- Основная часть

- Заключение

- Список литературы

В случае наличия в списке литературы работ, представленных на кириллице,

необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированным алфавитом (транслитерация).

Оформление списка литературы на русском и казахском языке согласно ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание.

Общие требования и правила составления» (требование к изданиям, входящих в перечень КОКСОН).

Например: Алпысбаева, 2020 – Алпысбаева Н., Шайлазымов Б. Оцифровка архивных документов: методические рекомендации. Алматы: Қазақ университеті, 2020. 68 с.

Электронный ресурс:

Амандыкова, 2011 – Амандыкова С.К. Декларация о государственном суверенитете – новая эпоха в конституционном развитии Казахстана [электронный ресурс]. URL: <https://articlekz.com/article/6118>. (дата обращения: 08.08.2023 г.)

Оформление романизованного списка литературы: автор(-ы) (транслитерация – <http://www.translit.ru>) → год → название статьи в транслитерированном варианте [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках], название источника (транслитерация, либо английское название – если есть), выходные данные с обозначениями на английском языке.

Например: Alpysbaeva, 2020 – Alpysbaeva N., Shajlazymov B. Ocifrovka arhivnyh dokumentov: metodicheskie rekomendacii [Digitization of archival documents: methodological recommendations]. Almaty: Kazakh University, 2020. 68 p. (in Russian)

Список литературы представляется в алфавитном порядке, и ТОЛЬКО те работы, которые цитируются в тексте. В конце ссылки указывается (In Kazakh), если источник на казахском языке и (In Russian), если источник на русском языке и т. д.

Ссылки на цитируемые работы в тексте даются в скобках, с указанием первого автора работы, год издания: номер страниц(-ы). Например: (Виноградов, 1991: 25). В случае, наличия в списке литературы нескольких работ одного и того же автора, изданных в один год, то дополнительно к году издания добавляется буква «а», «б» и т. д. Например: (Жубанов, 2001а: 15), (Жубанов, 2001б: 22).

Примечание: в статье не разрешаются выделения жирным шрифтом и подчеркиванием, только курсивом.

Внизу статьи еще раз указывается место работы, учреждение, организация, вуз, ученая степень, звание (если есть) и должность, контакты.

Материалы необходимо направить по адресу: РГУ «Архив Президента Республики Казахстан», 050010, г. Алматы, пр. Достык, 87 б, e-mail: umc.aprk@gmail.com.

DEAR COLLEAGUES!

Republican state institution «Archive of the President of the Republic of Kazakhstan» quarterly publishes scientific-methodical journal «Zhana Archive».

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan (KZ29VPY00056058) and is included in the international unified database of periodicals (ISSN 2958 6593).

The journal publishes scientific articles, research, archival documents on archival science, documentation, history and practice of archival business, office production, information systems and technologies in the field of archival business, personalism, sourcing, domestic history, historiography, archeography, local history, as well as reviews, reports of cognitive, educational and informational nature.

Requirements for authors:

- Editorial board «Zhana Archive» accepts previously unpublished articles on scientific directions of the journal (indicated on the site). The article is presented in electronic format (in .doc, .docx, .rtf formats).

- Font - 14 (annotation, keywords, literature - 14, table text - 10-12), font - Times New Roman, alignment - text width, interval - single, paragraph indentation - 0.8 cm, fields: top and bottom - 2 cm, left and right - 2 cm.

- Figures, tables, graphs, charts, etc. are presented directly in the text with the numbering and title of the pin 12 (e. g. Figure 1. Picture name). The number of figures, tables, graphs and diagrams should not exceed 20% of the total volume of the article (in some cases up to 30%).

- The length of the article (excluding the name, information about the authors, annotations, keywords, bibliographic list) should be at least 2500 words and not exceed 7,000 words.

Article Structure:

- First line - UDC, alignment - left.

- The title of the article should reflect the essence, content of the article and attract the attention of the reader. The name should be short, informative, not jargonistic or abbreviated. The optimal length of the title is 5-7 words (in some cases up to 12 words). The title of the article should be presented in Russian, Kazakh and English bold lower case letters, alignment - in the center.

- Author(s) of the article - Initials and surname, place of work (affiliation) (Note: the full name of the institution, organization, university).

- Country, city - in Russian, Kazakh and English languages; email address. Information about the authors is represented by the usual font lowercase letters, alignment - on the left edge.

- Abstract at least 130 words in Russian, Kazakh and English languages, not more than 300 words font on 10.

Article Structure:

- Introduction

- Main part

- Conclusion

- Bibliography

If there are works in the list of literature submitted in Cyrillic, it is necessary to present a list of literature in two versions: the first - in the original, the second - in the romanized alphabet (transliteration).

Design of the list of literature in Russian and Kazakh according to GOST 7.1-2003 Bibliographic record. Bibliographic description.

General requirements and rules of compilation» (requirement for committee for quality assurance of education and science of the MES RK list publications).

Design of the romanized list of literature: author(s) (transliteration - <http://www.translit.ru>) (year in parentheses) the title of the article in transliterated version [translation of the title of the article into English in square brackets], the title of the Russian-language source (transliteration, or English name - if any), output with symbols in English.

For example: Alpysbayeva, 2020 - Alpysbayeva N., Shaylazymov B. Digitization of archival documents: methodological recommendations. Almaty: Kazak University, 2020. 68 p.

Electronic resource:

Amandykova, 2011 - Amandykova S.K. Declaration on State Sovereignty - a new era in the constitutional development of Kazakhstan [electronic resource]. URL: <https://articlekz.com/article/6118>. (access date: 08.08.2023)

Design of the romanized list of literature: author(s) (transliteration - <http://www.translit.ru>) year title of the article in transliterated version [translation of the title of the article into English in square brackets], source name (transliteration, or English name - if any), output with symbols in English.

For example: Alpysbaeva, 2020 - Alpysbaeva N., Shajlazymov B. Ocifrovka arhivnyh dokumentov: metodicheskie rekomendacii [Digitization of archival documents: methodological] - Almaty: Kazakh University, 2020. 68 p. (in Russian)

The list of literature is presented in alphabetical order, and ONLY those works that are quoted in the text. At the end of the link is specified (In Kazakh) if the source is in Kazakh and (In Russian), if the source is in Russian, etc.

References to quoted works in the text are given in parentheses, indicating the first author of the work, the year of publication: page number(s). For example: (Vinogradov, 1991:25). If there are several works of the same author published in one year, the letter «a», «b» and so on is added to the year of publication. For example: (Zhubanov, 2001a: 15), (Zhubanov, 2001b: 22).

Note: The article does not allow bold and underlined characters only.

At the bottom of the article again indicates the place of work, establishment, organization, university, academic degree, rank (if any) and position, contacts.

Materials should be sent to: RSI «Archive of the President of the Republic of Kazakhstan», 050010, Almaty, etc. Dostyk, 87 b. e-mail: umc.aprk@gmail.com.

ЖАҢА АРХИВ

ғылыми-әдістемелік журнал

2024. Т. 3. № 3.

Бас редактор Ә.Қ. Мұстафина

Қағаз пішімі 60x84 ¹/₈.
Таралымы 300 дана.

Құрылтайшысы:

«Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві»
республикалық мемлекеттік мекемесі
(мекенжайы: Достық даңғ., 87-б
050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Тел.: +7 (272) 264-69-07, факс: +7 (727) 264-68-21

e-mail: office@archive.president.kz

сайты: archive.president.kz

Баспахананың мекенжайы: «Лео 22» КҚ

Калинин к., 1

020000 Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы

Тел.: +7 (7162) 25-62-12, факс: +7 (7162) 25-14-90

